

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: La miniatura a les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca i a les *Ordinacions de Cort* de Pere IV d'Aragó.
L'adopció de models icònics a l'*scriptorium* regi català.

Nom autor: Marta Fernández Siria

Memòria del Treball de Final de Màster

Màster Universitari de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió
de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2014-2015

Data 22 de juny de 2015

Nom Tutor del Treball : Sebastiana Maria Sabater Rebassa

Acceptat pel Director del Màster Universitari de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió

Signatura de l'autor

Signatura Tutor

Signatura

ÍNDIX

1. Introducció.....	3
1.1. Objectius i sistema de treball.....	5
1.2. Línies d'estudi: estat de la investigació.....	7
2. Aspectes rellevants del context.....	10
2.1. Jaume III de Mallorca i Pere IV d'Aragó: reis bibliòfils.....	10
2.2. Manuscrits jurídics: Llibres d'Ordinacions.....	17
3. <i>Leges Palatinae</i> i <i>Ordinacions de Cort</i> . Estat de la qüestió.....	26
3.1. Il·lustracions de referència.....	51
4. Les il·lustracions. Estudi comparatiu.....	60
4.1. Sobre qüestions de cronologia i autoria.....	75
4.2. Il·lustracions de referència.....	82
5. Vinculació de les miniatures amb la tradició manuscrita i pictòrica.....	87
5.1. Il·lustracions de referència.....	100
6. Recapitulacions i conclusions.....	107
7. Bibliografia.....	111
- Annexos	
- Annex I. Catalogació manuscrits i il·lustracions.....	118
- I. 1. Catàleg de manuscrits estudiats.....	119
- I. 2. Catàleg de frontispicis i inicials historiades.....	128
- Annex II. Taula oficis <i>Leges Palatinae</i> i <i>Ordinacions</i>	163
- Annex III. Notícies documentals.....	170

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi que a continuació es presenta du per títol "La miniatura a les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca i a les *Ordinacions de Cort* de Pere IV d'Aragó. L'adopció de models icònics a l'*scriptorium* regi català". L'estudi s'insereix dins el marc del Treball Final de Màster Universitari de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió. La línia general d'investigació que s'ha seguit es troba orientada cap a l'anàlisi historicoartístic dels manuscrits medievals. Entre les diferents temàtiques que ofereixen els manuscrits medievals, ens varen despertar especial interès les obres de promoció reial, en concret, les que contenen ordenances, disposicions o altres lleis reguladores. El tema es va concretar cronològicament i geogràficament fins arribar al marc específic d'aquest estudi el qual tractarà sobre les relacions iconogràfiques entre l'exemplar de *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca i els de les *Ordinacions de cort* de la Corona d'Aragó del segle XIV.

La motivació que guia aquesta investigació està relacionada amb un primer apropament al tema que va tenir lloc durant l'elaboració del Treball Final de Grau en Història de l'Art presentat el 2013 titulat "Una lectura del Llibre de les Lleis Palatines del Regne de Mallorca". Tenint en compte les recomanacions i suggeriments que se'm varen proposar en el seu moment s'ha fet possible continuar la investigació sobre les línies que s'esbossaven i dotar-la d'una major especialització i formació.

La particularitat dels estudis sobre manuscrits radica en què és possible la seva anàlisi des de múltiples punts de vista com la lingüística, la paleografia, la sociologia, la història, la història de l'art, etc. El seu contingut textual i iconogràfic aporten un retrat d'època del qual es poden extreure quantitat de dades. Així, les imatges que acompanyen al text del manuscrit tenen una càrrega significativa de la qual el promotor és conscient. Moltes vegades, aquestes imatges surten de l'imaginari propi del creador, o bé es poden basar en models vistos prèviament o que són el producte d'una època. Aquest vessant que tracta la importància de la imatge com a conductora del missatge, com a símbol que es codifica, és allò que tractarem al llarg de l'estudi. Per visualitzar aquesta qüestió, el treball ha estat centrat en un conjunt de manuscrits el qual esdevé una mostra real i raonada que exemplifica aquest fet.

La relació textual i iconogràfica del manuscrit de les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca i les *Ordinacions de Cort* de Pere el Cerimoniós es remunta al 1343. Uns anys abans, el 1337, Jaume III promulga les *Leges Palatinae* com a còmput de lleis i ordenances que regeixen el seu palau distribuint les tasques que s'hi duen a

terme en quatre grans oficials que actuen com a motors principals. Es tracta de la primera sistematització com a tal que es fa de les competències dels oficials de cort. Les ànsies de conquesta del Regne de Mallorca per Pere el Cerimoniós, finalment saciades el 1343, i la coneixença d'aquest manuscrit varen dur al rei catalanoaragonès a fer-se amb una còpia, traduir-la del llatí al català i a promulgar-les a Barcelona el 1344 sota el títol de *Ordinacions fetes per lo molt alt senyor en Pere Terç, rey d'Aragó, sobre lo regiment de tots los oficials de la sua cort*. La correspondència textual que uneix a aquests dos textos es fa palès des del moment en que un, el mallorquí, és el model de l'altre, del català. No obstant això, la relació iconogràfica que els uneix presenta punts en comú, però també algunes discordances.

El manuscrit de les *Leges Palatinae* que s'ha conservat, com veurem, està ricament miniat amb escenes que tracten sobre el contingut del text. La tradició manuscrita de les *Ordinacions* que s'ha conservat és molt major i, pel que fa al segle XIV, l'integren un total de set manuscrits dels quals només quatre contenen escenes historiades. En aquest treball veurem si les escenes incorporades als manuscrits catalans d'aquest segle també segueixen el model proporcionat per les *Leges* o es distancien en alguns punts seguint el sistema original-model-còpia. Igualment analitzarem aquells exemplars que no presenten una decoració profusa per descobrir les circumstàncies de producció a la vegada que aportarem dades fins ara desconegudes, com pot ser l'anàlisi d'algun manuscrit el qual no és citat als estudis fets sobre el tema.

L'acotació cronològica al segle XIV queda justificada per tractar-se de l'època en què se succeeix el regnat del Cerimoniós i les còpies més pròximes a ell, tot i que es varen continuar fent còpies d'aquest text fins al segle XIX. Algunes dels volums medievals serien els que el mateix rei va encarregar i va poder veure i custodiar. S'ha volgut estudiar quin era el seu objectiu donada la quantitat de manuscrits de les *Ordinacions* que es varen fer durant la seva presència. Així mateix, es constataran una sèrie d'aportacions fetes per el mateix rei al text com és l'addició a les ordenances del palau del cerimonial de coronació dels reis d'Aragó. Veurem com això forma part del projecte i les intencions del Cerimoniós, el qual parteix d'una mostra anterior de redacció del cerimonial que anava només dedicat a la figura del rei, i no de la reina. Aquest manuscrit del qual parlem, també del segle XIV, s'incorpora a l'estudi oferint l'anàlisi historicoartístic de les imatges que restava, fins ara, inèdit.

En aquest sentit, aquests volums constitueixen uns testimonis documentals d'excepció, ja que donen suport a les tensions evidents entre aquests dos monarques. Els dos tenen la necessitat de reivindicar la seva legitimitat com a reis i per això utilitzen l'estratègia de mostrar que són capaços de ser uns bons governants a través de la sistematització raonada dels oficis que, en definitiva, és allò que permet el bon funcionament i control de la casa del rei. La iconografia es converteix en un missatge més que cal estudiar per entendre els diferents aspectes que participen en la producció d'aquests dos manuscrits i la relació que s'estableix entre ells. Aquest missatge veurem que estarà carregat d'una simbologia que relaciona amb els conceptes de poder, control i promoció.

Allò que podria semblar un *handicap* donada la concreció i exactitud del tema, ha suposat una recerca exhaustiva, focalitzada i acotada a un marc concret que dona lloc a una especialització pel que fa a les qüestions tractades. Aquest fet ens permetrà llençar algunes hipòtesis en relació a diferents aspectes que tractarem al llarg de l'estudi.

Finalment, no voldria acabar aquesta introducció sense agrair especialment a la meva tutora Tina Sabater per l'orientació, el suport i l'afecte donat durant tot el procés del treball. Estenc l'agraïment a les professores A. Juan, I. Escandell, M. Cerdà, i O. Schena per la seva ajuda i recomanacions en diferents moments de la recerca.

1.1. OBJECTIUS I SISTEMA DE TREBALL

Pel que fa als objectius que pretén assolir l'estudi, aquests es concreten en els següents punts:

1. Recollir en un únic estudi la investigació duta a terme per la historiografia sobre les miniatures de les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions de Cort* pertanyents al segle XIV.
2. Catalogar a través de fitxes el grup de manuscrits sotmesos a estudi a més de les il·lustracions corresponents de manera individual.
3. Assenyalar les relacions que s'estableixen entre ambdós manuscrits i els diferents exemplars a nivell textual i icònic, amb especial atenció a aquest darrer aspecte.

4. Indicar la relació de les miniatures amb la tendència artística local en cadascun dels casos sobre el suport d'altres peces manuscrites i pictòriques del mateix període.
5. Fixar la cronologia dels diferents manuscrits a partir de l'estat de la investigació i de les conclusions pròpies.

El treball ha tingut, com a primer estadi, el buidatge de la bibliografia existent. Aquest no només s'ha limitat a les qüestions específiques dels manuscrits, sinó que la recerca s'ha estès al coneixement d'altres temes rellevants connectats directament o indirectament a l'anàlisi del manuscrit mallorquí i dels manuscrits catalans. Així, temes com la personalitat de Jaume III i Pere el Cerimoniós en relació amb el seu ambient polític, social i cultural, l'estudi d'altres manuscrits jurídics o altres obres d'art realitzades en la mateixa cronologia ens han permès establir una xarxa on cada una d'aquestes qüestions tenen un sentit i es corresponen amb el tema principal.

En paral·lel al buidatge bibliogràfic s'ha emprès un estudi directe dels manuscrits com a fonts primordials. Els volums s'han estudiat o bé a través de l'original, o bé a través de les seves reproduccions en facsímil o digitalitzades. Hem tingut accés d'una manera o d'un altre a tot el conjunt de manuscrits cosa que ha suposat una observació directa i fidel sobre la qual treballar. Pel recull de dades d'ambdós estudis, aquestes s'han sistematitzat a través de programes informàtics com són Mendeley, per al cas de la bibliografia, i FileMaker per al cas de la recopilació de dades procedents dels manuscrits. En l'elaboració de la base de dades amb FileMaker, la informació s'ha dividit en "Catàleg de manuscrits estudiats" i "Catàleg de frontispicis i inicials historiades". Aquest mètode ha dut implícit l'elaboració de fitxes i ha ofert la possibilitat de diferenciar els estudis però a la vegada establir relacions entre ells a través dels indexats i les cerques comparades. El registre al complet, que s'aporta aquí com a catàleg de les obres, es troba a l'annex I d'aquest estudi.

El següent estadi respon a l'elaboració de les dades i la redacció. És el moment en què la informació recollida passa a ser elaborada tenint en compte l'estructura del treball. La definició dels objectius guia el contingut dels títols que ha de tenir aquest. Així, el treball s'estructura en cinc títols principals més les conclusions, la bibliografia i els annexos. Algunes d'aquestes parts a la vegada es divideixen en subapartats per oferir una informació més acotada a allò que es presenta. El primer apartat, en el qual ens trobem, incorpora la introducció i les línies d'estudi des de les quals s'ha tractat la

investigació. El segon apartat es dedica als aspectes més contextuals per incloure els manuscrits en un període històric i també en la tradició de manuscrits jurídics fins a la seva aparició. El tercer punt el reservem a l'estat de la qüestió el qual es divideix per a cada manuscrit de manera individual amb l'objectiu de definir clarament en quin estat d'estudi es troba cada un dels volums. Aquest apartat i els dos següents incorporaran un subapartat dedicat a les il·lustracions de referència per a cada cas. El quart apartat ofereix l'anàlisi historicoartístic de les il·lustracions dels manuscrits dividit per iconografies on s'aporten dades rellevants per la formulació d'hipòtesis. Finalment al cinquè apartat parla sobre la tradició plàstica en el moment de la producció dels manuscrits per tal d'establir una vinculació cronològica i d'estil. Les conclusions i la bibliografia tanquen l'estudi, al qual s'annexa una sèrie de documents com són les fitxes de registre o catalogràfiques, una taula i un recull de notícies documentals que, tot i estar publicades, s'han considerat d'especial rellevància.

1. 2. LÍNIES D'ESTUDI: ESTAT DE LA INVESTIGACIÓ.

Els estudis sobre els manuscrits jurídics medievals, entenen per això llibres de privilegis, de dret o d'ordinacions entre d'altres, han estat treballats pels estudiosos des de diverses òptiques. Amb anterioritat a aquest interès, l'anàlisi sobre els textos de caràcter bíblic o litúrgics, incloent-hi la il·lustració dels mateixos, dominava el panorama i l'àmbit d'estudi si es parlava de manuscrits. Això provoca que, aquesta línia encapçalada per la denominació de *jurídica* es mostri com una línia oberta i, en certa manera, recent sobre la qual oferir noves consideracions. Aquest fet ho demostren la quantitat d'estudis publicats a les darreres dècades que treballen sobre decretals, protocols, privilegis, ordenaments, etc.

Al nostre cas d'estudi, els manuscrits jurídics medievals catalans i mallorquins, els primers treballs sobre aquests destaquen per oferir únicament transcripcions i traduccions dels mateixos. Al segle XIX la línia seguida per autors com P. Bofarull o M. Lasala és la de traduir les *Ordinacions de la casa i cort* de Pere IV. L'aportació de notícies documentals i buidatge d'arxiu acompanyen a aquests primers estudis en els quals destaca el vessant històric i documental que proporciona la peça.

En el cas català aquest vessant té la seva continuació al segle XX amb J. Jordán, Schwarz, Willemsen, Sevillano Colom, i Trenchs els quals segueixen aportant notícies d'arxiu però van una passa més enllà introduint algunes consideracions i hipòtesis pel que fa a la relació del manuscrit de les *Ordinacions* amb les *Leges*

Palatinae. Les *Ordinacions* en aquests estudis actuen com a document textual i històric per interpretar i entendre el funcionament de la cancelleria. També podem incloure dins la línia històrica les aportacions de Olivetta Schena, encara que aporta estudis de caràcter paleogràfic i codicològic i es planteja una primera classificació dels manuscrits de les *Ordinacions* fets des del segle XIV al segle XVIII per destacar la importància social i tradició que tingueren. La publicació d'aquesta autora als anys 80 constitueix un pont per concebre els manuscrits de les *Ordinacions* com un conjunt interessant per estudiar i no com una mostra aïllada en el temps. La continuació més recent d'aquesta línia són els treballs de B. Palacios o recentment de F. Gimeno. Tot i això aquests darrers estudis ja no es conceben estrictament com a documentals sinó que integren certs capítols o epígrafs que fan referència a altres aspectes sorgits de l'estudi del conjunt de manuscrits de les *Ordinacions*.

El punt de vista historicoartístic dels manuscrits catalans ha estat treballat en major mesura cap a mitjans del segle XX per Pere Bohigas. La descripció iconogràfica de les miniatures que presenten, a més de la seva relació amb altres mostres i vinculació a tallers, mestres, o pintors, es reflexa en les publicacions del dit autor que treballarem posteriorment. Aquestes constitueixen la base, i una primera consideració, sobre la qual autors posteriors s'han recolzat.

Pel que fa als estudis sobre els manuscrits jurídics mallorquins, a diferència del cas català des d'un primer moment un gran nombre d'aquests han anat encaminats cap a l'anàlisi artístic. Tant el *Llibre dels privilegis* com les *Leges Palatinae* han estat conscientment inclosos en la bibliografia sobre pintura i la seva anàlisi ha estat motivada per la relació amb la pintura que estableixen. Així, des dels anys trenta als cinquanta del segle XX estudiosos com C. R. Post, M. Meiss, J. Gudiol integren les miniatures de les *Leges* dins un estil pictòric determinat.

Les característiques textuais i com a document històric d'aquest manuscrit eren treballades pels mateixos autors interessats a les *Ordinacions* com Sevillano Colom o Olivetta Schena, que ja mostraven en les seves publicacions la relació textual existent entre ambdós manuscrits.

M. Durliat en *L'art en el Regne de Mallorca* també recull l'estil i la vinculació del manuscrit mallorquí dins el còmput de les obres pictòriques realitzades a les primeres dècades del segle XIV dins un vessant sociològic. La riquesa d'aquestes, en relació amb el context cultural del Regne Privatíu, queda així recollida per M. Durliat a través dels estudis documentals que amb anterioritat es fan. P. Bohigas recull

aquestes aportacions per realitzar estudis iconogràfics també sobre les *Leges* i estableix algunes de les primeres consideracions sobre la relació iconogràfica que uneix a aquest manuscrit i les *Ordinacions*.

A partir de mitjans del segle XX les aportacions sobre el tema han anat encaminades cap a la relació d'ambdós manuscrits, llevat de monografies específiques on, en qualsevol cas, sempre es fa una mínima referència a la dita relació. Fins a aquest moment els estudis dels dos manuscrits seguien camins diferents i autònoms.

Cap a finals de segle s'observa un major interès en els dits manuscrits reflectit en l'edició de facsímils acompanyats per estudis especialitzats i monogràfics. Entre aquests incloem l'edició de J. J. de Olañeta del 1991 de les *Leges Palatinae* i les edicions de 1992 del Cerimonial de Coronació dels Reis d'Aragó de la Biblioteca Lázaro Galdiano, i la del 1994 del manuscrit Phillips de la Biblioteca March de Palma. Aquests estudis no només es dediquen a treballar el manuscrit al qual va dirigida la publicació sinó que dediquen alguns apartats a consideracions que afecten els altres volums o manuscrits afins. Sumem a aquest grup l'edició del *Llibre de les franqueses i privilegis del regne de Mallorca* editada per J. J. de Olañeta el 2010 per interessar-se igualment en l'estudi de les *Leges Palatinae* i establir connexions entre els còdexs.

Les publicacions que segueixen cronològicament a aquestes estan orientades en la mateixa direcció, tot i que en la majoria de casos es dóna més importància a la relació textual. Únicament als darrers anys les publicacions han dedicat capítols a la relació artística i iconogràfica que s'estableix entre el manuscrit de les *Leges Palatinae* i de les *Ordinacions* i el seu origen. Entre aquests hem de destacar el llibre *Art fugitiu. Estudis d'Art Medieval desplaçat* publicat el 2014 i coordinat per Rosa Alcoy.

Seguint la línia d'aquestes darreres aportacions es situa el present estudi, el qual pretén completar i fer la seva contribució a aquest marc de relacions que es comença a crear pel que fa a l'estudi historicoartístic.

2. ASPECTES RELLEVANTS DEL CONTEXT

Aquest apartat que comença esdevé indispensable per entendre la significació de les *Leges Palatinae* i de les *Ordinacions de Cort* en el seu context i en el conjunt dels llibres jurídics. El primer punt està dedicat a la relació personal que els dos monarques varen tenir, individualment i cada un en el seu moment, amb la tradició escrita i l'interès que els despertaren els llibres i la formació de biblioteques. S'esmentarà el paper que varen tenir Jaume III de Mallorca i Pere IV d'Aragó en la dominació del territori així com algunes fites ressenyables sobre el seu regnat que ens permetran assenyalar quina va ser la situació del rei en el moment concret de la producció dels manuscrits. Acompanyant les referències bibliogràfiques s'esmentaran algunes notícies documentals que corroboren l'actitud bibliòfila dels dos monarques.

El segon punt remet a la tradició dels llibres d'ordinacions i jurídics que afecten el palau fets a l'Edat Mitjana fins al segle XIV, i alguns posteriors a aquest segle. A l'Edat Mitjana els monarques comencen a assumir l'ordenació de la cort, en molts de casos administrativa, com una funció on s'impliquen directament. Així, els antecedents d'aquests llibres ens mostraran quins han estat els canvis al llarg dels segles, les novetats que suposen els que aquí s'estudien, i com la temàtica jurídica ha estat un punt a tenir en compte en els quefers dels reis i l'organització de la seva casa i palau. Per acabar, es farà un breu esment a les cancelleries mallorquina i aragonesa en el transcurs del segle XIV per analitzar de quina manera es podien entendre cadascuna de les ordinacions dins la mateixa estructura palatina.

A través d'aquests aspectes oferirem un panorama històric, polític i cultural dels dos regnats per comprendre els interessos que varen donar lloc als manuscrits.

2.1. JAUME III DE MALLORCA I PERE IV D'ARAGÓ: REIS BIBLIÒFILS

La conquesta de Madina Mayurqa per Jaume I el Conqueridor va suposar el naixement del Regne Privatiu de Mallorca el 1229. Aquest regnat es va estendre fins entorn el 1343, data en què Pere el Cerimoniós es va fer amb els territoris del regne mallorquí després d'una cruenta batalla amb la conseqüent annexió d'aquest a la Corona d'Aragó. En aquest període de més de 100 anys, els títols de rei de Mallorca varen recaure en Jaume I (1229-1276), Jaume II (1276-1311), Sanç (1311-1324), i Jaume III (1324-1343). Jaume IV com a fill de Jaume III no arribà a regnar a causa del seu empresonament per ordre de Pere el Cerimoniós.

El regnat sota aquesta dinastia va suposar un moment d'esplendor pel que fa a qüestions polítiques, socials, culturals i artístiques. En aquest darrer sentit mencionem el començament de les fàbriques de la Catedral, el Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà o el Castell de Bellver, així com l'adopció del Palau Reial de la Ciutat de Mallorca. L'escola cartogràfica dels Cresques és un altre fet clau de la riquesa cultural existent en aquests moments. L'àmplia activitat comercial i artística que l'illa va fomentar actuà com a causa i conseqüència de relacions entre territoris i l'intercanvi cultural. Aquest intercanvi podia venir motivat per diferents vies com el trànsit d'objectes, productes, aliments, el comerç marítim, el moviment d'artistes i promotors, la confluència de cultures o la consideració de l'illa com a punt d'aturada en rutes comercials¹.

Les arts plàstiques també es varen veure afectades per connexió cultural creada al regne. Les referències pictòriques que varen arribar a l'illa es varen veure limitades amb el final del Regne Privatiu. L'aturada considerable de la factura local i la dependència vers l'escola catalana a partir de mitjans del segle XIV va ocasionar un descens en la qualitat de la producció. Tot i això, les darreres dècades de la centúria anuncien un canvi de situació que vira cap a la recuperació i la reinterpretació de les mostres de principi de segle². En definitiva, la recepció dels estímuls provinents dels diferents àmbits i en diferents moments varen fer de la Ciutat de Mallorca un lloc d'intercanvi artístic que va viure un dels seus grans moments en la primera meitat del segle XIV. És en aquest punt cronològic on hem de situar la figura del rei Jaume III de Mallorca.

Jaume III no era el primogènit de Jaume II ni tan sols fill d'aquest, sinó nét. La renúncia del primer fill de Jaume II per fer-se religiós franciscà, i el breu regnat sense descendència de Sanç, segon fill de Jaume II, varen fer que les mirades anessin dirigides al tercer fill, Ferran de Mallorca. Aquest va morir amb anterioritat a Sanç, per la qual cosa es va pensar en el seu fill Jaume, que posteriorment es convertiria en el rei Jaume III. Al poder militar que caracteritzava a pràcticament tots els reis medievals, en el cas de Jaume III se sumava el seu interès en empreses relacionades amb la cultura i l'art. Mitjançant la promoció, el rei legitimava el seu poder davant els súbdits i duia a terme accions per la seva glòria personal. En la dedicació a la

---

¹ Vegeu: BARCELÓ, M., [coord.], *XXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XIV)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008.

² SABATER, S., "Les arts plàstiques a la Mallorca medieval. Una història d'estímuls, elaboracions i projeccions", a *XXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. El Regne de Mallorca...*, p. 104-105.

promoció artística s'ha d'entendre la seva motivació vers l'adquisició i la col·lecció de llibres. Aquesta atenció del rei mallorquí en els llibres, no és un fet aïllat d'un sol monarca tot i que, com veurem, és ressenyable per al cas que ens ocupa.

Als regnes peninsulars de l'edat mitjana han estat moltes les monarquies que mostraven una sensibilitat especial cap als llibres, les biblioteques i els *scriptorium*. Una part important de la producció de manuscrits il·luminats en època medieval era de temàtica litúrgica i estava dirigida a centres religiosos, però altra part minoritària d'aquesta producció es vinculava directament als reis per tractar-se de comitents o destinataris. L'ampli panorama cronològic i geogràfic d'aquestes monarquies ens permet parlar d'una heterogeneïtat en les mostres però també d'una mateixa actitud cap a la cultura escrita. Entre els primers exemples en la col·lecció de llibres, se situen als segles VIII-XI els reis asturleonesos, la biblioteca d'Alfons III (866-910), o els còdexs relacionats amb Ferran I (1037-1065). Avançant en el temps el rei Alfons X el Savi (1252-1284) és un exponent clau en la seva relació amb els còdexs i altres pràctiques culturals. Altres com Sanç IV (1284-1295) i Alfons XI (1312-1350) també varen seguir la mateixa línia fins i tot assumint, com aquest darrer, la creació d'un *scriptoria regi*³.

Apropant-nos a la figura Jaume III hem de destacar a continuació una sèrie de notícies documentals i esdeveniments que ens permeten intuir fins a on arribava el seu interès pels llibres. En un d'aquests testimonis el rei es refereix a arreglar o endreçar «l'estudi que.s feo del senyor rey» al Palau de l'Almudaina. Aquesta notícia de l'any 1331 correspon a quan el rei tenia setze anys i es relaciona amb un altre document del 1336 per el qual dedica algunes quantitats de diners per al dit estudi. Altre ordre del rei del mateix any, 1331, especifica l'adquisició de «los libros de leys que foren d'En Berenguer Bassa sa enrere, entrels quals ni a II en ells de gran belesa, so és lo *Codi* e la *Digesta veylla*»⁴.

L'adquisició de llibres no només estava dirigida a un ús personal, sinó que també era comú la donació d'alguns volums. Aquest és el cas dels aproximadament quaranta manuscrits que va donar el rei mallorquí al monestir de Poblet el 1341. Curiosament o no, a partir del 1359 Pere el Cerimoniós seguí aquesta pràctica i

---

³ Vegeu: GALVÁN, F., *La producción de manuscritos iluminados en la Edad Media y su vinculación a las monarquías hispanas*, a «Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte», UAM, vol. XIII, 2001, p. 37-51.

⁴ HILLGARTH, J. N., "Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca", a *XIII Congrés d'història de la Corona d'Aragó*, Comunicacions, vol. II, Palma, 1990, p. 76.

començà a enviar al monestir cistercenc manuscrits, sobretot cròniques d'exaltació de la seva dinastia⁵. Pocs anys després d'aquesta donació per part del rei Jaume es va succeir la presa dels territoris mallorquins. Pere IV d'Aragó va desembarcar a costes mallorquines obligant a Jaume III a refugiar-se al Castell del Rei a Pollença per poc després fugir al Rosselló. El Rosselló i la Cerdanya també varen ser conquerits per Pere IV, fent que a la corona mallorquina li quedés únicament el senyoriu de Montpeller i altres territoris, els quals posteriorment va haver de vendre. La venda de Montpeller al rei Felip VI de França juntament amb el dot de la seva segona esposa, la reina Violant, varen suposar per al rei ja exiliat una nova oportunitat econòmica de reunir una flota i recuperar els seus regnes. Aquesta darrera lluita pels territoris va ocórrer el 1349 i va ser la definitiva per Jaume III, ja que va morir en la batalla de Lluçmajor a l'edat de trenta-quatre anys.

Són escassos els documents que s'han conservat sobre la col·lecció de llibres que devia tenir Jaume III i la naturalesa d'aquests. De les notícies que ens han arribat es pot intuir que era un conjunt extens i que aglutinava volums de gran qualitat i riquesa sobre qüestions legislatives, com hem ressenyat anteriorment, però també d'altres àmbits. Tot i la pèrdua de les col·leccions de Mallorca i Perpinyà Jaume III va seguir viatjant amb els seus llibres. Un document que ofereix dades rellevants per constatar aquest fet és un inventari de 1349, publicat pel professor J. N. Hillgarth, elaborat per les autoritats de la ciutat de Niça sobre el contingut d'una de les naus de l'expedició del rei mallorquí cap a Mallorca on pretenia recuperar la dominació⁶.

Després de la pèrdua de la majoria dels seus territoris Jaume III preservava uns noranta manuscrits que s'anoten en el dit inventari, a més dels cartularis que registren les possessions reials⁷. Els béns amb els quals Jaume pretenia fer la seva entrada triomfal, és a dir el tresor reial que li quedava, varen quedar dins aquesta nau la qual va ser retinguda a Niça el 23 de novembre del 1349. Les intencions d'aquesta captura dels béns pareix que eren benèvols, ja que es diu que varen ser guardats per si els rumors de la mort de Jaume III no eren certs, i si així era, per oferir la nau als seus hereus⁸. Pels documents se sap que en l'expedició hi havia alguns genovesos, concretament de la família Grimaldi, i altres provençals com a part de les tropes. Va

---

⁵ HILLGARTH, J. N., *Ibidem.*, p. 78.

⁶ HILLGARTH, J. N., *Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastia mallorquina*, a «Studia Lulliana», vol. 30, 1990, p. 57-74.

⁷ HILLGARTH, J. N., *Readers and books in Majorca. 1229-1550*, Vol 1, Éditions du CNRS, París, 1991, p.4.

⁸ HILLGARTH, J. N., *Un inventario del rey Jaime III...*, p. 58.

ser un cambrer del rei Jaume de procedència catalana, Francesc Nicolau, el responsable de redactar un primer inventari del contingut de la nau que va entregar al jutge de Niça. En aquest primer inventari es constata de manera general les provisions de la nau, a més d'armes i una sèrie de cofres el contingut del qual no s'especifica. Per la notícia de què aquests cofres guardaven una part de la capella reial, es va ordenar l'elaboració d'un segon inventari fet en llatí per un notari niçard. Aquest segon inventari és el que presenta més interès perquè es detalla l'interior i la diversitat dels objectes propietat del rei que viatjaven amb ell.

S'anomenen a l'inventari una gran quantitat de vestits d'home i sobretot de dona, alguns dels quals possiblement pertanyien a dames i cavallers del seu seguici i altres més sumptuosos serien propietat de la reina o de la infanta Isabel. Els detalls continuen amb teles procedents de Brussel·les o de Malines, sedes, altres teles i fins i tot unes sabates daurades. També objectes de coral, ivori, vidre, capses amb relíquies o adorns personals hi tenien cabuda en el transport. Les corones reials estaven incloses dins el tresor i es considera que amb aquestes pretenien fer la seva entrada triomfal una vegada recuperats els territoris. Els objectes destinats a la capella reial com frontals d'altar, retaules, imatges de la Verge i un petit oratori ocupaven una part prou extensa de l'inventari⁹.

Pel que fa als llibres, sorprèn la quantitat amb els que viatja Jaume III i que devien ser una part mínima dels que va arribar a tenir al llarg del seu regnat si tenim en compte la donació al monestir de Poblet i els sostrets per Pere IV. Els més de noranta llibres que consten apareixen d'una manera molt general i no es descriuen els títols sinó només el nombre de toms o volums que hi ha. Tal com anota Hillgarth, en concret s'anomenen tres llibres litúrgics, un *Officium beate Marie*, un llibre *de cantu* i tres missals, i més de vuitanta llibres no litúrgics. Entre aquests darrers s'inclouen vint-i-dos toms de teologia i altres llibres tant en llatí com en llengua romanç¹⁰.

---

⁹ Alguns dels epígrafs on es recullen aquestes diuen així: «[...] (131) Item, quedam tabule picte [...] (142) Item, et due tabule in quibus erat depictum [...] (148) Item, unum alium indumentum sacerdotale de cirico, anticum. (149) Item, unum frontale altaris rubei. [...] (156) Item, unam ymaginem lapideam Virginis Marie cum quodam tabernaculo depicto[...].» HILLGARTH, J. N., *Ibidem*. P. 68-69.

¹⁰ «[...] (58) Item, in quodam alio coffano certos libros, tam magnos quam parvos et tan in latino quam in romancio, et in pargamenos et in papiru descriptos, quorum aliqui sunt destructi et putrefacti. [...] (141) Item, in alio coffano libri qui esse dicuntur de sacra theologia, tam magni quan parvi viginti duos. [...]» HILLGARTH, J. N., *Ibidem*, P. 66-68.

¹⁰ «[...] (58) Item, in quodam alio coffano certos libros, tam magnos quam parvos et tan in latino quam in romancio, et in pargamenos et in papiru descriptos, quorum aliqui sunt destructi et putrefacti. [...] (141) Item, in alio coffano libri qui esse dicuntur de sacra theologia, tam magni quan parvi viginti duos. [...]» HILLGARTH, J. N., *Ibidem*, P. 66-68.

Aquest document ens mostra la darrera visió de les pertinences i propietats que tenia a l'abast Jaume III de Mallorca. L'atenció vers els llibres anava més enllà de considerar-los com a objectes de luxe, podem pensar que per ell eren quelcom més que això i que considerava sobretot el vessant pràctic d'aquests per la varietat de temes que tenia a l'abast. Aquest darrer fet es constata per un altre document de 1364 que registra l'entrega de cinquanta-un llibres que formaven part de l'inventari del 1349 a l'hereu de Jaume III, és a dir, Jaume IV¹¹. D'aquesta manera resulta difícil establir una comparació de la biblioteca mallorquina amb qualsevol altra biblioteca reial si més no medieval, donada la qualitat, la quantitat, i la diversitat de llibres que contenia.

L'apreciació per la cultura i pels llibres de Jaume III, era coneguda pel rei Pere IV d'Aragó (1319-1387), dit també el Cerimoniós o el del Punyalet, el primer pel desig d'exaltació de poder, i el segon per l'esquinçament d'un llibre que li era contrari a ell en l'anomenada Guerra de la Unió entorn el 1348. Al rei mallorquí i al catalanoaragonès els unia una relació familiar ja que eren cunyats, però més que això eren enemics. Per qüestions personals, polítiques i de control de territoris aquests dos reis no es tenien gaire simpatia mútua, més aviat s'eren hostils l'un envers l'altre. Tot i això es pot dir que compartien la condició d'homes de cultura apropiats a les manifestacions artístiques de la seva època. La promoció d'obres relacionades amb la monarquia i amb la manifestació pública de poder és quelcom més explícit i intencionat en el cas de Pere IV. A causa de la seva personalitat tal vegada més autoritària i exigent volia sentir-se el centre de poder. La promoció d'obres era una manera de visualitzar el seu poder i el seu prestigi, quelcom del que ell n'era conscient.

Cultivat en les lletres, llegia el llatí i el francès, li agradava escriure en vers i parlar de manera retòrica quan tenia ocasió. Va entendre l'expressió escrita com una eina intel·lectual, capaç d'actuar amb finalitats polítiques i de govern. La seva activitat gràfica s'estenia a l'àmbit privat, literari, i sobretot polític i documental. El rei d'Aragó era conscient de la necessitat de governar a través de l'escriptura per tal de deixar testimoni i deixar paleses les ordres que es manaven. El seu desig pels llibres era incommensurable, tant que utilitzava totes les estratègies possibles per

---

¹¹ En aquest document es apareix l'entrega de «volumina in pergameno, *diversarum* scientiarum et materiarum». Després de l'any 1364 es perd el rastre d'aquests llibres. HILLGARTH, J. N., *Los libros y la cultura de Jaime III...*, p. 79.

aconseguir els llibres que volia, no importava que estiguessin fora de les seves fronteres. Autors com Gimeno Blay, han destacat aquesta bibliofília, assimilant el perfil del rei catalanoaragonès al de lector/posseïdor compulsiu¹².

Pere IV aprofità la invasió a l'illa de Mallorca i l'exili del rei entre el 1343 i el 1344, per sostreure alguns llibres de la biblioteca palatina la qual era cobejada per ell anys enrere. Algunes notícies documentals testimonien el trànsit dels llibres, i altres objectes que varen ser deslligats de la cort mallorquina¹³. Amb tots aquests exemplars i els que formaven part de la seva pròpia biblioteca Pere IV va instal·lar, el 1382, una biblioteca règia al monestir de Poblet¹⁴. Això va suposar una innovació enfront de les pràctiques tradicionals de la Corona d'Aragó de guardar els llibres a l'arxiu, la càmera o altres dependències del palau reial. Fins i tot, donà directrius concretes sobre la construcció de la biblioteca que havia de tenir accés pel claustre, estar sustentada per una volta i tenir bancs amb faristols i cadenes per subjectar els llibres¹⁵. Pareix ser que tot i que Jaume III tenia un espai reservat a guardar els llibres, aquell *estudi* que va voler endreçar, no era de la mateixa naturalesa que el que Pere IV va crear al monestir. Els faristols esmentats duen implícit que es tracti d'un espai de lectura, tot i que també podria estar destinat a l'escriptura, cosa que donaria lloc a la idea de creació d'un *scriptorium*.

Alguns autors han proposat que en la mateixa cancelleria el rei formés un *scriptorium* real. De l'activitat desenvolupada en aquest suposat *scriptorium* informaria una carta de 1373 dirigida a l'Infant Juan, duc de Girona per la qual el rei Pere li comunicava que disposava d'escrivans als quals encarregar les transcripcions dels llibres que desitgés. Aquesta hipòtesi és recolzada per autors com J. Trenchs i A. Canellas, mentre que F. Gimeno, se situa en contra al·ludint a què es tractaria més bé d'un intent que d'una realitat en sentit estricte. Per aquest darrer autor tot apunta que

---

¹² GIMENO, F., *Escribir, reinar: la experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1337-1387)*, Abada Editores, Madrid, 2006, p. 157-158.

¹³ El 1343 Pere IV ordenà l'enviament de set llibres de dret que havien pertangut al rei de Mallorca. El 1344 després de l'ocupació de Perpinyà demanà el transport d'una caixa de llibres que es guardava al palau de la dita ciutat. En la pèrdua del Rosselló i la Cerdanya ordenava el trasllat de tots els llibres de Jaume de Mallorca que havien estat confiscats. Alguns d'aquests llibres eren d'ús personal, però també els oferia a familiars. PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, vol. I, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991, p. 16, nota 15.

¹⁴ Vegeu la carta per la qual demanda la construcció d'aquesta biblioteca al document I de l'annex III extreta de: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*, vol. I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1908, doc. CCCXXXI, p. 303.

¹⁵ Tot i la novetat que suposa per l'adequació de l'espai, a la corona d'Aragó es documenten amb anterioritat la biblioteca règia de Jaume el Conqueridor i de Jaume II d'Aragó al 1323. RODRÍGUEZ, M. A., *Los reyes bibliófilos: bibliotecas, cultura escrita y poder en el Occidente medieval*, a «En la España Medieval», vol. 33, 2010, p. 40.

aquest *scriptorium* només estaria dedica a la transcripció i còpia deixant de banda altres funcions pròpies com la feina dels miniaturistes o dels encuadernadors, de tal manera que no seria un *scriptorium* complet. En els casos en què el rei necessitava els serveis d'aquests professionals els contractava externament com ho mostren les diferents contractacions trobades als documents¹⁶.

Els llibres no varen ser l'únic del que es va apropiat el rei del rei català, Jaume III va anticipar aspectes i va construir models culturals que serien imitats pel seu enemic el qual admirava profundament l'art àulic insular. La referència cultural de la qual es va servir el Cerimoniós passà per la donació de llibres com hem vist anteriorment, però també per l'adopció iconogràfica en la numismàtica, en la sigil·lografia, i especialment en la miniatura¹⁷. En aquest sentit d'apropiació se situen les seves *Ordinacions de Cort* les quals tenen un clara assimilació amb les *Leges Palatinae*.

En definitiva Pere IV era conscient de l'art com a eina d'exaltació de poder i de legitimació. La conquesta dels territoris del Regne de Mallorca va suposar un abans i un després en les manifestacions artístiques impulsades per aquest rei. Com veurem en els següents epígrafs, l'apropiació de models en el camp iconogràfic de la miniatura té a veure amb la relació entre els diferents centres artístics.

2.2 MANUSCRITS JURÍDICS: LLIBRES D'ORDINACIONS

Sota el nom de manuscrits o còdex jurídics s'aglutinen els llibres que contenen compilacions de lleis civils o eclesiàstiques i els treballs addicionals, anteriors o posteriors, que les comenten¹⁸. Dins aquesta classificació es contempen les diferents lleis que afecten en matèria de dret, és a dir el dret romà, dret canònic, dret marítim, i ordinacions entre d'altres. Els decrets, ordenaments i altres disposicions que tinguin a veure amb la regulació jurídica de determinats aspectes formen part igualment d'aquesta denominació. En aquest estudi es prestarà atenció a aquelles disposicions de l'àmbit regi i, més concretament, a les relatives a les residències palatines. La vida a palau és una esfera que els monarques sotmeten també a la regulació a través d'ordenances per tal d'assegurar el seu ordre i bon funcionament.

La Casa i la Cort Reial tenen la seva representació física en el palau com a lloc d'encontre i que comparteixen tant el rei com els oficials subordinats els quals

---

¹⁶ GIMENO, F., *Escribir, reinar: la experiencia gráfico-textual...*, p. 157-159.

¹⁷ Vegeu: SERRANO, M., *El arte áulico mallorquín y su reflejo en los proyectos artísticos de Pedro IV el Cerimonioso*, a «XV Congrés Nacional d'Història de l'Art» «CEHA», Edicions UIB, Palma, 2004.

¹⁸ ARNALL, M.J., *El llibre manuscrit*, Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2002, p. 65.

s'encarreguen de les funcions necessàries. Aquest concepte de Casa i Cort que té com a exponent màxim la figura única del rei i és entès com un conjunt de persones, podem dir que es configura cap al darrer terç del segle XIII, quan es diversifica el concepte de l'antiga Cúria de l'Alta Edat Mitjana. D'aquesta Cúria sorgeixen: les reunions d'eclesiàstics, representants de ciutats i d'altres que prendran forma sota el nom de les Corts; les reunions dels assessors més propers al rei que es defineixen com a Consell Reial; i, finalment, apareix una singularització i definició de les funcions dels diversos oficis regis. Tot aquest conjunt de persones conformen, junt amb el, la definició de la Casa i Cort Reial¹⁹.

La importància de l'ordenament de les funcions que operen a palau tant en la teoria com en la pràctica és un fet que indica un canvi en la consideració i en la dimensió dels conceptes. L'organització del palau és entesa com un bon sistema de govern i, per tant, com un producte que ha estat fet per un rei competent i un rei que sap administrar el seu regne. Aquestes ordenacions règies han anat evolucionant al llarg dels segles per les necessitats de cada regnat i l'evolució de l'organització política de la societat en cada moment. Així, s'observen diferències entre els texts ordenancistes de les monarquies occidentals a partir de l'Alta Edat Mitjana les quals analitzarem. Posarem un punt d'atenció sobre les ordenances aragoneses i les castellanques existents per la proximitat geogràfica que tenen amb el context territorial del nostre estudi. La finalitat serà assenyalar la importància i l'herència de les ordenances que aquí sotmetrem a un estudi més acurat és a dir, les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions de Cort*.

Alguns dels primers textos com *De Ordine Palatii* de Hincmar de Reims mostren una certa herència carolíngia ja que que recull la pujada al tron de Carlemany II com a rei de la França occidental cap a finals del segle IX. Per les descripcions, aquest es presenta com un text bàsic i simple del qual s'aniran nodrint els següents ordenaments cortesans de l'Imperi romano-germànic de la segona meitat del segle X. Altre text que configura els inicis d'aquesta tradició és el *Llibre de les Cerimònies* del segle X de l'emperador bizantí Constantí VII, el qual va influir durant molts de segles després. Es considera que els ordenaments dels diferents regnes peninsulars tenen els

---

¹⁹ Paulatinament pareix que el concepte es diversifica reservant a la Casa Reial els oficis de caràcter domèstic-privat, mentre que la Cort Reial s'aplica a la resta d'oficis destinats a la administració. Tot i això, no s'aprecien diferències ressenyables en la importància d'uns oficis o uns altres. LADERO, M. A., *La casa Real en la Baja Edad Media*, a «Historia. Instituciones. Documentos.», 25,1998, p. 327-328.

seus antecedents i el seu reflex sobretot en l'organització imperial romana, tot i que també es miren en les monarquies bàrbares altmedievals²⁰.

En l'estat anglonormand es varen dur a terme alguns reglaments que destaquen per tractar-se de llistats d'oficials i relacions de la seva retribució. Encara ens trobem en un moment primerenc en el qual no es detallen les tasques dels diferents oficis, tot i que sí que es fa referència a cadascun d'ells. Les despeses i el cost que suposa a les arques règies el manteniment de cada oficial i l'execució del seu ofici és allò que per ara prima en els ordenaments. Els detalls descriptius queden relegats deixant pas a la informació administrativa i de rendes²¹.

En l'àmbit francès, més tardanament, apareixen les ordinacions de la *Casa u Hôtel* cap al 1261, que seran abundants i habituals a finals del segle XIII i principis del XIV. És en aquesta cronologia quan esdevenen certs canvis en el concepte de Casa Reial que hem esbossat anteriorment. La tònica general d'aquests textos francesos segueix essent l'enumeració dels oficials i el seu salari, tot i que comencen a introduir una descripció general del palau i els oficis que li corresponen. Un dels oficials principals del palau francès era el *Maitre d'hôtel* al qual li eren subordinats els altres oficis.

Aquests ordenaments francesos varen ser recollits per Carles d'Anjou al sud d'Itàlia, a Sicília, qui també es pogué inspirar en les pautes de l'organització duta a terme pels Hohenstaufen fins al seu destronament. Les ordinacions del principat del Delfinat reflecteixen també el model de les ordinacions franceses. Els reglaments d'Humbert II entre el 1336 i el 1340 segueixen de manera clara l'organització angevina introduint algunes particularitats locals. Aquests diferents reglaments ja avancen en complexitat i integren qüestions més específiques sobre els oficis i el protocol a seguir a palau, com per exemple l'ordre dels àpats, les vestimentes per als oficials, etc²².

Tot apunta a què les ordenances del Delfinat varen ser una inspiració per a Pere el Gran seguit del seu fill Alfons III el Liberal. Dues ordenances pertanyen a Pere el Gran que se situa com el primer que va enregistrar per escrit el punt relatiu a la cort en qüestions de funcionament intern. La primera d'aquestes té l'objectiu de recollir allò que ja era comú a la seva cort al segle XIII i esmenar alguns punts que creia convenients. En aquest reglament apareixen oficials com el majordom, *sobrecoch*, museu, argenters de

---

²⁰ També als regnes cristians espanyols varen influir l'ordre palatí visigòtic de Toledo, i alguns fets andalusins com el nomenament de determinats oficis com "alférez", "almirante", "almojarife", o "alfaqueque". LADERO, M. A., *Ibidem.*, p. 330.

²¹ PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I, p. 16.

²² PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I, p. 18.

la *cuyna*, *paniçer*, *botiller*, reboster, porters, civader, posader, *cavalleriç*, *açempler*, *algutzir*, *scrivà* de ració, troters de bústia i munters. L'ordenació comença amb un dels càrrecs més importants, el del majordom i diu així: «Ordena lo senyor rey primerament quel majordom sia obeyt de ço que manara en Casa. Et sia tengut de guardar be et leyalment lo prou del senyor Rey axi que nos perda ren ne uage res a mal en Casa [...]»²³. En aquest text es segueix posant l'atenció als sous i formes de pagament dels oficials, tot i que acompanyades per algunes anotacions sobre les tasques. La segona ordenança de Pere el Gran, que data del 1277, està dedicada a l'acompanyament del sobirà pel que fa als reialmes. Per la seva banda, Alfons III, el 1286 dictava les seves primeres ordenances a les quals li varen seguir dues més. En general, aquestes van dirigides sobretot a l'administració de la Cort i a la regulació de despeses. Existeixen algunes contradiccions en aquestes ordenances per culpa del clima de conflictes i temptejos per part de la noblesa que fa que es dubti de la lliure decisió del sobirà en la seva redacció²⁴.

Jaume II el Just dictà una ordenança a principis del segle XIV on es limita a confirmar les anteriors fent alguna esmena en el camp de les viandes, dels comensals, i del guàrdia de la porta. Els monarques que varen seguir a Pere el Gran es basaren principalment en les seves ordenacions i no varen fer més que afegir algunes correccions sense que això suposés una gran novetat. Va ser ben entrat el segle i de la mà de Pere el Cerimoniós quan es varen succeir fets rellevants que afectaren la innovació dels reglaments de la Casa i Cort Reial.

Abans d'entrar en aquesta qüestió, cal anotar alguns apunts sobre el cas de la Corona de Castella en dates coetànies. Els nombrosos testimonis documentals que a la Corona d'Aragó han quedat permeten conèixer l'evolució d'aquestes ordenances a partir del segle XIII seguint un fil cronològic. No obstant això, els territoris castellans presenten dificultats per una manca de documentació en la qual els testimonis són aïllats i en molts de casos no estableixen una continuïtat. Tot i això s'ha de destacar el cas de les *Siete Partidas* d'Alfons X el Savi. Les *Partides* es basen en el dret romà i canònic i es componen de set llibres on cadascun dels quals es troba dedicat a una matèria: religiosa, eclesiàstica, organització jurídica, etc. En concret en la segona *Partida* es descriu una suma dels principals oficis de la cort encara que sense arribar a ser complet ni exhaustiu, ja que deixa de banda l'explicació de les tasques i no contempla tots els

---

²³ CARRERAS Y CANDI, F., *Redreç de la reyal casa: Ordenaments de Pere "lo Gran" e Anfós "lo Lliberal"*, a «Boletín Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» «BRABLB», v, 1909-1910, p. 98-99.

²⁴ PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I, p.18.

oficis ni el nombre de persones que l'han de dur a terme²⁵. Aquest text es va difondre contemporàniament i va ser traduït a diverses de les llengües de la península Ibèrica, fins i tot el Cerimoniós va estar interessat a tenir una traducció i una còpia d'ell²⁶.

Posteriorment les notícies d'ordenacions castellanques ens arriben per documents i mencions a cròniques o privilegis reials i que no formen cap recull en si mateixes. Entre aquests es troben els comptes de Sanç IV a finals del segle XIII i els comptes del cambrer d'Enric IV ja a mitjans del segle XV. Les referències més completes les hem de cercar a l'època dels Reis Catòlics on es detallen els comptes de les cases reials del rei, de la reina i del príncep hereu²⁷. A mitjans del segle XVI destaca el testimoni de Gonzalo Fernández de Oviado que recordant els seus temps al servei del príncep Juan escriu *Libro de la Cámara Real del príncipe don Juan e offiçios de su casa e seruiçio ordinario*²⁸.

Per al cas del Regne Mallorca, l'administració de la Corona d'Aragó va ser aplicada als territoris conquerits en un primer moment. Fins arribar a Jaume III, dels monarques mallorquins anteriors es conserva documentació que permet afirmar l'existència d'alguns càrrecs palatins similars als de la Corona d'Aragó com el majordom, cambrer, secretaris, escrivans, etc. Tot i que no es sap certament quina va ser la data exacta de creació de cadascun dels oficis que divideixen el text de les *Leges Palatinae*, pels documents es sap que molts d'ells estaven en funcionament abans de Jaume III. L'any 1218 ja figurava amb el títol de canceller reial de Jaume d'Aragó el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou. El primer canceller del rei de Mallorca es situa cap al 1321 i és el canonge de Narbona, Berenguer Maynard. Això no significa que aquesta sigui la data de creació de la cancelleria mallorquina, ja que l'examen de la documentació d'arxiu ha permès demostrar que el 1313 ja existia una cancelleria del Regne de Mallorca. En un altre document es constata la presència del vicecanceller a partir del 1336. El 1327 apareix anomenat el "registre de la cancelleria", lo que

---

²⁵ JORDAN DE URRÍES Y AZARA, J., *Las Ordenaciones de la Corte Aragonesa en los siglos XIII y XIV*, a «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», VII, 1913-14, p. 222.

²⁶ Pere el Cerimoniós li demanà al seu protonotari Mateu Adrià que «fes treslladar en nostre llenguatge [les *Partidas* del rei Alfons X de Castella] per tal que...féssem ordenar semblants leys, les quals pròpiament poguessen ésser dites nostres». WITTLIN, C., *Francesc Eiximenis i el secret nacional de les Ordenacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, a «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», LI, 2007-2008, p. 78.

²⁷ Tant en les ordenacions mallorquines com en les catalanes no s'inclouen els reglaments que afecten a les residències de la reina. La documentació no permet conèixer els detalls de la cort de la reina de Mallorca encara que sí que hi ha notícies de la cort de la reina Elionor de Sicília, tercera esposa de Pere el Cerimoniós, que demostren que la seva cort tenia la mateixa estructura que la del rei amb petits canvis. PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I. p. 45-46.

²⁸ LADERO, M. A., *La casa Real en la Baja...*, p. 332.

testimonia en aquestes dates la pràctica del registre com a procés de l'elaboració documental²⁹. Tot apunta a què ja existia una certa organització dels càrrecs, si més no principals, abans de la publicació de les *Leges Palatinae* en el cas mallorquí. Possiblement altres oficis es foren creant a mesura que les necessitats ho imposaven. Els documents permeten intuir una lenta però continuada organització de la cancelleria, la qual culminaria en les ordenances del rei Jaume III³⁰.

L'originalitat de les *Leges Palatinae* recau en varis punts entre els quals hem de destacar el fet de tractar-se d'un compendi que reuneix en un únic document o volum totes les lleis i ordenances palatines que regien en la cort. El contingut del text deixa de banda la relació de sous que han de cobrar els oficials, cosa que també suposa una novetat respecte a les ordenances anteriors de monarquies d'altres territoris. Tot i això, en el pròleg al text, s'especifica que segueix les disposicions dels seus predecessors quant a pràctica es refereix, afegint o corregint algunes ordenances, augmentat el nombre d'oficials per a un ofici determinat o especificant les seves competències d'una manera més detallada³¹.

Així, el llibre de les *Leges Palatinae* està dividit en set parts més la partícula final i el pròleg inicial les quals contenen la descripció de cada un dels oficis que regien la cort mallorquina. Quatre càrrecs principals són els que actuen com a vehicle i com a punt d'unió dels altres oficials els quals es subordinen a ells. Aquests quatre càrrecs són el majordom, el camarlenc, el canceller i el mestre racional³². Com veurem el llibre es troba acompanyat d'un gran nombre d'il·lustracions les quals seran objecte del nostre estudi, encara que també anomenarem algunes particularitats del text.

En el moment de proclamació de les *Leges Palatinae* Jaume III comptava amb vint-i-dos anys. Algunes de les justificacions per les quals es va dur a terme aquest recull es fonamenten en la intenció del rei per donar prestigi a la mateixa monarquia i exercir la seva sobirania amb la dignitat de la reialesa. Igualment també es parla en

---

²⁹ SCHENA, O.; TRENCHS, J., *Le Leggi Palatine di Giacomo III di Maiorca nella corte di Pietro IV d'Aragona*, a «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó», Comunicacions, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1990, p. 112.

³⁰ SEVILLANO, F., *De la Cancillería de los Reyes de Mallorca (1276-1343)*, a «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» «BSAL», 34, p. 26-27.

³¹ «[...]Sobrepasant el costum dels nostres predecessors, hem creat alguns oficis nous; a alguns oficis antics els hem assignat un nombre de persones superior a l'acostumat; i de les ordenances conservades, algunes les hem innovat, afegint o minvant o suplint i a vegades, eliminant-les totalment, o modificant algunes coses, segons ho demanava o exigia una utilitat més important o la conveniència més decorosa del nostre estament [...]. PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I, p. 77.

³² La divisió dels oficis de Cort en quatre grans categories independents procedent de l'organització de la cort de Nàpols i Sicília. SCHENA, O., *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*, Centro de Studi sui rapporti italoiberici, Cagliari, 1983, p. 28.

algunes publicacions de la influència que varen exercir en la redacció tant l'infant Felip, el seu tutor, oncle, i germà del rei Sanç, com la coneixença de la *Doctrina de Príncep* de Ramon Llull, un tractat, es creu, sobre la figura del príncep i la direcció de la seva casa³³. Altres fonts no consideren adient aquesta influència, ja que per una banda, el regent infant Felip abandonà la tutoria del seu nebot el 1329, en una data llunyana a la promulgació, i per altra banda, perquè el suposat tractat de Ramon Llull es troba desaparegut i es desconeix el seu contingut³⁴. No obstant això, moltes publicacions coincideixen i no dubten en destacar el moment de brillantor i esplendor que va viure Jaume III en aquells moments, l'esperit ordenancista que el guiava, la llibertat i el desig de legitimar el seu regnat³⁵.

Des de la data de publicació de les *Leges* el 1337 fins que el rei mallorquí va ser destituït, sembla que no hi va haver temps suficient per a posar en pràctica la seva ordenació palatina. Alguns autors consideren que el còdex mallorquí va ser una idea utòpica, irreal i dubtosa en la seva aplicació en la cancelleria, ja que només varen passar sis anys de la proclamació a la conquesta del regne³⁶. No va ocórrer el mateix amb les *Ordinacions de Cort* de Pere el Cerimoniós, les quals varen perdurar amb lleugeres variants fins al segle XV, a causa del llarg regnat del monarca i la influència que deixà³⁷.

La cancelleria catalana ja hem anotat que tenia precedents quant a ordenances provinents de Pere el Gran, Alfons III i Jaume II d'Aragó. A aquest darrer se'l considera com a vertader organitzador per la influència de la cancelleria Pontifícia i dels angevins de Nàpols que va assumir quan va estar a Sicília com a rei. La documentació demostra que els oficis esmentats a les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós ja es practicaven en època anterior³⁸. Així, el còmput del Cerimoniós té uns precedents històrics quant a la posada en pràctica dels oficis, ja que aquests són el resultat d'un llarg desenvolupament i consolidació de l'aparat estatal, de les normes legislatives i del perfeccionament de la cancelleria. Aquests precedents són compartits en certa manera amb la cancelleria mallorquina, ja que en les dues cancelleries es duïen a terme oficis similars. La raó d'aquest fet podria trobar resposta en un possible trasllat de Jaume el Conqueridor d'alguns oficis existents al regne d'Aragó, cap al nou regnat de Mallorca en el moment

---

³³ PINYA, R., *Els reis de la Casa de Mallorca*, Ajuntament de Palma, Palma, 1982, p. 65

³⁴ PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I, p. 15.

³⁵ La seva dignitat es trobava minvada per les fortes pressions a les que es veia sotmès ja des de príncep. sobretot relacionades amb al regne d'Aragó i la inclinació d'alguns partits cap a altres monarques. PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Ibidem.*, vol. I, p. 15.

³⁶ SCHENA, O.; TRENCHS, J., *Le Leggi Palatine di Giacomo III...*, p. 116.

³⁷ SEVILLANO, F., *De la Cancillería de los Reyes de Mallorca...*, p. 30.

³⁸ SEVILLANO, F., *Ibidem.*, p. 29.

de la seva conquesta. Seguint aquesta premissa, podem dir que en cap dels dos casos no es crea una reglamentació nova en sentit estricte, sinó que es codifica i agrupa la tradició que existia temps enrere dotant-la, com veurem, d'una nova significació tant per al cas mallorquí, com posteriorment per al cas català.

Tot i que en les cancelleries, en sentit pràctic, hi podia haver oficis similars, des del punt de vista ordenancista el mirall del Cerimoniós per fer les seves *Ordinacions de Cort* varen ser les *Leges Palatinae*. Les *Ordinacions* es divideixen de manera anàloga a les *Leges* en els principals oficis de majordom, camarlenc, canceller i mestre racional, amb la diferència que a les *Ordinacions* el text es divideix en quatre parts i en les *Leges Palatinae* en vuit parts. Una de les novetats envers les *Leges Palatinae* que introdueix el text de Pere el Cerimoniós és la introducció de determinats oficis inexistent a l'ordinació mallorquina i l'acte de completar aquestes ordenances a partir del 1353 amb un protocol de coronació dels reis d'Aragó. Davant aquest fet, en algunes parts l'obra es presenta més completa³⁹. La traducció del text mallorquí va anar acompanyada d'una reelaboració posterior on, de la mà del rei català, s'afegien o modificaven determinats punts. Avui en dia aquest document amb anotacions autògrafes ha estat trobat i es troba a la Universitat de València⁴⁰.

Possiblement el caràcter itinerant de la cort catalanoaragonesa fos una de les causes de publicació de les *Ordinacions* el 1344. El control directe i l'establiment d'un ordre a l'estat polític i jurídic del regne era un dels objectius que perseguia el monarca amb la promulgació. No tan sols volia mostrar una jerarquia en la vida interna del palau, també pretenia estendre aquesta idea de control a la totalitat del regne. Refermar el seu poder reial a través de la introducció del protocol de coronació també era un dels altres objectius ja que es demostrava la sobirania sobre els pobles. El desig d'ésser reconegut i recordat com a legislador també forma part del seu programa per aconseguir la dignificació de la seva persona i de la dinastia.

La tradició textual que hem anotat i els diferents còdexs jurídics que hem esmentat ens fa reflexionar sobre la importància tant de les *Ordinacions* com de les *Leges* pel que fa a la seva herència. En aquest cas, al text se sumen les imatges les quals

---

³⁹ També és significativa la diferència de nombre d'oficials de cada cort ja que la cort mallorquina l'integraven unes 150 persones i la cort catalana comptava amb unes 220 persones. En el darrer cas les xifres augmenten als anys posteriors a la publicació de les *Ordinacions*. LADERO, M. A., *La casa Real en la Baja...*, p. 342.

⁴⁰ Per veure les diferències en la divisió del text a més de les modificacions incorporades pel Cerimoniós vegeu la taula que s'adjunta a l'annex II, procedent de GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, Universitat de València, València, 2009, p. 25-32.

no només actuen com a element decoratiu o acompanyant, sinó que acullen el paper de símbol i element expressiu d'allò que es diu al text. Podríem dir que el text es fa imatge d'una manera conscient. Aquestes també seran sotmeses a estudi per mostrar que la seva herència tal vegada no prové dels mateixos àmbits que el text. Per fer-ho ens resta traçar exhaustivament l'estat de la investigació en aquest punt en relació únicament al manuscrit català i al mallorquí per donar pas a l'anàlisi de les miniatures.

3. LEGES PALATINAE I ORDINACIONS DE CORT. ESTAT DE LA QÜESTIÓ.

La revisió i aportacions al tema que presentem impliquen l'acurat coneixement dels antecedents documentals i bibliogràfics per tal de delimitar el marc sobre el qual treballar i les posteriors propostes. El coneixement de l'estat de la qüestió s'ha fet i es presenta com un estudi individual de cada exemplar. Es considera en aquest cas una opció viable pel considerable nombre de peces que treballarem i la naturalesa variada de les fonts. D'aquesta manera donarem visibilitat a un complex estat de la investigació on predominen l'heterogeneïtat bibliogràfica, els nombrosos exemplars del segle XIV de les *Ordinacions* i les diferents hipòtesis.

Les *Leges Palatinae* i sobretot els exemplars de les *Ordinacions de Cort* han estat objecte d'estudis que en la majoria de casos es presenten com articles aïllats o aportacions que no recullen l'existència de tots els volums, sinó que es centren en un exemplar concret o, com a molt, en dos. Aquesta situació explica que aquí es parli d'heterogeneïtat en el sentit de dispersió de la informació i que, per aquesta raó, es vulgui abordar de manera individual l'estat actual de la investigació de cada manuscrit.

Es vol presentar un estat de la qüestió individualitzat perquè, en el cas de les *Ordinacions*, no totes les publicacions tracten dels mateixos manuscrits. S'ha considerat que aquesta manca de conjunt i la posterior redacció tradicional d'un estat de la qüestió cronològic per autor-publicació podria resultar ingesta i complexa per la comoditat del lector, ja que ens trobaríem davant un estat de la qüestió extens, amb salts d'uns manuscrits a altres i carregat que dificultaria el bon enteniment dels propòsits. D'aquesta manera, la presentació de cada un dels manuscrits amb el seu propi estat de la qüestió sembla la forma més adient per oferir un panorama entenedor del qual partir. Tot i això se seguirà el criteri cronològic per tractar la bibliografia en relació a cada manuscrit.

Abans de començar pròpiament amb els antecedents bibliogràfics dels manuscrits, cal remarcar que es prescindirà aquí de la referència a aquelles publicacions més generals que ja haurem tractat anteriorment en relació a les línies d'investigació. Es ressaltaran aquells autors i aquelles publicacions sobre els manuscrits que han constituït la base per a la tradició posterior. Veurem quins han estat els manuscrits de les *Ordinacions* que han tingut més interès per als estudiosos i quins són necessaris d'una actualització per la manca d'estudis. Comprovarem, a més, quina informació s'obté de cadascun d'ells per tal de crear el panorama òptim per continuar la investigació.

El manuscrit mallorquí de les *Leges Palatinae* conservat a Brussel·les és l'únic exemplar que s'ha conservat de la compilació dura a terme per Jaume III. La tradició

manuscrita de les *Ordinacions de Cort* és més extensa i ha permès la conservació, segons la bibliografia més recent, d'un total de 29 manuscrits produïts des del segle XIV fins al segle XIX. Pel que fa als manuscrits de les *Ordinacions* que treballarem aquí són vuit els confeccionats entorn el segle XIV. Recordem que s'afegeix el protocol de coronació que en algun volum formarà part de les ordinacions però en altre cas constituirà un manuscrit *per se*. La datació d'alguns d'aquests que apareix a la bibliografia és aproximada i oscil·la entre finals del segle XIV i principis del XV per falta de documentació i fets objectius que corroborin l'establiment d'una cronologia exacta. En cada cas s'esmentarà la situació de cada manuscrit per tal de detallar les seves particularitats vers diferents aspectes.

Així, l'estat de la qüestió es dividirà en aquests manuscrits que a continuació passarem a tractar. El seu ordre de presentació no respon a cap criteri justificat com podria ser el cronològic, el lloc de producció, o altres, sinó que es mostren com una relació i com a conjunt igualitari entre el qual es crearan uns vincles:

1. Brussel·les. Bibliothèque Royale Albert I. ms. 9.169.
2. Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 959.
3. Palma de Mallorca. Biblioteca Bartolomé March, ms Philips, 2.633.
4. París. Bibliothèque Nationale, ms. esp. 99.
5. Cagliari. Archivio di Stato, ms. 1.
6. Madrid. Biblioteca del Monasterio del Escorial, ms. &. III. 3.
7. Madrid. Fundación Lázaro Galdiano, ms. R. 14.425.
8. Barcelona. Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. ms. v (o 5).
9. València. Biblioteca General i Històrica, ms. 1.501.

Dins aquesta relació es parlarà primerament de les característiques codicològiques del manuscrit, per seguir amb les dades que es tenen de la seva història fins a l'arribada al lloc de conservació actual, per acabar amb l'estat actual de la investigació. Amb aquesta anàlisi veurem com alguns dels manuscrits presenten il·lustracions o capitals historiades i altres només inicials decorades. Aquesta observació de les característiques físiques dels manuscrits ha estat fruit de l'examen propi i directe del volum si no s'esmenta el contrari. No obstant això, les dades relatives a mides i a la classificació de la tipologia de lletra i altres qüestions específiques han estat tretes de la bibliografia que s'esmenta en cada cas. Això determinarà l'argumentació i les hipòtesis del següent punt del treball.

1. *Brussel·les. Bibliothèque Royale Albert 1. ms. 9.169. Jaume III de Mallorca. Leges Palatinae* (Fig. 1.).

El manuscrit conservat de les *Leges Palatinae* està format per 79 fulls, (mm 403x255) de pergamí més un full de guarda de paper al començament i un full de pergamí i dos de paper de guarda al final. L'escriptura del còdex està disposada a dues columnes de 38 línies traçades per una sola mà del segle XIV. L'acompanyen anotacions marginals del segle XVI. El text alterna la tinta negra, per al contingut, i la tinta vermella destinada a les rúbriques. S'han de sumar a això altres colors i tonalitats que formen part de les riques miniatures que acompanyen el volum. Aquestes són un total de 8 miniatures-frontispici que ocupen l'amplada de la pàgina i un terç de la llargària, i un total de 84 caplletres historiades. Altres motius decoratius com les orles, bastonets i decoracions marginals a algunes pàgines completen el programa iconogràfic.

Per l'anàlisi fet s'observa que en determinades fulles del pergamí es pot resseguir el pautat de la caixa d'escriptura com a guia per als copistes. El rastre de les línies rectores, les que marquen el contingut del text, i les línies d'intercolumni, les que indiquen l'espai que separa les columnes d'escriptura, són les que imperen en el volum. No s'observen signatures ni reclams per a l'organització dels quaderns i la paginació del document pareix ésser molt posterior a la confecció del mateix trobant-se ubicada al marge superior dret del recte de la pàgina escrita amb numeració aràbiga.

L'estructura d'aquest manuscrit segueix un criteri general de divisió per *pars* essent, recordem, un total de set parts més una partícula final on en cada una d'aquestes el monarca justifica i explica les funcions dels oficials que s'han d'encarregar del bon funcionament de la seva cort. Cada una de les parts es troba ben diferenciada per la inclusió de les miniatures frontispici i per la rúbrica en vermell que l'anticipa. Cada un dels oficis es separen per la inicial historiada que l'acompanya i per la rúbrica igualment en vermell. Aquest exemplar es considera que va viatjar amb Jaume III en el moment que aquest va haver d'abandonar l'illa i refugiar-se al Rosselló amb la imminent arribada de Pere IV. Després el volum va arribar com a obsequi a les mans de Felip VI de Valois, rei de França (1328-1350), per després passar per herència al fill d'aquest Joan II el Bo (1350-1364) que el va oferir al seu segon fill, Felip l'Atreït duc de Borgonya, mort el 1404. El manuscrit restà a la biblioteca dels ducs de Borgonya fins que la segona esposa de Carles el Temerari, Isabel de Borbó, el donà a Guillaume de la Baume, el qual va introduir al darrer full el seu escut d'armes. A l'escut l'acompanya la següent inscripció:

«Ce livre cy est a noble et puissant seigneur messite Guillaume de la Baume, seigneur d'Illems, chevalier donneur de Madame la Duchesse de Bourgongne.»

Es perd la pista del manuscrit des d'aquest moment fins que reapareix a la comunitat de jesuïtes de Ruremonde als Països Baixos. Aquesta comunitat va cedir el llibre el 1602 a la casa de la Companyia de Jesús situada a Anvers on es va procedir a la primera edició del text original en llatí. Des d'Anvers un membre de la comunitat dit Andreu Scottus, es va posar en contacte amb un jesuïta mallorquí, P. Moragues per esbrinar de quin manuscrit es tractava i si hi havia altres còpies a l'illa. El text es va publicar a les *Acta Sanctorum* per P. Daniel von Papenbroeck el 1701, amb algunes diferències amb l'original degudes a errors d'edició. Sembla que el volum no va entrar a la biblioteca de Borgonya fins a finals del segle XVIII i que el tragueren el 1774 per traslladar-lo a la Biblioteca Nacional de París. El 1815 va ser la data quan tornà definitivament a Brussel·les per romandre a la Biblioteca Reial Albert I.

Després d'aquesta publicació de l'any 1701, consta una altra en la nova edició de les *Acta sanctorum* de l'any 1896. La següent publicació que es volia dur a terme pretenia ser la de Willemsen el qual preparava una edició crítica de les *Leges Palatinae* cap al 1929 que seria publicada per l'Institut d'Estudis Catalans. El 1936 s'anunciava que la publicació sortiria de manera imminent però causes relacionades amb la guerra civil espanyola o altres alienes a aquesta varen impedir la finalització del projecte.

Un dels primers estudis que tracten directament el manuscrit mallorquí és el de Karl Schwarz, *Aragonische hofordnungen im 13, um 14, Jahrhundert* de l'any 1914, traduït parcialment al mateix any per Urries y Azara a *Las ordinaciones de la corte aragonesa en los siglos XIII y XIV*⁴¹. Un altre estudi, aquest dels anys 40 és el de Carl. A. Willemsen titulat *Zur genesis der mittelalterlichen hofordnungen mit besonderer berücksichtigung der Leges Palatinae Jacobs III von Mallorca*. Aquests es dediquen sobretot a assenyalar el contingut de les *Leges* i a proporcionar dades històriques i documentals sense aportacions historicoartístiques. Com hem comentat en les línies d'investigació, aquest vessant històric va seguir per altres autors com S. Colom o O. Schena.

Per l'estudi del vessant iconogràfic i d'estil ens hem de remuntar, primerament a les aportacions de C. R. Post al tercer volum de *A History of Spanish Painting* on inclou les miniatures dins l'estil italogòtic i relaciona l'obra amb els retaules de Santa Quitèria

---

⁴¹ JORDAN DE URRIES, J., *Las Ordinaciones de la Corte Aragonesa...*, p. 220-229;284-292.

(Museu de Mallorca) i el de Santa Eulàlia (Catedral de Palma)⁴². A més apunta a l'artista Joan Loert com a possible autor d'aquest conjunt, encara que més tard rectificaria dient que els retaules són de dos pintors diferents. El següent treball en qüestions d'ornamentació i miniatures és el fet per Camille Gaspar i Frédéric Lyna a *Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Royale de Belgique*⁴³. Estableixen una relació de les *Leges* amb el manuscrit mallorquí del *Llibre dels Privilegis* tot i que no aporten una identificació de l'autor. Meiss segueix aquesta tendència i tracta el manuscrit com a producte que rep les influències italianes, concretament properes de l'àrea pisana o de seguidors de Duccio a Pisa⁴⁴. La seva aportació cabdal va ser atorgar nom al desconegut mestre que va poder fer les *Leges*, el Mestre dels Privilegis, i agrupar com a obra col·lectiva d'un mateix taller els retaules de Santa Quitèria, el de Santa Eulàlia, el *Llibre dels Privilegis*, i les *Leges Palatinae*.

Altres aportacions posteriors segueixen aquestes línies d'estudi de caire més formalista sense afegir grans innovacions. És el cas de Gudiol a *Pintura Gòtica* a la col·lecció *Ars Hispaniae*⁴⁵. Durliat en la seva obra *L'art en el Regne de Mallorca* aporta una visió més sociològica tot i que per referir-se a les *Leges* no es distancia molt de Meiss⁴⁶. Afegeix la hipòtesi de l'existència d'un cercle d'artistes italians a Mallorca del que pogué formar part l'autor del manuscrit, que ell identifica com a Joan Loert..

Posteriorment, els estudis d'iconografia i estil de l'especialista Pere Bohigas han marcat una fita en la manera d'interpretar les miniatures del volum pel detall en les seves descripcions. En *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Periodo gótico y Renacimiento* del 1965 va recollir les qüestions sobre el Mestre dels Privilegis i el seu estil italogòtic proposades anteriorment per Meiss⁴⁷. També de P. Bohigas destaca la publicació del 1969 a la revista *Scriptorium* titulada *La il·luminació de les "Leges Palatinae de Mallorca"*⁴⁸. En aquesta publicació estableix algunes similituds i diferències amb el *Llibre de Privilegis* basades en detalls estilístics i

---

⁴² POST, C. R., *A History of Spanish Painting*, III, part IV, Harvard University Press, Cambridge, 1930, p. 137-162.

⁴³ GASPAR, C.; LYNA, F., *Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Royale de Belgique*, L. LXIII, Société française de reproductions de manuscrits à peintures, París, 1937.

⁴⁴ MEISS, M., *Italian Style in Catalonia and a fourteenth century catalan workshop*, a «Journal of the Walters Art Gallery», 1941, p. 45-87.

⁴⁵ GUDIOL, J., *Pintura Gòtica, Ars Hispaniae. Historia Universal del Arte Hispánico*, vol. IX. Editorial Plus-Ultra, Madrid, 1955, p. 118-121.

⁴⁶ DURLIAT, M., *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1989, p. 274 i ss.

⁴⁷ BOHIGAS, P., *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Periodo gótico y Renacimiento*, Asociación de bibliófilos de Barcelona, Barcelona, 1965., p. 96-108.

⁴⁸ BOHIGAS, P., *La il·luminació de les "Leges Palatinae" de Mallorca*, a «Scriptorium», 23, 1969, p. 94-100.

iconogràfics. Igualment para atenció en la factura de les orles, les quals havien quedat relegades a un segon pla en publicacions anteriors.

L'any 1991 sorgeix a la llum l'edició facsímil del manuscrit acompanyada d'un volum d'estudis amb contribucions de Gabriel Llopart i Marcel Durliat entre d'altres⁴⁹. Aquesta publicació és una de les fonts primordials del present estudi per tractar tant les qüestions documentals, transcripció i contingut com l'estudi historicoartístic de les miniatures. Entre les noves aportacions que introdueix destaca la vinculació de les miniatures amb uns llibres corals procedents del convent de Sant Nicolau de Pisa⁵⁰.

T. Sabater l'any 2001 i 2009 publica dos articles interessants des del punt de vista dels centres pictòrics, ja que dirigeix la mirada cap a noves hipòtesis⁵¹. Al més recent dóna un gir a la tradició i proposa el Rosselló com a procedència del cercle de mestres que treballaren en l'època de la producció de les *Leges Palatinae*. En 2010 I. Escandell i G. Llopart a la publicació *Llibre dels Reis. Llibre de franqueses i privilegis del regne de Mallorca* elaboren un estudi historicoartístic del *Llibre dels Privilegis* on aporten, a més, dades interessants pel que fa a l'estudi de les *Leges*⁵². Destaca la comparativa del programa pictòric dels dos llibres per arribar a conclusions que suggereixen una col·laboració de pintors en ambdós manuscrits.

En dates més actuals sorgeixen noves mirades en l'estudi de les miniatures del manuscrit mallorquí. La darrera publicació íntegrament dedicada a les *Leges Palatinae* es titula *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische kommunikation in del "Leges Palatinae" König Jacobs III von Mallorca (1337)*⁵³. Finalment, la bibliografia més recent no és un monogràfic dedicat al manuscrit però s'integra en el mateix discurs. Estem parlant de la publicació del 2014 dirigida per R. Alcoy i titulada *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat* la qual incorpora la contribució de G. Coll relativa als protocols de cort del segle XIV en l'entorn mallorquí, català, i francès⁵⁴. Parla d'una

---

⁴⁹ PÉREZ, J.; LLOPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca...*, vol. I i II.

⁵⁰ DALLI REGOLI, G., *Miniature Pisane del Trecento*, Neri Pozza Editore, Pisa, 1963.

⁵¹ SABATER, T., "La pintura a l'època del Regne Privatiu", a *Bellver 1300-200. 700 anys del castell*, Ajuntament de palma, Palma de Mallorca, 2001, p. 35-46.; SABATER, T., *Decoración medieval en la Catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la Antigua Capilla de San Pedro*, a «Hortus Artium Medievalium», vol. II, 2009, p. 355-364.

⁵² ESCANDELL, I.; LLOPART, G., "Estudi historicoartístic", a *Llibre dels Reis. Llibre de franqueses i privilegis del regne de mallorca*, J. J. de Olañeta, Palma, 2010.

⁵³ DROSSBACH, G., ET. AL., *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische kommunikation in del "Leges Palatinae" König Jacobs III von Mallorca (1337)*, Ed. Reichert, Wiesbaden, 2013.

⁵⁴ COLL, G., "Protocols de cort al segle XIV: punts de contacte en la còpia i la il·luminació de manuscrits de la cort catalanoaragonesa i els regnes veïns de França i Mallorca", a *Art fugitiu. Estudis d'art desplaçat*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2014, p. 53-63.

connexió iconogràfica entre les *Leges* i les *Ordinacions* a la vegada que estableix referents compositius diferents per a cadascuna de les mostres.

Arribats aquí cal anotar la llarga tradició bibliogràfica i l'interès en la investigació que ha suscitat el manuscrit de Jaume III. Els apropaments al volum han estat per una banda històrics i per altra banda historicoartístics, predominant aquest darrer aspecte. Dins aquest vessant, les hipòtesis sobre l'autor de les il·lustracions i la seva vinculació amb el context artístic mallorquí i forà ha estat una de les preguntes més resseguides pels estudiosos. A hores d'ara no es té una resposta categòrica per a tal qüestió, més aviat es tracten d'aproximacions les quals donen el marc idoni per continuar l'estudi.

2. Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 959, *Ordinacions de la Casa i Cort, Pere IV d'Aragó* (Fig. 2).

El manuscrit que es conserva actualment a la Biblioteca Nacional de Madrid amb la cota 959 conté la part relativa a les *Ordinacions de la casa i cort* de Pere el Cerimoniós i un cerimonial de coronació escrit posteriorment. El volum consta de 143 folis en paper (mm 290x213) per als quals es pot fer una separació segons el contingut i la cronologia en què es varen fer. La miscel·lània conté les *Ordinacions* de Pere IV amb lletra gòtica cancelleresca del segle XIV (f.1r-86v), el cerimonial de coronació del rei i la reina d'Aragó (f. 87r-f.105v), altres disposicions sobre els drets de determinats oficis (f.107r-f.132r), i disposicions de Ferran I d'Antequera (f.134r-f.137r) i d'Alfons el Magnànim (f. 137r-f.143v) escrits aquests darrers en lletra humanística cursiva. Pel propi examen directe aquest fet du a pensar en què al volum hagin participat almenys dues mans per les diferents èpoques. L'acompanyen 13 folis de guarda inicial, dins els quals al octau hi ha escrit: «Nota: Este códice procede de la primitiva Biblioteca de Felipe V», i 9 folis de guarda final. Alguns folis com els f.80v, f. 81 i f. 82 resten pràcticament il·legibles a causa de l'absorció i el desgast de la tinta.

El còdex té numeració aràbiga al marge superior dret de les pàgines d'època moderna tot i que conserva la numeració antiga romana a la part limítrof del mateix marge, sacrificada en alguns folis. L'escriptura és a dues columnes de 34 línies a la part de les ordinacions, augmentant algunes línies en les parts escrites en lletra humanística. El text està escrit en tinta negra, reservant el vermell per les rúbriques. En l'examen directe del manuscrit s'observen un gran nombre d'inicials ornamentades amb filigranes fetes en vermell i blau alternativament. Hi ha diferents graus en el desenvolupament

d'aquestes i diferents mesures de les inicials de les quals destaca la de f. 1 de dimensions superiors envers les altres i de tractament més treballat juntament amb la filigrana que acompanya a la pàgina.

La seva conservació a la Biblioteca Nacional està lligada amb la formació d'aquesta com a institució. Aquesta va ser fundada per Felip V a principis del segle XVIII com a Reial Biblioteca Pública. En una de les primeres pàgines del còdex ens indica la pertinença d'aquest a la biblioteca del monarca, pel que podem suposar que el llibre i la seva biblioteca varen passar a formar part d'aquesta nova institució. Altres *Ordinacions* del segle XVII com el ms. 996 també procedeixen de la biblioteca del rei. L'any 1836 la biblioteca va deixar de formar part de les propietats de la corona i passà a ser dependència del ministeri de la Governació aollint el nom actual.

A l'inventari general de manuscrits de la Biblioteca Nacional apareix la descripció del volum assenyalant cadascuna de les seves parts i anotant el segle XV per la confecció de la part de les *Ordinacions*⁵⁵. Schena en *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*, realitza un primer anàlisi del manuscrit on el classifica com una de les primeres còpies de la fidel traducció de les *Leges Palatinae*. Una de les argumentacions, les quals després reprendrà, és que aquest manuscrit fins i tot conserva la datació i el lloc de publicació del manuscrit mallorquí. De tal manera, al f.2r el manuscrit de Madrid apareix «dades en la ciutat sort nostra bula de plom VII idus de may lany de MCCCXXXVII» fent referència al manuscrit mallorquí que posa «Datum in civitate maioricarum sub bulla plumbea septimo idus Madii anno Domini MCCCXXX septimo».

El darrer estudi que s'ha fet damunt aquest manuscrit és també de O. Schena i es troba inclòs a la darrera publicació sobre les *Leges Palatinae*⁵⁶. En l'article, l'especialista en *Ordinacions* italiana, va més enllà i estudia les característiques paleogràfiques i textuais del manuscrit de Madrid per tal d'establir una comparativa amb el text de les *Leges Palatinae* i un manuscrit de paper retrobat a València que molts consideren la primera traducció i el model per les còpies de les *Ordinacions*. Tot i això Schena defensa que el ms. 959 és la primera traducció que de les *Leges* va fer Pere IV i que, a partir d'aquest, el rei va confeccionar el manuscrit valencià concebant-lo com la seva pròpia reelaboració. La traducció del llatí al català i les diferències i semblances en la

---

⁵⁵ BIBLIOTECA NACIONAL, *Inventario General de manuscritos de la BNE*, tomo III, Dirección general de archivos y bibliotecas, Madrid, 1957, p. 111-112.

⁵⁶ SCHENA, O., "Le 'Leges Palatinae' di Giacomo III di Maiorca alla Corte di Pietro IV d'Aragona. Il manoscritto 959 (olim D 158) della Biblioteca Nacional di Madrid", a *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische Kommunikation in den 'Leges Palatinae' König Jacobs III. von Mallorca (1337)*, Ed. Reichert, Wiesbaden, 2003, p. 173-190.

redacció i continguts fan que el manuscrit de Madrid i les *Leges* comparteixin característiques. Això li permet afirmar que el ms. madrileny va ser la primera còpia fidel que es va traduir. Amb totes aquestes dates elabora una aproximació molt exacta de la gènesi de la redacció de les *Ordinacions*. A més, en aquesta publicació proposa una data acotada per la confecció del dit manuscrit entre el 1337 i el 1344.

La publicació realitzada per F. Gimeno amb motiu del retrobament del manuscrit de paper valencià amb notes de la mà del rei, introdueix també el dit manuscrit com a realitzat al segle XIV⁵⁷.

3. *Palma de Mallorca. Biblioteca Bartolomé March, ms Phillips, 2.633. Ordinacions de la Casa i Cort, Coronació dels Reis d'Aragó, Pere IV d'Aragó* (Fig. 3).

El ms. 2633 de la Biblioteca March, més conegut com a manuscrit Phillips, és un còdex del segle XIV de 116 folis de pergamí (mm 365x265) més 4 fulls de guarda que contenen les *Ordinacions de la Casa i Cort* i el cerimonial de coronació. El text està escrit en lletra gòtica librària a dues columnes d'una mitja de 39 a 40 línies. En les fulles anteriors al text es troba una nota sobre un dels seus propietaris, que després comentarem, i un índex amb la relació de continguts del volum.

La numeració de les pàgines es creu original i es fa seguint el sistema romà situat a la part superior dreta del recte de la pàgina. Per al text s'ha utilitzat la tinta negra, deixant la vermella per a les rúbriques i inicials, juntament amb el color blau. Aquests dos colors, també han estat empleats per fer les filigranes i altres orles que surten de les capitals i omplen les pàgines. Les ornamentacions amb motius fitomorfs són una constant en el manuscrit on destaquen les capitals historiades. En total compta amb 7 inicials historiades: 5 de les quals relatives a la part de les ordinacions i 2 a la part de la coronació.

La seva arribada a la biblioteca de Palma de Mallorca i el periple del manuscrit alguns segles anteriors es troben ben documentats. Aquest manuscrit apareix al monestir de San Miguel de los Reyes, fet que fa que es conegui també per aquest nom, entorn el 1523 quan Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, s'instal·la a la ciutat de València i en fa dipòsit del volum al dit monestir, a més de tota la seva biblioteca personal. La biblioteca del duc de Calàbria estava formada pels llibres d'Alfons el Magnànim i Ferran I reunits a Nàpols. En relació amb això es tenen notícies d'un inventari fet el 1417 a València de

---

⁵⁷ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort ...*, p. 19.

la Càmera Reial d'Alfons el Magnànim quan aquest es disposava a partir cap a Itàlia. En aquest inventari apareix un pergami que contenia les *Ordinacions* de Pere IV, encara que segons alguns autors com B. Palacios, aquest manuscrit no correspon amb el que aquí estudiem. Per altra banda, existeixen altres hipòtesis que vinculen aquest manuscrit directament amb la cort valenciana i que suggereixen que el manuscrit no hagués sortit d'allà. En aquest cas, el duc de Calàbria hauria pres per pròpia la col·lecció de llibres que es trobaven al palau reial de València. La hipòtesi per nosaltres queda oberta amb mires a següents investigacions perquè no es pot dubtar de la coincidència de fets.

En qualsevol cas, l'única certesa de la qual partim és que al segle XVI formava part de la biblioteca del monestir de San Miguel de los Reyes. La nota que ens ho confirma es troba a una de les primeres guardes del manuscrit, escrita amb lletra del segle XVIII i firmada per Gerónimo de Gavea: «Este libro me lo prestó el Padre Parga, de la orden de san Gerónimo, y me dixo que era de la libreria del convento de San Miguel de los Reyes de Valencia, que dexó el duque de Calabria.» Posteriorment no es tornen a tenir notícies del manuscrit fins a principis del segle XIX quan reapareix a Anglaterra.

El 1826 el llibre es troba en possessió del llibrer Thorpe, el qual el va adquirir amb altres llibres d'unes col·leccions de Juan de Iriarte (1702-1771), Carlos A. de Laserna de Santander (1752-1813) i del marquesat d'Astorga. El mateix any, Thorpe va vendre els llibres, amb el nostre manuscrit, a sir Thomas Phillips de Cheltenham, d'on prové el nom pel qual és més conegut. Aquest va ser propietat seva fins al 30 de novembre de 1965 quan surt a subhasta a Sotheby's de Londres. P. Bohigas, ens informa que la venda va ser comunicada a la Diputació Provincial de Barcelona, la qual concorregué a subhasta. L'oferta no va ser suficient i va ser sobrepassada per un llibreter de Nova York anomenat H. P. Kraus. L'any 1973 el manuscrit viatja a la biblioteca on es conserva avui dia per l'adquisició del mateix per Bartolomé March.

Pel que fa a l'estat actual de la investigació són escasses les publicacions monogràfiques que afecten el manuscrit essent en major nombre les aportacions recollides en articles o breus descripcions. Tot i això destaca l'estudi exhaustiu acompanyat de l'edició facsímil, el qual aporta la major part de les dades per la interpretació. P. Bohigas enceta els estudis crítics sobre el manuscrit Phillips amb l'article *El Manuscrit Phillips de les "Ordinacions" del rei Pere*⁵⁸. El seu estudi es

---

⁵⁸ BOHIGAS, P., *El Manuscrit Phillips de les "Ordinacions" del rei Pere*, a «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad», vol XII, Barcelona, 1968, p. 101-111.

dedica a l'anàlisi de les miniatures i la seva vinculació amb altres manuscrits del mateix període i tendència. Es basa en notícies documentals per aproximar-se a una possible autoria i relaciona aquestes notícies amb els manuscrits que existeixen actualment.

O. Schena recull l'existència del manuscrit Phillips i el classifica, segons els grups que fa en la seva obra. Aquests grups estan organitzats per les afinitats dels manuscrits quant a fórmules d'escriptura i característiques paleogràfiques. El manuscrit *Phillips* s'integra al segon grup per la relació que podria presentar aquest amb altres realitzats al mateix *scriptorium* com és el esp. 99 de París⁵⁹. Aquest manuscrit podria haver sorgit directament de l'entorn reial per la riquesa que tenen les seves pàgines i la sumptuositat amb la qual ha estat confeccionat. Aquest fet es podria estendre per les mateixes premisses al ms. esp. 99 i és per aquest motiu que la bibliografia ha donat preeminència a aquests dos exemplars, deixant en un segon pla als altres.

El 1994 s'edita una edició facsímil acompanyada d'un complet estudi monogràfic de B. Palacios on es tracten diversos aspectes del concepte de les ordinacions, de la política de Pere IV i sobretot de l'anàlisi del manuscrit i del context de producció⁶⁰. En aquesta publicació planteja algunes hipòtesis sobre l'autoria del manuscrit i la seva vinculació a València en relació amb les notícies documentals que existeixen. Un any després, al 1995 en un article publicat a l'Anuari d'Estudis Medievals, canvia alguns dels arguments donats a la font anterior pel que fa a les hipòtesis d'autoria⁶¹.

L'estudi de F. Gimeno l'inclou dins la classificació dels manuscrits realitzats al segle XIV i conservats actualment⁶². En definitiva, les hipòtesis sobre l'autoria són nombroses en comparació amb els altres manuscrits i en pocs casos aclaridores pel poc detall de les notícies d'arxiu. Això fa que els documents d'època siguin fàcilment assimilats a un manuscrit o altre sense tenir una atribució exacta de cap d'ells.

Entre les publicacions més recents es troba la de S. Wittekind titulada *Las Ordenacions de Pedro el Ceremonioso en París, adaptación, transposición y reorganización artística* al llibre *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*⁶³. El seu

---

⁵⁹ SCHENA, O., *Le leggi palatine di Pietro IV...*, p. 44-45.; SCHENA, O.; TRENCHS, J., *Le Leggi Palatine di Giacomo III di Maiorca nella corte...*, p. 110-119.

⁶⁰ PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" de las "Ordinacions" de Pedro IV*, vol I i II, Scriptorium Ediciones Limitadas, València, 1994.

⁶¹ PALACIOS, B., *Sobre la redacción y difusión de las "Ordinacions" de Pedro IV de Aragón*, a «Anuario de Estudios Medievales», 25/2, 1995, p. 659-681.

⁶² GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort ...*, p. 19.

⁶³ WITTEKIND, S., "Las Ordenacions de Pedro el Ceremonioso en París, adaptación, transposición y reorganización artística", a *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2014, p. 317-337.

anàlisi crític es basa en la comparació de les miniatures tant d'aquest manuscrit, com del manuscrit de París, envers les *Leges Palatinae*. Les informacions que dona són interessants per al present estudi i per ampliar el camp i la comparació, com farem, als altres manuscrits de les *Ordinacions*. Finalment, del mateix any 2014, és l'article de J. Aurell i M. Serrano que tracta sobre les qüestions històriques, litúrgiques i iconogràfiques que afecten les escenes de les coronacions destacant la significació simbòlica d'aquest cerimonial⁶⁴.

4. París. *Bibliothèque Nationale, ms. esp. 99. Ordinacions de la Casa i Cort, Coronació dels Reis d'Aragó, Pere IV d'Aragó* (Fig. 4).

El manuscrit de la Biblioteca Nacional de França és un volum que conté les ordinacions i el protocol de coronació. Està fet de 152 folis (mm 340x233) més 4 de guarda inicial i final en pergamí cap a la segona meitat del segle XIV. Es troben numerats els 4 primers folis al recte a la part superior a la dreta en numeració aràbiga, mentre que els altres folis conserven la numeració antiga romana. El tipus de lletra és gòtica librària i el text està organitzat a dues columnes de 33 línies escrit amb tinta negra. Es reserven les tintes vermella i blau per les rúbriques que componen el text i algunes lletres majúscules.

Al manuscrit parisenc li acompanyen una sèrie de pàgines ricament ornades amb capitals historiades, orles i vinyetes. Els folis amb capitals amb desenvolupament iconogràfic són els següents: f. 1r., f. 2v., f. 28v., f. 49r., f. 52v., f. 72r., f. 129r., f. 147r. Les sis primeres inicials pertanyen a les *Ordinacions* mentre que les dues darreres són les que obrin la part de la coronació del rei i de la reina respectivament.

Aquestes ordinacions havien pertangut a Jacques Dupuy (1591-1656) i, juntament amb la seva biblioteca passaren a la Biblioteca Reial. Dupuy, va ser prior de Saint-Sauver-lès-Bray i director de la Biblioteca Reial, després convertida en la Biblioteca Nacional. Era fill de l'humanista Claude Dupuy (1545-1594) qui va ser jurista format a Toulouse, conseller reial i col·leccionador de llibres entre els quals es trobava el còdex *Estat de la maison et officiers du roy*, és a dir, el esp. 99. No es sap certament de quina manera aquest volum va caure en mans de l'humanista.

Apareix ressenyat al catàleg dels *Manuscrits enluminés de la péninsule ibérique* del 1983 i anteriorment al catàleg realitzat per Morel-Fatio el 1892 que el situa al segle

---

⁶⁴ AURELL, J., SERRANO, M., *The self-coronation of Peter the Ceremonious (1336): Historical, liturgical, and iconographical representations*, a «Speculum», 2014, p. 66-95.

xv⁶⁵. Posteriorment Schena, en les diverses publicacions sobre aquest manuscrit, segueix la idea que va ser compilat a Barcelona i que comparteix afinitats amb el manuscrit Phillips. Pere Bohigas com a especialista en llibres il·luminats va voler recollir informacions sobre aquest manuscrit a la seva publicació *Sobre manuscrits i Biblioteques*⁶⁶. En aquesta assenyala les principals característiques codicològiques del manuscrit per després fer un estudi i descripció de les miniatures que l'acompanyen. Sobre aquest aspecte analitza la iconografia de les inicials i la naturalesa de les orles que integren el volum per establir analogies amb altres peces. Així mateix incorpora algunes dades documentals per complementar l'estudi i inserir-lo en el context de producció.

Algunes aproximacions com la de M. Serrano es basen en el manuscrit per establir analogies entre els projectes mallorquins i els catalans en referència a les *Leges Palatinae* i per presentar semblances amb altre manuscrit català de la *Crònica dels Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona*. Una altra relació del programa iconogràfic del ms. esp. 99 de París és la feta per F. Lainé envers al manuscrit Phillips de Palma⁶⁷. L'assimilació es fa tant per al text com per la imatge destacant el seu paper de símbol de fortalesa reial. Es suma a les descripcions iconogràfiques l'estudi del facsímil del manuscrit Phillips, on B. Palacios afegeix algunes notes del esp. 99. donada la seva vinculació amb la casa reial⁶⁸.

Gimeno Blay a la seva publicació del 2009 el situa com a manuscrit fet al segle XIV seguint la tradició bibliogràfica i els catàlegs de la pròpia biblioteca⁶⁹. S. Wittekind aporta algunes innovacions pel que fa a l'estudi historicoartístic del manuscrit i la seva vinculació amb el manuscrit Phillips⁷⁰. La darrera publicació que cal destacar, i a la vegada la més recent, és l'article de J. Aurell i M. Serrano analitzant les qüestions iconogràfiques del cerimonial de coronació⁷¹.

El volum esp. 99. de París, juntament amb el Phillips, és un dels que més estudis historicoartístics ha tingut dins el còmput de manuscrits de les *Ordinacions* del segle XIV. Tot i això el seu anàlisi ha vingut limitat per les similituds amb el manuscrit que es

---

⁶⁵ MOREL-FATIO, A., *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portais de la Bibliothèque Nationale*, Imp. Nationale, París, 1892, p. 14.

⁶⁶ BOHIGAS, P., *Sobre manuscrits i biblioteques*, Publicacions de l'abadia de Montserrat, Barcelona, 1985, p. 109-117; també a BOHIGAS, P., *La ilustración y la decoración del libro manuscrito...* p. 165 i ss.

⁶⁷ LAINÉ, F., *L'image du roi dans le ms. Espagnol 99 de la BNF (c.1350-1360)*, a «e-Spania. Revue électronique d'études hispaniques médiévales», 3, 2007. [en xarxa]. <<http://e-spania.revues.org/164?lang=en>> [consulta: 12/04/2015]

⁶⁸ PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes"...*, p. 43.

⁶⁹ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 19.

⁷⁰ WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 317-337.

⁷¹ AURELL, J., SERRANO, M., *The self-coronation of Peter the Ceremonious (1336)...*, p. 66-95.

troba a Palma, deixant de banda les possibles relacions amb els altres que integren el conjunt.

5. Cagliari. Archivio di Stato, ms. 1. *Ordinacions de la casa i cort. Pere IV d'Aragó* (Fig. 5).

El manuscrit conservat a l'Arxiu d'Estat de Càller consta de 113 folis de paper (mm 270x195) en els quals està redactat únicament el text de les ordinacions de cort. Entre aquests folis es troben al començament algunes pàgines a la manera de prefaci afegides pel director de l'arxiu F. Lattari amb data del 14 d'agost de 1885. En aquestes apareixen el títol del manuscrit com a portada acompanyat d'un text a la manera de regest indicant algunes característiques del volum i algunes notes extretes de l'edició de P. Bofarull sobre la naturalesa del text i la comparació del que es presenta amb el publicat i la composició d'aquest miscel·lani al qual han afegit altres pàgines. A continuació s'inclou un índex amb la relació de rúbriques en què s'organitza el manuscrit. Al final del volum s'afegeix un altre índex amb els folis que corresponen a cada títol.

Comencen les fulles de pergamí amb un fragment en el qual diu *Ordinationes domus regiae sunt per constitutiones Cathaloniae corroboratae*, després una fulla de guarda per començar seguidament amb el contingut de les ordinacions escrit amb tinta negra. Sembla obra de dues mans diferenciades per l'escriptura que presenta. La lletra gòtica cancelleresca catalanoaragonesa apareix als primers 100 folis, mentre que una humanística cancelleresca del mateix indret es comença a advertir cap al foli 100 fent-se més visible al f.108v fins a la darrera pàgina escrita. El text està escrit a una columna que en la primera part oscil·la entre les 19 i 21 línies, i en la segona part la lletra es fa més petita i es troba entre 29 i 31 línies. La foliació és amb xifres romanes al marge superior dret del recte dels folis. L'organització del text no segueix una divisió en *pars* sinó que les mateixes rúbriques van assenyalant el començament dels diferents epígrafs.

No apareixen miniatures ni desenvolupament iconogràfic en cap de les pàgines del manuscrit. Destaca l'absència d'inicials amb tractament ornamentat i la manca de colors o rúbriques en vermell o blau com podria semblar habitual. L'examen directe del manuscrit en format digital ha permès observar algunes particularitats. Al f.1r. al cantó superior esquerre de la caixa d'escriptura ha quedat l'espai reservat a allò que podria haver estat la inicial miniada d'obertura del text però que no es va fer mai. En aquest cas seria una *n* majúscula la qual ha estat escrita en aquest espai com a recordatori del seu

desenvolupament. Algunes notes marginals, cridades d'atenció al text amb el dibuix d'una mà i la consecució d'espais en blanc que podrien ser reservats per inicials tenen forta presència a partir del f. 70r.

Es tenen porques notícies sobre l'origen d'aquest manuscrit i la seva factura. La seva conservació a Càller és un fet particular i això ha suggerit a alguns autors hipòtesis sobre la seva compilació i arribada a l'illa. En concret es parla de què aquesta còpia va arribar a Sardenya entorn el 1353-1354 portada pel mateix Pere IV durant una campanya militar que va prendre lloc a l'illa. Per aquest motiu la seva compilació dataria del segle XIV, uns anys anteriors a aquestes dates. El text es troba incomplet si es compara amb l'edició de Bofarull, ja que manca d'alguns capítols a més de nombroses rúbriques, algunes de les quals pareix que varen ser escrites per la segona mà.

Aquest volum es manca de fonts que li proporcionin una tradició bibliogràfica suficient. En aquest cas ens hem de regir per notícies aïllades a publicacions heterogènies les quals proporcionen mínimes dades. Així, el manuscrit apareix sumàriament descrit a *Bibliografía Española de Cerdeña* de E. Toda on es copia la informació que apareix al volum original i s'afegeix una breu descripció, a més de les rúbriques dels oficis que apareixen descrits⁷².

O. Schena afegeix aquest manuscrit dins el seu recull proposant la seva arribada a l'illa amb les notícies que hem comentat unes línies abans i estableix el seu lloc de producció a Barcelona⁷³. Dins la seva organització de manuscrits per grups, aquest es troba inclòs en el sisè grup, juntament amb el manuscrit procedent de l'Escorial que comentarem a continuació. Finalment F. Gimeno en el moment de classificar els manuscrits per cronologia, el situa com a còpia feta en els segles XIV-XV, tal vegada per la doble factura que s'observa en l'escriptura⁷⁴.

6. *Madrid. Biblioteca del Monasterio del Escorial, ms. & III. 3, Coronació dels reis d'Aragó* (Fig. 6).

Aquest manuscrit consta de 59 folis de vitel·la (255x195mm) dels quals els 34 primers (1r-34v) estan dedicats a un cerimonial de coronació dels reis de Castella i Lleó. Dels folis 35r al 59v el manuscrit conté un altre cerimonial en aquest cas dedicat únicament a la coronació del rei d'Aragó, i no de la reina, del segle XIV. És aquesta

---

⁷² TODA, E., *Bibliografía española de Cerdeña*, Tipografía de los Huérfanos, Madrid, 1890, p. 248.

⁷³ SCHENA, O., *Le leggi palatine di Pietro IV.*, p. 63.

⁷⁴ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort ...*, p. 19.

segona part del manuscrit miscel·lani la que analitzarem aquí. Es troba numerat al marge superior dret del recte amb numeració aràbiga escrita posteriorment al moment de la producció. D'escriptura gòtica, està organitzat en una columna amb el text escrit en tinta negra i les rúbriques en tinta vermella.

Destaquen les interessants miniatures que l'acompanyen de les quals només dues es troben acabades i set es troben amb el disseny o esbós previ sense cap detall o coloració. A més s'observen espais en blanc intercalats al text que suggereixen l'afegit de miniatures que no es varen arribar a fer mai. L'examen que s'ha realitzat del manuscrit original permet establir un nombre de 14 miniatures, entre inicials i altres motius, les quals tindrien el seu espai en el manuscrit però que mai s'arribaren a concloure. En alguns casos es pot esbrinar si es tracta d'una inicial, per la continuació del text, o si es tracta d'un espai destinat a altre tipus de decoració. També s'observa com en alguns folis, el pergamí ha estat tallat (f. 51, f. 52 i f. 57).

El manuscrit, al qual ens referirem sovint com a manuscrit de l'Escorial, comença amb el següent títol: «Aqueste libro ordeno el muyt alto senyor don pedro III por la gracia de dios rey daragon: el qual tracta como los reyes daragon se deuen coronar». Es considera que els dos cerimonials, el castellà i el català, varen ser units posteriorment a la seva confecció, de tal manera que no varen ser concebuts com una obra conjunta. Tot apunta que la part del cerimonial castellà es va preparar per la coronació d'Alfons XI de Castella que va tenir lloc el 1332. A aquest cerimonial se li afegiria anys més tard el text de Pere IV que, segons B. Palacios, en "aquesta còpia escurialense presenta una forma més pobre i manca de decoració miniada perquè quan es va copiar ja havia passat l'ocasió solemne a la qual es dedicava el còdex".

Sobre la seva arribada a la biblioteca del monestir de l'Escorial no es tenen gaires notícies. Segons les publicacions, a mitjans del segle XIX ja es trobava al monestir de l'Escorial on ha restat fins avui dia. Pel que fa a la unió dels dos cerimonials Sánchez Albornoz suggereix el llegat de la coronació castellana cap a Ferran V, rei Catòlic, com a causa de què l'aragonès també formi part del volum.

Aquest manuscrit que presentem és poc conegut i poc estudiat en tots els seus aspectes essent inèdit l'estudi historicoartístic. A la *Colección de documentos inéditos para la historia de España* de Salvá i Sainz de Baranda del 1849 apareix la primera publicació del dit manuscrit⁷⁵. Aporten una breu descripció de les característiques

---

⁷⁵ SALVÀ, M.; SAINZ DE BARANDA, P., *Colección de documentos inéditos para la historia de España*, tomo XIV, Imprenta de la viuda de Calero, Madrid, 1849, p. 556.

físiques atenent a l'enquadració, nombre de folis i la presència de miniatures, editant una transcripció del cerimonial aragonès. El text va esser erròniament atribuït a Pere III, tal vegada confós els autors per la numeració catalana dels reis els quals donen aquest nombre al Cerimoniós.

J. Domínguez a l'inventari dels manuscrits amb pintures conservats a les col·leccions espanyoles de l'any 1933 també ressenya la coronació⁷⁶. Es refereix només a la coronació castellana tot i que a l'hora d'anomenar el nombre de miniatures que presenta el manuscrit ens diu que són 32. En aquest cas sí que ha sumat les miniatures del manuscrit castellà i les del manuscrit aragonès. Ressalta el dibuix tot i que qualifica la composició i la coloració com a inhàbils. Algunes notes més les dona C. Sánchez Albornoz el 1966 el qual aporta un breu estudi de les característiques físiques del manuscrit i del possible origen de la unió dels dos cerimonials que hem anotat unes línies abans⁷⁷.

B. Palacios és un dels investigadors que més ha treballat a l'àmbit de les institucions i estructures de poder medieval. Dins aquesta línia, l'estudi de les coronacions dels reis d'Aragó dels segles XIII al XV és un dels objectes principals de les seves anàlisis. La seva bibliografia és bàsica per conèixer l'estat de la qüestió dels manuscrits que treballem i en concret és la font que dona més notícies sobre el de l'Escorial. En aquest cas, a banda de les mencions apuntades anteriorment ens diu que té una fesomia pròpia per les circumstàncies en les quals va ser fet, indubtablement per a la coronació del Cerimoniós⁷⁸.

Pel que fa al contingut textual, Palacios apunta que el text parteix de l'*ordo* borgonyó del Pontifical d'Osca, com a text que s'havia utilitzat per a les coronacions anteriors a Pere IV, amb algunes modificacions que afecten el protocol. També presenta algunes similituds amb la coronació d'Alfons IV i algunes dependències amb els *ordos* imperials. En relació a la datació del manuscrit estableix com a dades marc els anys 1336, quan Pere IV accedeix al tron, i el 1353, com a data en que s'escriu una segona

---

⁷⁶ DOMÍNGUEZ, J., *Manuscritos con pinturas: notas para un inventario de los conservados en colecciones públicas y particulares de España: El Escorial*, Centro de Estudios Históricos, Madrid, 1933, p. 95.

⁷⁷ SÁNCHEZ ALBORNOZ, C., "Un ceremonial inédito de coronación de los Reyes de Castilla", a *Estudios sobre las instituciones medievales españolas*, Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1966, p. 739-763.

⁷⁸ PALACIOS, B., *La coronación de los reyes de Aragón. 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras medievales*, Anubar Ediciones, Valencia, 1975, p. 232 i ss.; PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes"...*, p. 66.; PALACIOS, B., "El Ceremonial", en *Ceremonial de consagración y coronación de los Reyes de Aragón*, vol. II, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa. Diputación General de Aragón, Zaragoza, 1992, p. 124.

redacció del cerimonial que copia, amplia i corregeix aquesta primera. Per alguns detalls sembla que el cerimonial hagués estat escrit molt ràpidament abans de la coronació del rei deixant de banda algunes rúbriques, estenent aquest fet a les miniatures. Aquesta afirmació queda reforçada pel fet de que no està incorporat el protocol relatiu a la reina, que va ser afegit posteriorment i una vegada casat el rei. A més B. Palacios estableix com a lloc de producció d'aquest manuscrit la ciutat de Saragossa per ser el lloc de residència de Pere IV en aquell temps i pel llenguatge aragonès empleat.

Altres notícies sobre aquest còdex les trobem en *Crestomatía del Español Medieval* de R. Menéndez on es fa un regest del manuscrit i es transcriuen algunes línies tot i que el situa l'any 1353 diferint amb B. Palacios⁷⁹. O. Schena coincideix a destacar que es tracta d'una versió més antiga que el cerimonial de coronació emanat a València el 1353⁸⁰.

En unes dates més recents alguns autors també han fet referència al manuscrit de l'Escorial per diferents aspectes. J. Yarza l'inclou al catàleg de l'exposició *Vestiduras ricas. El monasterio de las Huelgas y su época. 1170-1340* a propòsit de la vinculació del cerimonial castellà amb aquest entorn⁸¹. Yarza també subscriu la part aragonesa a Pere IV abans de la seva coronació. La publicació del manuscrit original valencià feta el 2009 també integra al manuscrit de l'Escorial com a manuscrit fet al segle XIV⁸². Finalment, la publicació més recent que inclou breus notes sobre el cerimonial de coronació de l'Escorial és un article d'E. Carrero del 2010⁸³. En aquest article fa un interessant estudi historicoartístic de la coronació castellana, i per consegüent, anomena que aquest es troba conjunt amb una part aragonesa per la qual es basa en la bibliografia anomenada anteriorment.

Així, hem pogut comprovar com l'estudi historicoartístic de les miniatures d'aquest manuscrit resta sense treballar. Aquest es tractarà al següent apartat dedicat a l'estudi comparatiu de les miniatures dels diferents manuscrits, juntament amb altres dades que hem esbossat aquí.

---

⁷⁹ MENÉNDEZ, R., *Crestomatía del Español Medieval*, tomo II, Editorial Gredos, Madrid, 1976, p. 537.

⁸⁰ SCHENA, O., *Le leggi palatine di Pietro IV...*, p. 66.

⁸¹ YARZA, J., "Libro de la Coronación", a *Vestiduras ricas. El monasterio de las Huelgas y su época. 1170-1340*, Patrimonio Nacional, Madrid, 2005, p. 151-153.

⁸² GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort ...*, p. 19.

⁸³ CARRERO, E., *Architecture and liturgical space in the Cathedral of Santiago de Compostela. The Libro de la Coronación de los Reyes de Castilla*, a «Hispanic Research Journal», vol. 13, 5, 2012, p. 468-488.

7. *Madrid. Fundación Lázaro Galdiano, ms. R. 14.425. Cerimonial de Coronació dels Reis d'Aragó, Pere IV d'Aragó (Fig. 7).*

El ms. R. 14.425 de la biblioteca Lázaro Galdiano és un manuscrit que conté únicament la part relativa al cerimonial de coronació dels reis d'Aragó i està escrit en llengua aragonesa. És un còdex en pergamí de 39 folis (mm 380x260) més un full de guarda inicial. El text apareix a una columna, exceptuant els f. 8v, f. 9r i f. 9v on el contingut està organitzat en dues columnes, en una mitja de 22 línies. Està escrit en tinta negra i en algunes pàgines es poden veure les marques del pautat de la caixa d'escriptura. El tipus de lletra empleada és la gòtica cal·ligràfica pròpia de llibres sumptuosos i de bona factura. La numeració que segueix el volum és d'època actual i apareix al cantó superior dret dels rectes dels folis escrita en nombres àrabs i a llapis.

Les tintes de color vermell i blau es reserven, la primera per les rúbriques i les capitals, i la segona per les capitals, en sistema d'alternança. Les capitals estan decorades amb filigranes i bastons ocupant bona part del marge esquerre de la pàgina. S'observen algunes, als f. 8 i f. 19 a ambdues cares, en les quals no s'ha conclòs la decoració tot i que sí s'ha marcat la lletra amb el color pertinent. Apareixen diferents graus d'inicials essent altres de menor mesura que aquestes. S'ha de destacar entre tot el conjunt les dues inicials historiades que obrin sendes parts del còdex, una per l'obertura del cerimonial del rei, i l'altre pel de la reina.

A aquest manuscrit se'l coneix també com el còdex de Sádaba, denominació que fa referència a una part de la història que ha recorregut el volum fins avui dia. Les notícies més antigues de la situació del manuscrit ens diu que al 1881 pertanyia a Marcial Lorbés de Aragón, de Sádaba (Saragossa), el qual el va cedir aquell mateix any per una exposició celebrada a Londres. L'exposició era la de llibres i objectes d'art espanyols i portuguesos on consta que va figurar el llibre i Marcial de Lorbés com a expositor. Posteriorment també va prendre part de la Exposició Histórico Europea celebrada a Barcelona l'any 1892.

Anys més tard, el llibre va passar a ser propietat de José Lázaro Galdeano qui ho llegaria a la Fundació que du el seu nom. En els anys de la Guerra Civil gran part de la seva col·lecció es trobava dipositada a la Biblioteca Nacional. Després de llargues conversacions, cap als anys 80 es va aconseguir que s'entreguessin les peces a la Fundació Lázaro Galdiano on avui dia es troben, juntament amb el cerimonial que estudiem.

L'estat actual dels coneixements parteix, primerament, de les fitxes catàlegs de la pròpia biblioteca on les dades no van més enllà de les característiques físiques i notes sobre el contingut. Alguns articles com el de E. Pardo a la revista *Goya* ens informa sobre la reincorporació de la col·lecció de llibres de J. Lázaro a la seva Fundació fent esment al manuscrit del cerimonial⁸⁴.

L'edició facsímil que del manuscrit va fer l'any 1992 la Diputació d'Aragó aporta un estudi monogràfic del còdex dedicat per una banda a la tradició històrica del protocol de cerimonial i a les característiques del regnat de Pere IV que motivaren aquesta obra⁸⁵. Altres estudis que acompanyen a aquest facsímil són el codicològic, paleogràfic, filològic i lingüístic. Per al nostre interès, mancaria en aquesta edició facsímil mencions a les capitals decorades i les inicials historiades.

En l'estudi que acompanya al facsímil del manuscrit Phillips, també es fa referència a la coronació de la biblioteca Galdiano⁸⁶. B. Palacios proposa que aquest sigui un dels exemplars destinat a una de les grans ciutats del regne i que va sorgir de l'entorn reial pels escuts d'armes vinculats a la cort.

Entre les publicacions recents que tracten consideracions sobre l'estudi historicoartístic es troba, per una banda l'article de S. Wittekind a la publicació *Art Fugitiu*⁸⁷. Sobre les inicials de les coronacions aporta alguns models en els quals s'hauria pogut basar l'il·luminador i analitza la qualitat de la composició per oferir hipòtesis d'autoria amb tallers concrets de l'entorn barceloní. Incorpora, a més, assimilacions amb altres manuscrits els quals presenten algunes similituds quant a decoracions amb la coronació que aquí es tracta. Per altra banda hem d'anomenar l'article de J. Aurell i M. Serrano sobre la iconografia de la "autocoronació" en el qual també inclouen les reproduccions de les escenes⁸⁸.

8. *Barcelona. Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. ms. v (o 5). Ordinacions de la Casa i Cort, Pere IV d'Aragó* (Fig. 8).

Aquest manuscrit reuneix un total de 127 folis en paper (mm 300x218). Es tracta d'un manuscrit miscel·lani de contingut divers. No té fulles de guarda al començament

---

⁸⁴ PARDO, E., *Un extraordinario conjunto de libros y manuscritos reintegrado a la Fundación Lázaro Galdiano*, a «Goya. Revista de Arte», n. 197, 1987, p. 258.

⁸⁵ SAN VICENTE, S., ET AL. *Ceremonial de consagración y coronación de los Reyes de Aragón*, vol. I i II, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa. Diputación General de Aragón, Zaragoza, 1992.

⁸⁶ PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" ...*, p. 44.

⁸⁷ WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 321, nota. 12.

⁸⁸ AURELL, J., SERRANO, M., *The self-coronation of Peter the Ceremonious (1336)...*, p. 66-95.

ni al final, després de la coberta comença amb el f. 1r. Al verso de la coberta es llegeix: «Ordenacions varias fetas per los reys Pere IV y Martí d'Aragó». Comença el text, primerament amb unes ordenacions de Pere IV que van del f. 1r al f.11r. En aquestes breus pàgines es fa una introducció a les *Ordenacions* i s'expliquen alguns oficis com són el majordom, el posader o l'armer entre d'altres. El volum continua al f. 15r al f. 121v, on comencen unes altres ordenacions de Pere IV. En definitiva pareix que s'han unit dues ordenacions en aquest volum miscel·lani. El manuscrit continua amb algunes ordenacions del rei Martí del f. 122v al 127r. Tot el text està escrit en una columna de mitja de 29-31 línies, la numeració és aràbiga i es troba situada a la part superior dreta del foli.

En l'anàlisi del manuscrit s'ha observat que no és un conjunt ni una redacció homogènia, ja que hi ha alguns folis que es deixen en blanc (f. 12r- f. 14v - f. 83r-f. 89r, f. 95r-f. 96r, f. 122r), tal vegada per la separació de parts o diferent contingut. Igualment les mans de les dues *Ordenacions* no són les mateixes i es pot observar com les dues són d'escriptura cursiva, però la primera presenta un mòdul més allargat. El text integra altres documents que els podem classificar com cartes, notes o breus relacions, dictades posteriorment a la promulgació de les *Ordenacions*, les quals no constitueixen cap ordre cronològic i més aviat sembla que es tractin aquestes d'un esbós.

Així, el text està escrit en tinta negra, sense utilitzar altre color per remarcar possibles rúbriques o inicials. No s'observen capitals decorades o amb un tractament especial. Tot i això, a la part de les ordenacions s'observen alguns buits al principi de cada apartat que estarien destinats a una capital de majors dimensions que no es va arribar a fer. Es veu de manera clara al f. 1 on ha quedat l'espai reservat a la *n* majúscula per iniciar la frase «Nos en Pere per la gracia de Déu [...]».

Sobre la seva localització abans del lloc actual que ocupa a la biblioteca barcelonesa ens dona notícia un breu escrit a la darrera pàgina del manuscrit (f.127v). Apareix la següent nota firmada per Miguel Mayora⁸⁹: «Este códice perteneció a Don Raymundo Alamany Mayordomo del Rey Don Pedro IV de Aragón, y Vicario suyo en Cataluña. Así se deduce de muchos manuscritos pertenecientes á este personaje que acompañaban a este manuscrito cuando hice su adquisición en 1836, y entre ellos había

---

⁸⁹ Miguel de Mayora era un intel·lectual de principis del segle XIX que cap al 1825 es trobava a Barcelona on entre d'altres coses va ser regidor de l'ajuntament al 1841 que ho combinava amb la redacció de diversos treballs literaris. Per més sobre Miguel Mayora veure RUBÍ, J., *Necrología del Ilustrísimo St. D. Miguel de Mayora. La Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Imprenta y Librería Politécnica de Tomàs Gorchs, Barcelona, 1861.

varias cuentas de la mayordomía del año 1380 y siguientes escritas del mismo caracter o letra con que empieza este manuscrito y firmadas por dicho Raymundo Alamany, así como diferentes instrumentos». En efecte, Ramon Alemany de Cervelló formava part de la cort de Pere el Cerimoniós ja que n'era el camarlenc i actuava en molts de casos com a ambaixador o representant del monarca en determinats actes⁹⁰.

L'estat actual d'investigació d'aquest estudi és gairebé inèdit. Cap publicació relacionada amb les ordinacions fa esment a aquest volum. Únicament s'ha trobat referència al dit manuscrit a un article de l'any 1901 d'una revista on s'elabora el catàleg dels manuscrits que conté la biblioteca fet per Massó Torrents⁹¹. En aquesta publicació s'especifiquen els continguts del manuscrit miscel·lani per parts. Així se sap que una primera part està dedicada a la descripció d'una sèrie d'oficis que actuen en la cort de Pere el Cerimoniós. Després li segueix una carta on s'escriu la ració de candeles a la que segueixen altres ordinacions i disposicions sobre despeses i sobre coses de la capella. El volum acaba amb algunes disposicions sobre ordinacions fetes en temps del rei Martí.

Pel que fa a la qüestió de la datació, s'ha optat per incloure'l en el present estudi perquè es considera que se situa cap a finals del segle XIV i principis del segle següent. Constitueix a més un manuscrit interessant pel fet de que la segona ordinació comparteix exactament el mateix contingut textual i disposició d'un altre manuscrit del grup que reunim aquí, el manuscrit de paper valencià que tractem a continuació, a més de dates que ens poden fer arribar a noves conclusions. Per a l'estudi de les inicials dels següents apartats prestarem atenció principalment a aquestes segones ordinacions que integra el manuscrit, donat que les primeres són molt breus en pàgines i no permeten un anàlisi acurat.

9. València. Biblioteca General i Històrica, ms. 1.501. *Ordinacions de la Casa i Cort, Cerimonial dels Reis d'Aragó, Pere IV d'Aragó* (Fig. 9.).

Aquest manuscrit el componen 184 fulls de paper (mm290x220) més 5 de guarda inicial i 4 de guarda final. Passats els folis de guarda ens trobem directament amb els fulls on es troben escrites les ordinacions i el cerimonial de coronació dels reis d'Aragó. Essent així, el manuscrit es divideix de la següent manera: les *Ordinacions de*

---

⁹⁰ Es desprenen un gran nombre de documents, sobretot cartes, on pren part Ramon de Cervelló com a integrant de la cort de Pere el Cerimoniós. Veure: RODRIGO, M., Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420), Universitat de València, València, 2013.

⁹¹ MASSÓ, J., *Manuscrits de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonés*, a «Revista de Bibliografia Catalana», 1, 1901, p. 167-168.

la casa i cort (f. 1r-f. 150r), el protocol de coronació amb la part destinada al rei i la part relativa a la reina (f. 155r-f.182v), i una transcripció feta per Pere Miquel Carbonell (1434-1517), arxiver reial, d'un fragment del ritual de la consagració de l'església extret d'un *Pontifical* romà (f. 183v-f. 184r). Al text de les ordinacions es distingeixen dues mans de dos copistes diferents, una tercera mà que copià el cerimonial, més la pròpia intervenció de la grafia del rei, a la manera de manuscrit d'autor, per a determinades anotacions marginals disperses al llarg de tot el manuscrit (f. 78r) Aquest volum miscel·lani està escrit en català i adopta el llatí per a la transcripció del *Pontifical*.

Segons Gimeno, els quaderns que conformen el manuscrit tenen cada un el seu corresponent reclam, excepte el sisè, el vuitè i l'onzè, per garantir la correcta ordenació de cadascun d'ells. Els folis de paper presenten marques d'aigua en forma de fruita, fruit i flor, que són conegudes entre els papers utilitzats a la Cancelleria Reial. El text està escrit en tinta negra a una columna formada per una mitja de 21-23 línies, i les rúbriques escrites amb tinta vermella. Així el volum apareix numerat segons la numeració original romana al marge superior dret dels rectes.

Pel que fa a la decoració, el manuscrit destaca la inicial que encapçala i obri el manuscrit. Es tracta d'una *n* majúscula ricament ornada amb filigrana i motius lineals que alterna les tintes vermella i blava. Aquesta ornamentació s'estén per tota la pàgina emmarcant la caixa d'escriptura. A la resta del volum de les *Ordinacions* apareixen inicials de grau menor però igualment decorades amb delicades filigranes que alternen els mateixos colors de tinta. També hi ha altres capitals que només s'assenyalen amb una mida lleugerament superior i en tinta vermella. A la part del cerimonial de coronació les inicials són més simples essent només marcades en vermell i escrites en una major mida.

La bibliografia actual considera aquest manuscrit com l'exemplar del qual es va servir el propi rei per afegir modificacions, com a model pels següents, i el que duia de la seva pròpia mà en els seus trasllats. La seva història, per tant, es troba vinculada a la Cancelleria Reial, i més concretament es proposa a Barcelona. Tot apunta que arran d'una publicació de l'any 1782 que es titulava *Descubrimiento de las leyes palatinas y derechos que V.M. tiene como a rey de Aragón en nuestro Palacio del Real de Valencia*, en la que l'autor podria haver utilitzat l'exemplar que presentem, va començar el viatge del manuscrit. A partir d'aquesta publicació el comte de Floridablanca s'interessà per aquest exemplar tant que sol·licità a l'Arxiu Reial de Barcelona el dit

manuscrit. L'arxiver reial, Josep Serra i Sánchez, reticent a desfer-se de tan preuat manuscrit encarregà i envià una còpia el 1784 per satisfer la seva comanda.

Anys després, el 1787 el primer ministre d'Estat Floridablanca escriu a l'arxiver: «Necesitándose en esta Primera Secretaría de mi cargo el libro original de las Ordenanzas que hizo el rey D. Pedro IV de Aragón para el gobierno del Real Palacio de Valencia». La no coincidència amb el títol va fer guanyar cert temps a l'arxiver per remetre'l fins que el ministre es va mostrar inflexible i el manuscrit va partir de Barcelona en direcció a Madrid el mateix any 1787. El manuscrit es convertí en un obsequi que va rebre Manuel Godoy abans de 1803. A partir d'aquesta data el volum restà perdut en algun indret o biblioteca desconeguda fins a la seva troballa als anys 80 del segle passat.

Marià Peset, catedràtic d'història del Dret va comunicar al professor Josep Trenchs ençà catedràtic de Palografia i Diplomàtica l'existència d'un manuscrit medieval a la biblioteca del departament d'Història del Dret. Una vegada analitzat es varen assabentar que es tractava del manuscrit original que havia romàs perdut fins aleshores. Per la seva importància es decidí incorporar a la col·lecció de manuscrits que atresora i custodia la Universitat de València essent part ara de la Biblioteca General i Històrica.

Per la recent troballa el manuscrit compta amb una breu tot i que completa bibliografia. El 1990 Schena i Trenchs ja anunciaren el seu descobriment destacant les aportacions de la pròpia mà del rei aragonès⁹². No va ser fins al 2009 quan es va editar una publicació amb un estudi exhaustiu del dit manuscrit acompanyat per la seva transcripció. En aquest estudi, els investigadors, F. Gimeno, J. Trenchs i D. Gozalvo, treballen sobre qüestions històriques, paleogràfiques i codicològiques del manuscrit valencià⁹³. F. Gimeno ha continuat investigant sobre aquest manuscrit i al seu article *Autographes de Pierre le Cérémonieux, Roi D'aragon (1336-1387)* analitza cal·ligrafia del rei aragonès en aquest document i altres⁹⁴. Finalment, Wittekind anomena el volum fent referència al seu caràcter de model no només per les *Ordinacions*, sinó també pel cerimonial de coronació, del qual suposa que és el primer que es redacta⁹⁵. Prenem el relleu en aquest estudi per portar a terme allò del que es prescindeix en les anteriors

---

⁹² SCHENA, O.; TRENCHS, J., *Le Leggi Palatine di Giacomo III di Maiorca nella corte...*, p. 115 i ss.

⁹³ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort...*

⁹⁴ GIMENO, F., "Autographes de Pierre le Cérémonieux, Roi d'Aragon (1336-1387), a Medieval autograph manuscripts, Brepols Publishers, Belgium, 2013, p. 245-258.

⁹⁵ WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 321.

publicacions, és a dir, l'anàlisi de les qüestions historicoartístiques pel que fa a les inicials i la decoració.

3. 1. IL·LUSTRACIONS DE REFERÈNCIA.

Fig. 1. *Leges Palatinae*, Brussel·les. Bibliothèque Albert I, ms. 9169, f.1r. Fotografia: Edició facsímil de les *Leges Palatinae* (AA.VV., 1991)

Fig. 2. *Ordinacions de la Casa i Cort*, Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 959, f. 1r. Fotografia: Reproducció digital a la pàgina web de la Biblioteca Nacional de Madrid. <<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000042239&page=1>>

Fig. 3. *Ordinacions de la Casa i Cort, Coronacions dels Reis d'Aragó*, Palma de Mallorca, Biblioteca Bartolomé March, ms. Phillips, 2.633, f.1r. Fotografia: Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 4. Ordinacions de la Casa i Cort, Coronació dels Reis d'Aragó, Paris, Bibliothèque Nationale, ms. esp. 99, f. 167r. Fotografia: Reproducció digital a la base de dades Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?classement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&division=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 5. *Ordinacions de la casa i cort*, Càller, Archivio di Stato, ms. 1, f. 1r. Fotografia: Reproducció digital cedida per la professora O. Schena i l'Archivio di Stato di Cagliari. Sotmesa a drets. ©Archivio di Stato di Cagliari.

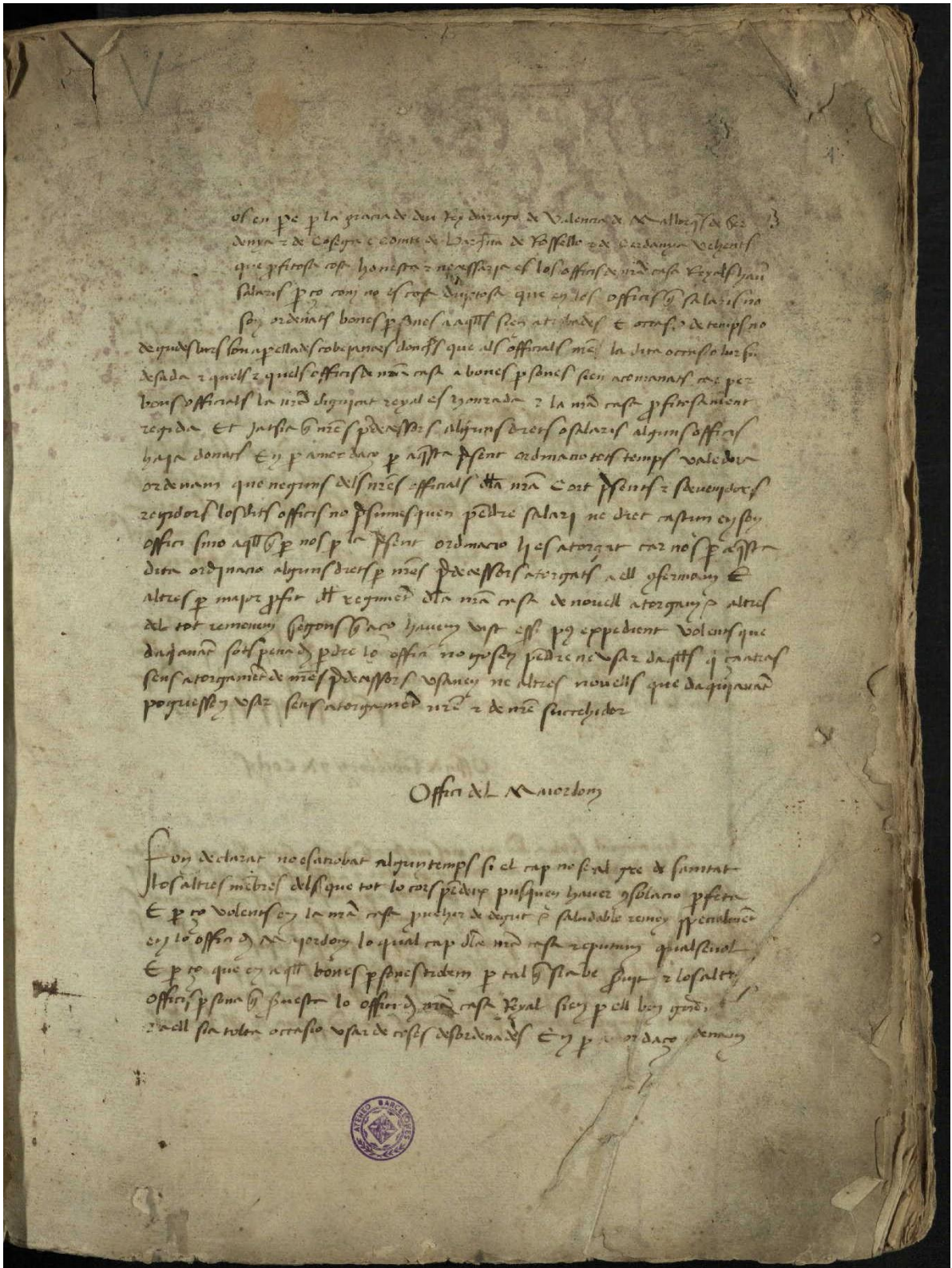
Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 6. *Coronació del rei d'Aragó*, Madrid, Biblioteca del Monasterio del Escorial, ms. &. III. 3., f. 35r.
Fotografia: Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets.
©Patrimonio Nacional.

Fig. 7. *Coronació dels Reis d'Aragó*, Madrid, Fundació Lázaro Galdiano, ms. R. 14.425, f. 1r.
 Fotografia: Reproducció digital a la pàgina web de la Fundació Lázaro Galdiano.
 <<http://www.bibliotecaazarogaldiano.es/mss/r144251.html>>.

of en pe p la granada deu Rey don Jhoan de Valencia de Aragon de Sicilia de
Dunya de Castilla e comte de Barcelona de Rossello de Cerdeña de Chebril
que ystos son honrras e necessaries de los officios de nra casa Real y nra
salva p ro con no es cast dignos que en los officios y salarios nra
son ordenas bonos p fines a qual sien at: bades e otras de nra casa
de quales son ystos coberanos donos que al officio de nra casa de nra casa
de sada e qual e qual officio de nra casa a bonos p fines sien acomanas no per
bons officios la nra dignitat real es honrada e la nra casa y firmament
regida Et justia e nra p dca de nra casa algunos dics ospalares algunos officios
haya donos En p nra casa y nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
ordenam que no negras de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
regidors los dics officios no psumen que p dca de nra casa de nra casa de nra casa
oficio sino a qual p nos p la nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
dica ordenas algunos dics p nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
altres p nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
del tot remouen segons nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
dijauar sots p dca de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
sens atorgam de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
poguesse y nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa

Officio de l'Arcebisbe

son de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
los altres metes dels que tot lo cas p dca de nra casa de nra casa de nra casa
E p ro volens e la nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
e y lo officio de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
E p ro que e nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
oficio p nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa
e nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa de nra casa

Fig. 8. Ordinacions de la casa i cort, Barcelona, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, ms. v (o 5), f. 1r. Fotografia: Reproducció digital a la pàgina de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. <<http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritAB/id/114875/rec/1>>

Fig. 9. Ordinacions de la casa i cort, Coronació dels Reis d'Aragó, València, Biblioteca General i Històrica, ms. 1.501, f.1r. Fotografia: Reproducció digital al catàleg Trobes de la Universitat de València. <http://trobes.uv.es/record=b2159859*val>

4. LES IL·LUSTRACIONS. ESTUDI COMPARATIU

L'estudi conjunt de les il·lustracions d'aquest grup de manuscrits suposen una nova perspectiva des de la qual treballar. Aquesta mirada que integra totes les miniatures en un únic estudi permetrà un anàlisi més a fons i sobretot un major coneixement de les relacions i els nexes que les uneixen. Amb els apunts donats fins ara hem vist com, indubtablement, entre els manuscrits existeix un vincle textual, polític, històric, i, com veurem, també iconogràfic.

Recordem que no tots els manuscrits que hem presentat en els punts anteriors contenen inicials historiades o frontispicis miniats. És només un nombre determinat els que integren miniatures on apareixen escenes i personatges. En l'apartat que es llegeix es farà un estudi comparatiu de les il·lustracions dels diferents manuscrits segons la iconografia que presentin. Així es tractaran conjuntament les escenes que representen el mateix motiu però que provenen de diferents manuscrits. Amb aquesta metodologia es pretén visualitzar d'una manera més directa aquells punts en comú o divergències que poden existir entre els volums i les seves imatges. Per qüestions de coherència, adequació als objectius i extensió només s'han analitzat aquelles miniatures que presenten relació entre els dos manuscrits, les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions*, les relatives a la coronació i les del manuscrit de l'Escorial, deixant l'anàlisi de les altres, en el cas de les inicials historiades de les *Leges*, per a pròxims estudis.

Com s'ha indicat a la introducció a l'estudi, no només es tractaran les imatges dels manuscrits il·luminats, sinó que també ens sembla adient introduir algunes consideracions sobre el tipus de decoració, o no, que apareix als altres manuscrits. Ens permetrà saber de quina manera han estat concebuts tant els que tenen escenes historiades com els que tenen únicament inicials decorades amb filigranes o els que han quedat buits d'ornamentació. Si és convenient, també es comentaran qüestions relatives a la decoració marginal que hi apareix. Aquesta, tot i no tenir un espai primordial en el present estudi, també és una font iconogràfica interessant la qual podria ser un dels motius per continuar la línia d'investigació.

A continuació s'iniciarà, doncs, la descripció de les imatges, assenyalant les semblances i diferències en cada cas. Posteriorment es passarà a reflexionar i considerar aquestes descripcions per oferir algunes hipòtesis sobre les seves execucions i autoria.

Incipit del manuscrit. Presentació (Fig. 10)

La imatge que dona obertura als manuscrits és important des del punt de vista simbòlic. És a l'inici on es fa una presentació suggeridora que destaca per la profusió ornamental de la primera pàgina. En la major part dels manuscrits analitzats aquesta primera plana o la inicial amb què s'obri el text sobresurt especialment sobre totes les altres. En aquest cas la imatge pròpia per l'*incipit* d'aquests manuscrits podrà venir donada de dues maneres, sigui a través d'un frontispici o una inicial on es representi la figura el rei, o una capital profusament decorada amb filigranes i de mesures considerables.

Per al cas de les *Leges Palatinae* el manuscrit s'obri amb una espectacular miniatura frontispici en format horitzontal al f. 1r que ocupa un terç de la llargària de la pàgina i la totalitat de l'amplada. En aquesta es presenta al rei amb els representants dels estaments militar i eclesiàstic asseguts cada un d'ells al costat dret i al costat esquerre respectivament del rei. En aquest sentit la individualització de les figures es pot comprovar a través del minucios tractament de la indumentària, armes o insígnies que duen cadascun dels personatges. L'elaboració dels detalls així com de l'arquitectura accentuen aquesta obertura que pretén donar un marcat protagonisme a la figura del rei. En definitiva, el monarca actua com a organisme central, simbolitzat a través de la seva posició al centre de la miniatura entre els estaments. La corona i el bàcul es situen com a signes de poder per donar més càrrega significativa a l'escena.

Podem avançar que les *Leges Palatinae* varen suposar una inspiració, no només textualment, sinó també icònicament per a algunes de les miniatures que presenten els manuscrits de les *Ordinacions*. Una de les assimilacions clares es dona en la primera miniatura d'alguns manuscrits catalans. Al ms. Phillips aquesta primera imatge (f. 1r) no es presenta en un frontispici sinó que queda inserida en la inicial que obri el text. Es tracta d'una "n" on s'introdueix el mateix concepte que a les *Leges*: el rei elevat a la trona amb els representants dels estaments nobiliari i eclesiàstic. S'introdueix la figura del *patronus* o del notari/escrivà vist d'esquenes que està formulant una petició o reafirmant algun tractat del rei donant així una certa profunditat a l'escena. El fons fet a través d'una malla daurada també és una de les característiques d'aquest manuscrit que veurem en altres escenes.

Per la seva banda, el ms. esp. 99 de París presenta una escena similar al f. 1r. Es tracta igualment de la inicial "n" que dona inici al text dient: «Nos en Pere per la gracia de Deu...» Al seu interior hi apareix el rei elevat a la trona reial amb els representants

dels estaments i el *patronus*. La perspectiva i profunditat està aconseguida en aquest cas pel tractament del sòl i per les escales que duen a la trona. Es pot dir que presenta un alt grau de detallisme també pel que fa al tractament del seient reial i de l'espai. Segueix el mateix recurs d'afegir caps aïllats per simular que es tracta d'un grup nombrós que es troba als costats del rei. La vestimenta del rei amb els colors d'Aragó és una diferència envers el ms. Phillips, però una semblança amb les *Leges* si tenim en compte que aquest darrer també inclou els escuts dels seus dominis al frontispici i a la decoració de la pàgina amb els mateixos escuts. L'heràldica reial també apareix al marge inferior en aquests dos manuscrits de les *Ordinacions*. En definitiva als manuscrits catalans s'exposa la mateixa idea i significat que a les *Leges Palatinae* però en un format compositiu més simplificat.

Casos diferents constitueixen la resta dels manuscrits pel que fa a la seva presentació. El ms. 959 de la Biblioteca Nacional no té una decoració profusa encara que destaca el començament amb inicials decorades. Sorprenen que no es decori la "n" que comença el text al f. 1r sinó que es decora la paraula "a memoria", que és la que segueix després de la intitulació règia. Així aquesta intitulació està escrita amb cursiva de manera més ràpida que la resta del contingut.

El manuscrit que es conserva a Càller preserva el buit destinat a la inicial "n" al f. 1r a l'espera d'una decoració que no s'arribà a fer mai. Per les mides de l'espai en blanc, tot apuntaria a què la capital tingués una decoració simple amb filigranes i que no es tractés d'una inicial historiada, ja que la resta del manuscrit no presenta decoració treballada. El volum conservat a l'Ateneu, al f. 1r comparteix el cas del de Càller essent redactat amb una lletra molt més cursiva que pot delatar la rapidesa d'execució. Finalment el manuscrit valencià de paper al f. 1r sí que incorpora una "n" decorada que s'estén per la pàgina a través d'una ornamentació a manera d'orla bicolor en blau i vermell.

Obertura a l'ofici majordom (Fig. 11)

A diferència del manuscrit de Jaume III on hi ha un gran nombre d'inicials historiades, les *Ordinacions* que presenten escenes miniades únicament ho fan al començament del manuscrit i a l'obertura dels oficis principals entorn els quals s'articula el contingut del text, que són el majordom, el camarlenc, el canceller i el mestre racional. S'afegeix als manuscrits de Pere IV l'escena que representa l'ofici d'*algutzir* i les escenes relatives a les coronacions reials.

La representació de l'ofici de majordom a les *Leges Palatinae* no ocupa un frontispici sinó que apareix a la capital "u" al f. 2r. Dins aquesta el majordom està donant ordres a dos suboficials. El fons no rep tractament arquitectònic i s'omple amb una malla en blau i blanc. Com a contrapunt a aquesta imatge, la presència del sobirà és allò que destaca en la inicial dedicada al majordom de les *Ordinacions* il·luminades. En el cas del ms. Phillips (f. 2r) i del esp. 99 de París (f. 2v) apareix el rei assegut fent entrega del bàcul com a símbol de poder del majordom que es troba agenollat. Es tracta, igualment d'una "u" on el fons en el Phillips és una part daurat i una altra fons de malla, i en el manuscrit de París el fons s'ocupa una part per la trona reial i l'altra per la malla. En aquest cas es canvia el mode de representar l'ofici i s'introdueix en les *Ordinacions* el rei com a font i origen del poder.

Per als que no tenen imatges miniades, el que és habitual és posar simplement el títol *dels maiordoms* i destacar la "u" amb la que comença l'apartat amb filigranes. Només en el cas del manuscrit de Càller al f. 2r s'ha deixat l'espai per posar la inicial suposem igualment decorada.

Obertura a l'ofici de camarlenc (Fig. 12)

A l'ofici de camarlenc de les *Leges Palatinae* del f. 20v apareix el rei agenollat dins una treballada arquitectura acostant-se al combregador i besant l'estola. Apareix en un moment molt terrenal i proper, deixant de banda el tron i mostrant-se servil davant el poder espiritual. En aquesta escena li acompanyen el camarlenc i altres dignataris de la cort. Per la presentació de l'ofici s'ha elegit una escena dins un entorn religiós el qual, segons S. Wittekind, deixa al camarlenc com a simple participant en la missa diària del rei, agenollat una passa enrere ell⁹⁶. Coincideixo amb aquesta autora quan diu que en aquest frontispici es potencia molt més el caràcter humil i la pietat del sobirà, deixant de banda les competències del camarlenc les quals es mostren representativament al frontispici del f. 52v amb les qüestions relatives a la sastreria. En definitiva, el camarlenc era el responsable de l'atenció personal del rei i l'acompanyava en aquests actes més íntims, que és tal vegada allò que s'ha volgut reflectir aquí.

Als manuscrits de les *Ordinacions* segueix apareixent el rei com a sobirà suprem al qual el camarlenc li deu total submissió. Tant al ms. Phillips com al ms. de París apareix el monarca en una posició elevada rebent els objectes que li són portats pels tres

---

⁹⁶ WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 324.

camarlencs, representants dels regnes del sobirà (Aragó, València i Catalunya). El manuscrit de París té un major detallisme en l'escena del f. 28v i sobretot en el baldaquí en el qual es situa el rei, insistim sempre elevat per sobre els seus oficials. En canvi el ms. Phillips és més bàsic en la representació al f. 20v dels elements de l'estança i la vestimenta dels camarlencs. Mentre que l'escena del manuscrit mallorquí es duu a terme en una arquitectura religiosa, en el cas dels manuscrits catalans pareix que no és així. En aquest cas sembla que la idea es desvia un poc del suposat model, donant preeminència al valor simbòlic del monarca.

L'obertura d'aquest ofici als altres manuscrits de les *Ordinacions* es fa per la decoració de la inicial destacada, com en el ms. 959 (f. 22r), el ms. valencià (f. 29r) i suposem també es tenia previst al ms. de Càller (f. 23v). En el cas del ms. de l'Ateneu al f. 32v l'escriptura en el canvi d'oficis i en el canvi de parts es modifica lleugerament, sense gran detall, ja que apareix una reserva d'un petit espai per incloure una inicial decorada, en aquest cas una "s". Es pot resseguir també la manera de fer dels copistes amb l'observació d'aquests espais on apareix indicat la lletra que hauria d'anar decorada posteriorment.

Obertura a l'ofici d'algotzir (Fig. 13)

L'ofici d'algotzir no dona inici a cap part diferenciada sinó que es troba inscrit en una de les parts dels oficials principals, en el cas de les *Leges* a la part del majordom, i en cas de les *Ordinacions* a la part del camarlenc. Així, a les *Leges Palatinae* és una inicial historiada més dins el còmput total, però a les *Ordinacions* se li dona un tractament especial trencant el ritme lògic de miniatures. L'ofici es denomina en els dos casos igual tot i que presenta petites variacions quant a les seves competències. Aquest protagonisme que acull a les *Ordinacions* pogué venir donat per la importància que va assumir l'ofici d'algotzir en aquests moments en la Corona d'Aragó.

Al manuscrit mallorquí no es representa l'algotzir com a tal sinó que es deixa l'escena a la representació de dos personatges empresonats de mans i peus amb un fons de malla (f. 18v). Això concorda amb la seva funció d'evitar que els condemnats emprenguin fugida. En els còdexs de les *Ordinacions* l'escena canvia totalment i apareix novament el rei al seu tron envoltat per un consell en el qual té assistència l'algotzir i l'escrivà situats al capdavant. Els manuscrits Phillips (f. 35v) i el de París (f. 49r) comparteixen la mateixa composició essent, com fins ara, més detallista el darrer.

En el cas dels manuscrits que no presenten miniatures se segueixen els paràmetres que hem anomenat per al cas anterior, inicials decorades o espais en blanc per posar la inicial.

Obertura a l'ofici de canceller (Fig. 14)

El canceller també és un dels quatre oficis principals que a les *Leges* ocupa un frontispici. En aquest cas es representa al f. 35r el consell reial amb el canceller, el vicecanceller, l'auditor, el promotor, el secretari i altres dignataris. Aquests es troben reunits argumentant sobre un document que s'està llegint en aquest moment. És especialment interessant la recreació de la sala on es troben pels detalls en l'arquitectura. També s'ha de destacar el tractament plàstic dels esvelts personatges miniats.

Pel que fa a les *Ordinacions*, al manuscrit Phillips manca la pàgina on hauria d'estar la representació en la inicial d'aquest ofici que obriria la tercera part. Pot ser és el resultat d'un foli perdut el qual, seguint la lògica, la seva inicial estaria il·luminada amb l'escena relativa. Les analogies que presenten les miniatures d'aquest manuscrit i el de París ens permeten pensar que l'escena que manca seria iconogràficament igual a la que apareix al manuscrit parisenc. Al ms. esp. 99 la inicial al f. 52v ens mostra l'entorn i el que podria ser el dia a dia de la cancelleria en comptes de singularitzar l'escena entorn el canceller. Apareix un grup de juristes asseguts escoltant i discutint un document que els hi és llegit. S. Wittekind recentment ha proposat que entre aquests juristes no prengui part la figura del canceller. Això es deuria al suposat relleu que va ocórrer a la cancelleria en el moment en què l'infant Pere va ocupar el càrrec de canceller que fins a aquell moment ostentava el poderós Pedro de Luna de Saragossa. Aquest darrer va criticar els poders del rei i les seves relacions amb la cúria papal, quelcom que li va poder costar el càrrec⁹⁷. S'ometria així el protagonisme de la figura del canceller, el qual tampoc estaria acompanyat per la figura del rei com sí que passa en les inicials anteriors.

Tot i així, aquesta inicial sí que mostra una relació amb el frontispici que apareix a les *Leges* ja que en tots dos casos es presenta un consell reunit en el qual es prescindeix del rei. No obstant això, en la miniatura del manuscrit mallorquí es dona rellevància i protagonisme a la figura que roman asseguda, la qual domina la escena ja

---

⁹⁷WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 330.

que totes les mirades es dirigeixen a ella, mentre que al manuscrit de París apareix tot el consell al mateix nivell d'importància sense destacar un personatge per sobre d'altre.

El ms. v de l'Ateneu deixa la reserva per incloure una "p" al f. 49r que aniria decorada. En el començament d'aquesta tercera part de les *Ordinacions* en aquest manuscrit s'observa un lleuger canvi pel que fa a la rúbrica dels títols i a l'escriptura en general, essent aquesta que comença més cal·ligràfica que l'anterior. El mateix cas de reserva d'espai s'observa al manuscrit de Càller al f. 47r. En relació als manuscrits de València i Madrid sí que es completà la inicial amb decoració de filigrana a la manera de l'obertura de les parts anteriors al f. 54r i f. 38r respectivament.

Obertura a l'ofici de mestre racional (Fig. 15)

El mestre racional és l'ofici que tanca la divisió de les *Ordinacions*, però no el que tanca les *Leges Palatinae*, les quals segueixen especificant oficis relatius a cada un dels mestres principals afegint quatre frontispicis més. Iconogràficament el manuscrit mallorquí i el manuscrit català presenten la mateixa idea en la representació del mestre racional. Al frontispici de les *Leges* del f. 46r apareix una gran taula on el mestre racional i altres oficials estan revisant els llibres de comptes i les monedes. Com en els altres frontispicis destaca la minuciositat amb la qual està treballada l'escena i les diferents accions que duen a terme cada un dels personatges.

En el cas del manuscrit Phillips al f. 52v apareix igualment una taula, revestida amb els colors reials al·ludint a la figura del rei encara que no prengui part de l'escena. En aquesta taula apareixen el mestre racional i dos oficials controlant les despeses i entrades amb els llibres de comptes. En el manuscrit de París, apareix al f. 72r el mateix nombre de personatges realitzant la mateixa acció i l'única diferència que s'aprecia és la decoració de la taula. Aquesta, en comptes d'estar vestida amb un mant està ornamentada amb escuts del regne, simbolitzant de la mateixa manera el poder reial.

Als manuscrits sense escenes historiades es segueix amb la decoració de les inicials en el cas dels manuscrits de Madrid (f. 49r) i de València (f. 77r), i la presència d'espais reservats per a les inicials dels manuscrits de Càller (f. 69r) i de l'Ateneu de Barcelona (f. 64r).

Les escenes presentades fins ara són les que tenen una relació directa entre el manuscrit de les *Leges Palatinae* i els de les *Ordinacions*. Com hem anomenat el manuscrit mallorquí es divideix en vuit parts més, de les quals hem presentat només les

cinc primeres. Les següents, parts inclouen els seus respectius frontispicis amb iconografies relatives als mateixos oficials principals. En aquestes apareixen iconografies que fan referència a la disposició de la taula reial (f. 51v), la manera en què els sastres han de preparar les vestimentes reials (f. 52v), les reunions amb els consellers (f. 56v), i la tresoreria (f. 78v). Aquestes imatges no tenen la seva assimilació als manuscrits catalans de les *Ordinacions* per la qual cosa el seu estudi comparatiu no esdevé necessari en el còmput d'aquest treball. Així mateix es vol incidir en la qualitat d'aquests frontispicis de les darreres parts de les *Leges Palatinae* que segueixen la unitat iconogràfica dels frontispicis precedents i, per tant, la seva riquesa ornamental i pel que fa als detalls.

Insistim en que aquest anàlisi comparatiu dels darrers frontispicis de les *Leges Palatinae* és deixat de banda pel fet de no mostrar paral·lelismes amb cap de les imatges presentades a les *Ordinacions*. La descripció de les escenes de les coronacions, que a continuació farem, podria semblar el mateix cas, ja que no presenten cap relació amb el manuscrit mallorquí, tot i que no és la mateixa situació. El criteri per fer aquesta distinció es basa en les conclusions i resultats que un o altre anàlisi permet oferir. Entre els objectius de la investigació es troba establir relacions entre les iconografies dels distints manuscrits, encara que també entre els manuscrits del mateix contingut com hem fet fins ara. Inserir en aquesta part de l'estudi, l'anàlisi les coronacions és totalment viable ja que hi ha tres exemplars de les *Ordinacions* que presenten aquesta iconografia. A través de la seva observació es poden establir analogies i diferències per fer determinades hipòtesis com per exemple d'assimilació cronològica, estilística, de composició, etc. Les escenes a les quals hem prestat una atenció secundària a les *Leges Palatinae* mostren una iconografia pròpia que no és rellevant per a l'establiment de connexions entre manuscrits ja que no s'assimilen amb cap exemplar. Òbviament, volem remarcar la significació d'aquestes imatges en el còmput del manuscrit mallorquí encara que en aquest cas no siguin exhaustivament analitzades.

De les escenes descrites de les *Ordinacions*, només les que obrin a l'ofici de majordom i de camarlenc són les que es desvien lleugerament del model mallorquí. Les altres, amb més o manco llicències segueixen la mateixa idea i una composició propera, tot i que més simplificada. Aquest fet ens podria demostrar que la tasca de Pere el Cerimoniós no va ser fer una rèplica exacta, sinó que més aviat va assimilar aquelles coses que li eren de profit de les *Leges*, a més d'incloure aportacions noves per la seva part.

Abans de seguir amb aquestes consideracions, cal continuar amb les dues iconografies noves que s'afegeixen a les *Ordinacions* i que no tenen precedents al manuscrit mallorquí. Es tracta de les escenes de la coronació del rei i la coronació de la reina inserides al cerimonial que acompanya a una sèrie de volums. Les rúbriques que encapçalen sendes parts són interessants perquè en alguns manuscrits fan referència directa a la imatge que ens és mostrada. Per al cas del rei diu «[...] de la manera con los reys d'Aragó se faran consagrar e ells mateys se coronaran», i per al cas de la reina diu «[...] de la manera con les reynes d'Aragó se faran consegrar e los reys d'aragó les coronaran».

Hem de tenir present que no tots els exemplars del segle XIV de les *Ordinacions* ens han arribat amb la part relativa a les coronacions. Aquesta darrera part es va redactar uns anys més tard al 1353, tot i que abans es va fer un primer cerimonial que també analitzarem. Així, ens han quedat volums complets, entenent per això la suma de les ordinacions de cort més el protocol de coronació, i volums incomplets o sengles que només presenten una de les parts. A continuació analitzarem aquestes iconografies de les coronacions per comprovar si s'insereixen totes en els mateixos paràmetres o varien segons el manuscrit.

Obertura a la coronació del rei. (Fig. 16)

El manuscrit Phillips i el manuscrit de París són els dos volums miniats que es presenten complets amb les dues parts. Fins ara hem vist que les iconografies de les escenes de les *Ordinacions* eren anàlogues en tots els casos però no ocorre el mateix amb la coronació del rei. En el manuscrit de Palma el rei està agenollat a l'altar enfront del bisbe i és aquest el que li col·loca la corona o, en qualsevol cas, fa l'acte de la benedicció, mentre els altres bisbes i prelats envolten aquesta imatge (f. 98r). El bisbe constitueix en aquest cas el poder que traspassa al rei a través d'aquest acte. En contraposició, al manuscrit de París al f.129r es presenta una altra escena amb marcades diferències. Primerament, el bisbe ja no té una posició centrada a l'escena com tampoc el cor de prelats i bisbes es troben al seu voltant. Allò que és més important destacar és que el rei s'està coronant ell mateix sense cap intermediari. D'aquesta manera el monarca proclama la seva legitimitat i poder reial i la rebuda d'aquest poder directament per la gràcia de Déu.

El còdex que es conserva a la Fundació Lázaro Galdiano només conté la part relativa a les coronacions. En la inicial que obri la part del rei al f. 1r, l'escena és

iconogràficament la mateixa que la del manuscrit de París. En aquest cas el rei també s'està "autocoronant" sense intervenció eclesiàstica de l'arquebisbe. L'assimilació és tal que fins i tot coincideixen en el color de les vestimentes del rei, l'arquebisbe i alguns dels assistents, a més de la disposició amb l'altar al fons i les escales per accedir-hi. El ms. 959 de la Biblioteca Nacional de Madrid, conté les dues parts, ordinations i coronacions, encara que sense decoració miniada. Tot i això, la part que obri les coronacions es destaca per tenir una escriptura en humanística cursiva essent d'una època posterior. No presenta cap inicial decorada que diferenciï les dues parts. El manuscrit de paper valencià també integra les coronacions però segueix la mateixa línia de la part de les *Ordinacions* presentant la inicial "n" destacada en vermell.

Obertura a la coronació de la reina (Fig. 17)

En les inicials que contenen aquesta escena es pot resseguir una uniformitat iconogràfica que gairebé no es veu alterada. Al manuscrit Phillips (f. 110r), al esp. 99 de París (f. 147r), i al de la Fundació Lázaro Galdiano (f. 29r) apareix el rei coronant de la seva pròpia mà a la reina. El fet que el rei, l'espòs, coroni a la reina, la seva esposa, suposa una novetat introduïda per Pere IV que fins aleshores no tenia ressò. Malgrat això aquest acte segueix essent una mostra de subordinació que reafirma el poder del sobirà. En definitiva aquesta part de l'ofici, juntament amb la seva coronació, és practicada directament per ell⁹⁸. Les diferències iconogràfiques entre les escenes que apareixen als manuscrits són mínimes atenent a la posició dels prelats que assisteixen a l'acte. En el cas dels manuscrits de París i el de la Lázaro Galdiano l'escena és totalment la mateixa fins i tot el fons que s'ha empleat per la inicial a base d'una malla en vermell i daurat. En el cas del manuscrit Phillips, la posició dels assistents i l'espai en què es projecta l'escena canvia considerablement. Apareix l'altar amb el fons arquitectònic i volta, i no el fons de malla, i els assistents es troben en una posició inferior respecte a l'arquebisbe i respecte al rei i la reina. L'aparició dels assistents a l'escena es troba al marc inferior mitjançant els seus busts o caps. Els altres dos manuscrits que inclouen les coronacions segueixen les mateixes directrius que hem aplicat a la coronació del rei.

Per una banda tenim aquesta iconografia de la coronació del rei i la reina que és la que es va seguir a partir de 1353, data de la proclamació oficial del cerimonial. Per

---

⁹⁸ AURELL, J., SERRANO, M., *The self-coronation of Peter the Ceremonious (1336)...*, p. 88.

altra banda trobem necessari analitzar en aquest apartat les imatges que apareixen al volum de la coronació aragonesa que es custodia a la Biblioteca de l'Escorial (ms. &. III. 3). Aquest manuscrit és un cas particular ja que és el cerimonial de coronació únicament del rei i la seva datació és anterior al 1353. Tot apunta que el manuscrit de l'Escorial va ser el que es va utilitzar per a la pròpia coronació de Pere IV al 1336 i per tant va ser compilat entorn d'aquesta data. En aquells moments el rei encara no estava casat i per això presenta només la part relativa al rei. El manuscrit és miscel·lani perquè a les primeres pàgines integra una coronació dels reis de Castella. Aquesta primera part quedarà pel present estudi al marge, essent conscients igualment de l'interès que suscita, dedicant-nos primordialment a les miniatures de la coronació aragonesa.

L'estudi d'aquestes miniatures es troba, segons el nostre coneixement inèdit, per la qual cosa la identificació iconogràfica és pròpia i ha vingut donada per la lectura del text i pels coneixements historicoartístics i iconogràfics previs. Cada una de les imatges que hem identificat es troba relacionada amb alguna part del contingut del text. Hem de recordar aquí que segons B. Palacios, aquesta còpia no era de primer ordre per una manca de decoració miniada. A partir de la nostra observació discrepem de la seva opinió ja que hem anotat que el manuscrit sí que presenta miniatures, al manco dues acabades, i que es podrien definir com a riques pel que fa a pigments i composició.

La inicial que dóna inici al text, que hauria de ser una "p" es troba absent i s'ha deixat el buit per completar-la en un moment posterior. Abans, però, apareix la següent rúbrica: «Aqueste libro ordeno el muy alto senyor don pedro III por la gracia de dios rey d'aragon: el qual tracta como los reyes d'aragon se deven coronar». No és estrany que la primera inicial es trobi absent ja que només són dues les miniatures que es troben acabades completament i sis les composicions que apareixen simplement esbossades. Així al llarg de tot el manuscrit hi ha un gran nombre de buits i espais que suposem haurien estat treballats posteriorment amb decoració.

La primera escena que es troba pren la forma d'un frontispici (f. 36v) (Fig. 18) que ocupa l'amplada de la pàgina i un quart de la llargària que es divideix en tres arcades de fons daurat amb forma polilobulada separades per columnes, aquestes rematades per torretes. A la primera arcada apareix un cavaller que porta el pendó amb els colors de la corona d'Aragó, al centre apareix la figura del rei a cavall amb la vestimenta quadribarrada i la corona, i a la darrera arcada encapçalant el seguici apareix un segon cavaller també muntat que porta l'espasa. L'espasa actuarà com a element simbòlic en l'acte de la coronació i suposem que per això és l'element que se situa

primer. Aquest seguici es dirigeix cap a l'església on se succeiran la resta dels actes i esdeveniments. A la pàgina s'insereix també la inicial "e" decorada profusament per al començament del text, així com orles amb personatges i decoració marginal.

La següent miniatura (f. 37r) (Fig. 19) és igualment un frontispici acompanyat a la part inferior d'una inicial, en aquest cas la "q". En aquesta imatge de similars mides que l'anterior apareix la mateixa comitiva ja entrant a l'església. Es divideix l'espai en dues parts, igualment amb fons d'or, on la figura del rei amb la capa dels colors reials es troba encara a les portes de l'església. L'edifici religiós es distingeix pel dibuix d'un altar i sobre aquest una creu i un escut d'Aragó. L'espasa com a element simbòlic està fent la seva entrada a l'espai sagrat la qual li serà seguida pel rei que ja ha desmuntat del cavall.

A partir d'aquí les següents miniatures apareixen simplement esbossades, sense detalls pel que fa als rostres i sense colors, tot i que es pot esbrinar la composició i es pot fer una descripció aproximada de l'escena. La primera d'aquestes inacabades combina un frontispici i una inicial historiada (f. 38r). La inicial és una "e" i la pròpia morfologia de la lletra serveix com a pretext per oferir dues escenes diferenciades. A la part superior apareix el rei agenollat, que ha passat la nit a la sagristia, i a la part inferior apareixen tres personatges en actitud orant. A la continuació de la inicial amb el frontispici apareix l'arquebisbe, acompanyat per altres dos personatges, consagrant els elements que es troben a l'altar, entre ells una copa.

La lectura de la miniatura que segueix esdevé difícil per algunes taques de color que no deixen veure amb claredat les traces del dibuix (f. 38v) (Fig. 20). Tot i això la lectura del text ha ajudat a distingir al frontispici amb allò que podria ser el moment en què l'arquebisbe i altres prelats sostenen les vestimentes que el rei s'ha de posar per als diferents moments de la cerimònia. El rei es trobaria al mig de l'escena ja que les mirades dels altres personatges es dirigeixen cap a aquest personatge. Aquest frontispici va acompanyat a més per una inicial igualment inacabada de grans dimensions.

Al frontispici següent (f. 39v) s'esbossa una comitiva encapçalada per l'arquebisbe que es dirigeix cap a l'altar, on tindrà lloc el moment més important del protocol. Proposem que el rei en aquest cas sigui la figura que tanca el seguici ja que els personatges anteriors porten cada un objectes consagrats. El següent moment el trobem a una inicial (f. 40v) on es representa l'altar amb el rei agenollat davant aquest fent oració. L'arquebisbe pren el centre de la imatge, juntament amb el rei, i els altres prelats es troben tancant l'escena, alguns d'aquests situats d'esquenes.

En la següent inicial (f. 44r) (Fig. 21) al fragment superior l'arquebisbe està beneint l'espasa que a la part inferior el rei ja duu posada i cenyida. L'acte de cenyir a la cintura l'espasa tot sol, sense cap intermediari, com posa al text constitueix un moment important dins el protocol. Finalment, la darrera imatge que es presenta esbossada (f. 45r) fa referència a la posterior missa i oracions. Com en algun cas anterior s'utilitza la inicial per incloure l'escena i a la vegada un frontispici de menors dimensions. En la inicial apareixen tot un seguit de personatges que es troben en actitud orant, no només prelats sinó també d'altres estaments com la noblesa. Al frontispici el rei, amb l'arquebisbe i els prelats es troben a l'altar realitzant les dites oracions.

A partir d'aquest darrer esbós són molts els buits que queden per a la inclusió d'altres decoracions, inicials historiades o frontispicis. Suposem que entre altres escenes també hi tindria cabuda la coronació, que tal com es redacta al f. 50r «deve el rey prender la corona del altar e deve dela meter en la cabeça, e que no le ayude ninguna persona, ni l'arcebispe, ni infant, ne ningun persona otra de qual quiere condicion que sea, ni adobar, ni tocar la pont». Tot apunta a que la escena representativa d'aquest acte seria molt similar ideològicament a les del ms. de París i el ms. de la Lázaro Galdiano on el rei es corona a ell mateix.

Per B. Palacios no hi ha cap dubte de què aquest cerimonial fos redactat per la coronació del rei i que fos empleat per la mateixa, ja que el contingut coincideix perfectament amb les circumstàncies de la coronació de Pere IV. Constitueix un altre indici el fet que el text té una marcada orientació pro-aragonesa, en l'organització que segueix la comitiva i en la llengua en què està redactat, que només té cabuda en els primers mesos del regnat de Pere IV. Finalment, tot i que la innovació de la "autocoronació" procedeix d'Alfons IV, el cerimonial apareix detallat al màxim. S'afegeix la referència continua a l'arquebisbe de Saragossa i que Pere IV realment es va coronar en aquesta ciutat. Amb tot això B. Palacios arriba a la conclusió que el cerimonial es va redactar entre la mort d'Alfons IV al gener de 1336 i la coronació del seu fill a la Pasqua del mateix any⁹⁹.

Per nosaltres, aquest breu període de temps en què va ser redactat tindria molt a veure amb el resultat inacabat del còdex. Pensem que la redacció del text va poder estar acabada per la cerimònia perquè comptava amb precedents pròxims i altres textos on basar-se. Entre aquestes fonts en les quals es va inspirar es troben els primers

---

⁹⁹ PALACIOS, B., "El Cerimonial", en *Ceremonial de consagración y coronación...*, p. 126 i 127.

cerimonials empleats a Aragó en regnats anteriors. L'absència d'aquests fins a les coronacions de Pere II i d'Alfons III va fer que en aquell moment s'utilitzés un cerimonial d'origen borgonyó inclòs en un pontifical que actualment es conserva a la catedral d'Osca amb les rúbriques *De benedictione regum* i *De benedictione reginae*. El seu ús per a aquestes coronacions va dur implícit que es fessin modificacions i s'afegissin algunes notes marginals. Entre altres qüestions en aquest *ordo* borgonyó no estava prevista l'entrega de l'espasa i es va anotar als marges del text alguns apunts de com havia de ser aquest moment en el qual el rei rebia el poder directament de Déu i no per mitjà de l'Església¹⁰⁰. Com hem vist al cerimonial de l'Escorial això es perllonga fins a la coronació de Pere IV.

El següent cerimonial destacat és el seguit per a la coronació d'Alfons IV al 1328, el qual suposà una vertadera innovació pel fet de la pròpia col·locació de la corona però que també segueix els pretextes del pontifical borgonyó. Els actes varen ser preparats pels infants Pere, comte de Ribagorça, i Ramon Berenguer, comte de Prades. Aquests infants també varen voler prendre part de la coronació de Pere IV i de l'ordenació de la seva casa però varen abandonar la cort disgustats per la importància que estava adquirint Pedro López de Luna. Inclús amb la fugida dels infants el cerimonial d'Alfons IV es troba en estreta relació amb el de l'Escorial ja que és pràcticament una reproducció exacta. Es pensa que es va utilitzar algun esbós fet per l'Infant Pedro per a la coronació d'Alfons IV. Així, segons B. Palacios entre les fonts del cerimonial del Escorial es troba l'*ordo* borgonyó i les correccions que en ell es varen fer, el caràcter proaragonès donat el lloc preferent que assumeixen els membres d'aquest regne a les cerimònies i, possiblement alguns apunts d'un *ordo* imperial a través de nous ritus com poden ser l'ofrena per al rei de dotze reials¹⁰¹.

Els dos cerimonials són fruit d'un llenguatge simbòlic que dona una major importància a la figura del rei i l'eleva al mateix nivell que el poder eclesiàstic ja que es ell mateix qui es posa la corona sense intermediaris. Les miniatures incorporades en la coronació de l'Escorial recolzen aquesta preeminència reial ja que en totes es troba el rei, a igual que passa en les *Ordinacions* excepte en la inicial del canceller. Així l'encàrrec reial és manifest per aquest fet i per la incorporació dels escuts reials i colors de la corona a més de per la profusió ornamental que es pot veure a les miniatures

---

¹⁰⁰ PALACIOS, B., *Ibidem.*, p. 122 i 123.

¹⁰¹ PALACIOS, B., *Ibidem.*, p. 125.

acabades. La presència de l'or i dels pigments vius accentua la solemnitat i la importància del cerimonial.

Volem parlar d'atenció en la quantitat de miniatures en relació a les pàgines que va poder presentar la coronació de l'Escorial. En les primeres pàgines hi ha moments en què cada full té un frontispici o una inicial. L'encàrrec hem de suposar que fos de molta vàlua pel treball que pretenia fer l'il·luminador i que finalment no va poder acabar. Com afegit a l'estudi historicoartístic es vol destacar els fons daurats amb dibuix incís empleats en contraposició a l'arquitectura que únicament apareix en les torres que emmarquen el frontispici. A les imatges no es recreen espais mitjançant elements arquitectònics sinó objectes o detalls situats estratègicament que fan possible la identificació de les estances o espais, com per exemple les creus a l'altar que ens indiquen que entren a l'església. Pel que fa a les figures, aquestes estan treballades però el grau de volum està manco aconseguit que en les figures presentades a les *Ordinacions*. Igualment la gamma cromàtica apareix més limitada al vermell, blau i les seves gradacions, mentre que als altres volums de les coronacions, posteriors en cronologia s'integren altres tons que viren cap als verds, els marrons o els ocres. El dibuix és més lineal, treballant manco les faccions dels personatges i els jocs de llum i ombra que podrien suggerir les vestimentes.

Com hem anotat en punts anteriors, ja com a rei Pere IV va voler compilar novament el protocol de coronació ara sí del rei i la reina, per la immediatesa i precipitació que havia suposat l'altre. A més aquest projecte formava part de la seva idea d'organització. El 1353 estant a València va expedir un decret per dur a terme aquesta tasca per a la qual ja tenia uns precedents i unes fonts a l'abast. Com ja sabem el 1344 promulgà les *Ordinacions* per a la qual tingué el referent mallorquí de les *Leges Palatinae* com a model directe. No obstant això, el Cerimoniós coneixia altres protocols de cort dels que igualment es va poder nodrir, juntament amb la tradició catalanoaragonesa esmentada als punts anteriors. Continuant la tasca dels seus predecessors Jaume II i Alfons III el Beningne d'enfortir el cos jurídic va promoure la còpia d'altres llibres jurídics com és el cas de la compilació que promogué al mateix any 1344 dels *Usatges i Constitucions de Catalunya*. Algunes notícies documentals ens testimonien que va fer traduir, comprar o redactar protocols de corts en base als que tenien els regnes veïns o altres regnes¹⁰². El 1339 firma una carta al seu tresorer per

---

¹⁰² Per a mostra vegeu l'extracte d'una notícia documental al document II a l'annex III procedent de: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana...*, doc. CCCXXXVII, p. 229.

3000 sous, el preu de dos llibres francesos en pergami, intitulats *Liber Regis Meliadux* i *Liber Canoniarum Regum Francie*¹⁰³. Així, el referent francès i els contactes amb aquest territori i altres possiblement també varen impulsar el desig del Cerimoniós en compilar la gran obra ordenancista.

4.1. SOBRE QÜESTIONS DE CRONOLOGIA I AUTORIA

Indubtablement l'obra mare que inspirà textualment i iconogràficament les *Ordinacions* varen ser les *Leges Palatinae*. Dins aquesta afirmació resta, encara, un dubte incòmode i sense certesa pel que fa al volum que va poder utilitzar Pere IV per aquesta traducció. Era el mateix còdex que es conserva actualment a Brussel·les?, o era una còpia amb la qual es va poder fer en el moment del seu assalt a l'illa?

Les darreres hipòtesis que intenten donar resposta a la pregunta s'inclinen més per la segona opció. En concret Schena proposa que el Cerimoniós posseïa una còpia del còdex mallorquí, ara perduda, que utilitzà com a model per aquesta primera traducció. Seguint el fil, sosté que la primera versió feta del llatí al català de les *Leges* es correspon amb el ms. 959 de Madrid i que a partir d'aquest, Pere IV va poder iniciar la seva reelaboració fent els afegits i modificacions necessàries que es varen materialitzar al manuscrit en paper conservat a València i el qual s'ha de considerar com el model per la tradició manuscrita posterior¹⁰⁴. Coincidim en considerar l'anàlisi de la divisió del text que fa, el qual és idèntic a la divisió del manuscrit mallorquí, a més de la còpia exacta de la data de publicació que apareix a les *Leges* reforça aquesta hipòtesi.

Tot i això, no es pot deixar de banda la consideració que el manuscrit de paper trobat a València sigui la primera versió i per tant la més antiga que es conserva. Aquesta hipòtesi és sostinguda principalment per F. Gimeno el qual es recolza en les anotacions fetes per la pròpia mà del rei sobre aquesta primera versió i en el seu desig per conservar-lo ja que serví, com mostren els documents, per la còpia dels altres. En un document signat al 1357 Pere el Cerimoniós li reclama a Eiximen de Monreal, copista, entre altres còpies, el manuscrit «[...] ne tramés lo de paper, lo qual tenits per exemplar [...]»¹⁰⁵. Un mes abans d'aquesta carta, el rei ja li havia sol·licitat que li tornés el dit

---

¹⁰³ COLL, G., "Protocolos de cort al segle XIV...", p. 55.

¹⁰⁴ SCHENA, O., "Le 'Leges Palatinae' di Giacomo III di Maiorca alla Corte di Pietro IV d'Aragona. Il manoscritto 959...", p.181.

¹⁰⁵ Notícia completa a document III de l'annex III procedent de: GIMENO, F., *Entre el autor y el lector: producir libros manuscritos en catalán (siglos XII-XV)*, a «Anuario de Estudios Medievales», 37/1, 2007, p. 333.

manuscrit de paper al qual es refereix com l'original i la còpia que li va encarregar¹⁰⁶. Fins i tot existeix una tercera carta per la qual el rei escriu a Berenguer de Relat, tresorer de la reina Elionor, perquè recuperi un llibre de les *Ordinacions* que té Eiximen de Monreal. Encara que no s'especifica si és l'original, el de paper, o una còpia, podem pensar que es tracti d'alguna còpia ja que parla dels temps d'acabat¹⁰⁷.

En definitiva, al 1357 el manuscrit de paper ja estava acabat, suposem incloses les coronacions. Entre els manuscrits que han arribat als nostres dies només un és de paper i està apuntat per la pròpia mà de Pere IV, per tant hem de pensar que sigui el manuscrit de València al qual es refereix i que, per tant, estigués compilat abans de 1357 i, segons la data de promulgació, després de 1344. L'estat de la investigació actual no permet assimilar el manuscrit de Madrid a cap notícia documental que aprovés una hipòtesi o l'altra que resten, per ara, en incògnita, tot i que les dues són igualment legítimes.

La documentació ofereix altres dates i dades interessants que permeten reflexionar sobre el treball de copistes i il·luminadors que varen prendre part del procés, a més de poder proposar dates més exactes sobre la compilació dels còdexs. El 1352 des de València el Cerimoniós ordena a *Bernat d'Ulzinellis*, tresorer, que pagui a Joan Gil de Castiello, escrivà de la Cancelleria Reial, 600 sous per el seu treball de còpia de «[...] alterum ordinacionis domus nostre, et alterum de astrologia [...]»¹⁰⁸. Un any després, al 1353, el rei des de València fa un albarà per pagar a Ferrer de Maguerola catorze lletres d'or amb històries en un llibre de les *Ordinacions*, que potser era el que va copiar Gil de Castiello un any abans¹⁰⁹.

En definitiva, al 1357 se sap que existia un de paper, un *veyll* que potser estava arreglant Eiximen de Monreal segons B. Palacios, i un de nou que estava copiant ell mateix. Aquest mateix any el rei es dirigeix a Hug de Cardona per saber si els llibres estan acabats i per ordenar-li el seu dipòsit a l'arxiu de Barcelona¹¹⁰. Seguim la identificació del manuscrit de paper amb el qual avui en dia amb el que es conserva a València, el qual, a parer nostre no ens suposa dubtes ja que té les anotacions del rei i això comporta el seu desig fervent per recuperar-lo i, possiblement, seguir fent

---

¹⁰⁶ Notícia completa a document IV de annex III procedent de: GIMENO, F., *Ibidem.*, p. 332.

¹⁰⁷ GIMENO, F., *Ibidem.*, p. 333.

¹⁰⁸ Notícia completa a document V de annex III procedent de: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana...*, p. 164-165.

¹⁰⁹ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 17.

¹¹⁰ Notícia completa a document VI de annex III procedent de: GIMENO, F., *Entre el autor y el lector...*, p.333.

esmentes. Un tercer manuscrit del qual es tenen notícies documentals és una còpia de les *Ordinacions* que es va encarregar al 1384 al mestre Ramon i que va il·luminar Joan de Barbastre per al rei de Castella. El rei expressà el seu desig que el llibre fos amb bons pergamins i de qualitat¹¹¹.

Dels vuit manuscrits que proposem per al segle XIV només quatre podrien tenir el seu reflex als documents que ens han arribat. Cal tenir en compte que, que no es coneguin altres testimonis no vol dir que no existeixin, perquè potser estan pendents de troballa o estudi¹¹². El mateix supòsit podem utilitzar per als manuscrits, ja que pot ser aquestes notícies es refereixen a altres manuscrits que no ens han arribat. Donada la important tasca de Pere IV en difondre al màxim les *Ordinacions* i el seu fervor en la còpia dels manuscrits no descartem en absolut aquestes hipòtesis.

Els manuscrits que proposem aquí han estat datats en aquest segle per qüestions codicològiques, paleogràfiques i estilístiques en el cas de les imatges. Al nostre judici només es veu clara la correspondència entre el manuscrit de paper, *l'exemplar*, del qual parlen els documents i el trobat a València. Els altres documents ens permeten afirmar l'existència de manuscrits entre unes dades determinades, que és del tot interessant per corroborar la tradició manuscrita que es va començar a partir de 1344, però que no ens identifica el manuscrit en concret. Per als altres són moltes les possibilitats que tenen d'estar o no en correspondència amb els documents, no essent cap d'aquestes l'aposta segura. Altres informacions, com noms de notaris, protonotaris o cancellers es poden vincular i tal vegada estableixen més dades per a possibles datacions, sempre partir de 1344.

L'autoria de la traducció de les *Leges Palatinae* es vincula a Mateu Adrià. Aquest va prendre el càrrec de protonotari reial a partir de l'any 1355. Hi ha manuscrits com el esp. 99 de París en els que en la intitulació del protonotari apareix encara el nom de Gil Pérez de Buysan, o com el manuscrit Phillips de Palma on apareix aquest mateix nom però raspat ja que al damunt posa Mateu Adrià. Al manuscrit de paper de València també s'observa un raspat on anterioritat pogué haver-hi aquest nom o el de Francesc de Prohome. Els dos varen ser els notaris guardasegells de la Cancelleria que exerciren el

---

¹¹¹ Notícies completes a documents VII i VIII de annex III procedents de: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana...*, p. 317i 318.

¹¹² Prova de la tradició manuscrita de les *Ordinacions* és la còpia escrita en català i esmentada en l'inventari de la cambra reial realitzat per Alfons el Magnànim el 1417. Aquesta còpia contenia una miniatura de la crucifixió i uns fermalls de llibre que duïen les armes dels reis d'Aragó i Sicília, les quals podien ser d'Elionor de Sicília o algun altre descendent de la branca siciliana dels reis d'Aragó. DAME, K., "Arnau de la Pena i la il·luminació de manuscrits", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 233.

càrrec entre els anys 1336 i 1345, Gil Pérez de Buysan, i 1349-1354, Francesc de Prohome. Per aquesta observació l'acotació per la datació d'aquests tres manuscrits quedaria entre el 1344 i 1355, si tenim en compte la data en què Mateu Adrià va assumir el càrrec i es varen corregir els manuscrits amb el seu nom¹¹³.

Per aquests fets hi va haver algun manuscrit que es compilà abans de què Gil Pérez de Buysan es retirés del càrrec, per tant un manuscrit fet entre l'any 1344 i el 1345 que podria ser el de paper, encara que després es modificués el titular del càrrec del protonotari. Poc temps va passar perquè als manuscrits de París i Phillips encara s'inclogués el nom d'aquest notari i no del següent, Francesc Prohome, o ja de Mateu Adrià, que abans era cap de l'escrivania. Malgrat això, també és probable que el manuscrit que servia per a la còpia, suposem el de paper, tingués encara el nom de Gil Pérez de Buysa en anys posteriors a la mort, quan es pogueren fer els altres manuscrits.

L'únic que no presenta aquest l'ofici de protonotari és el ms. 959 de la Biblioteca Nacional de Madrid, el qual segueix fidelment la divisió d'oficis de les *Leges Palatinae*. Recordem que no es coneix cap notícia que es pugui vincular amb aquest manuscrit que també és de paper, però d'allò que no tenim dubte és que la redacció d'aquest manuscrit va anar acompanyada de la lectura de les *Leges* al mateix temps. Si no és així, no s'entén el mimetisme absolut en l'estructura. Tal vegada aquí tindria un punt de reforç la hipòtesi de Schena ja que possiblement aquesta va ser la primera i més fidel traducció, que després es va utilitzar per fer el manuscrit model que seria el de paper valencià. També dóna suport a aquesta postura el fet que per ser una traducció ràpida s'hagi deixat la datació de les *Leges Palatinae*, s'hagi optat per no incloure escenes historiades, i que només formi part d'aquesta part antiga el text de les *ordinacions*. En aquest cas, la data del ms. 959 tampoc podria superar la meitat de segle.

L'altre còdex del grup que es troba il·luminat són les coronacions de la Fundació Lázaro Galdiano. A propòsit d'aquest ja hem notat que la iconografia seguida és la mateixa que el ms. de París i el ms. de Palma i que, seguint la lògica, a aquesta part li devia acompanyar la part de les *Ordinacions* ja que en cap cas s'ha trobat la coronació aïlladament, excepte per al manuscrit de l'Escorial. Si prenem com a punt de partida els elements iconogràfics, i comparacions amb altres peces que veurem posteriorment, el manuscrit no degué ser fet en unes dates molt llunyanes al de París o al de Palma, és a dir entre 1344 i 1355.

---

¹¹³ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 34.

La redacció del text en aragonès reforça la hipòtesi de B. Palacios de la seva vinculació a la ciutat de Saragossa, si més no, a l'entorn aragonès. Aquest autor ha proposat relacionar cada un dels manuscrits que presenten miniatures amb una de les capitals del regne del Cerimoniós on es guardaria cada manuscrit a un palau reial. Així, el manuscrit Phillips estaria relacionat amb la ciutat de València i el ms. esp. 99 de París amb Barcelona¹¹⁴. En definitiva, pareix que aquest subgrup format pel manuscrit de València, el de París, el de Palma, el de la Biblioteca Nacional de Madrid i el de la Fundació Lázaro Galdiano, tenen tota una sèrie d'indicis per suposar que varen estar redactats i il·luminats en la dècada que va del 1344 al 1355.

Al manuscrit 959 de Madrid es veu clarament com la part de les coronacions va ser redactada en un moment posterior a la de les *Ordinacions*. En els casos del manuscrit Phillips i el manuscrit de París no apareix cap distinció entre les dues parts que ens faci seguir els mateixos propòsits. Pel que fa a les miniatures d'aquests dos manuscrits, tant en la part de les ordinacions com la part de la coronació presenten una unitat iconogràfica. Si s'haguessin redactat i il·luminat cada una de les parts en dos moments llunyans entre si possiblement no tindrien aquesta unitat de composició. Pot ser la feina d'il·luminació per a aquests manuscrits es va allargar des de els darrers anys del 1340 fins a la data de publicació de les coronacions. En definitiva el Cerimoniós s'impacientava al 1357 per la tardança de les còpies encarregades no sabem quants anys abans. Pot ser també que les coronacions estiguessin redactades algun any o dos abans de la seva promulgació oficial. Com a cas comú, les *Ordinacions* suposa F. Gimeno varen haver de ser traduïdes un temps abans de la seva promulgació al 1344¹¹⁵. Igualment si els dos volums no haguessin tingut alguna mena de contacte, posem per cas, de proximitat geogràfica de confecció, no presentarien les escenes tan similars que presenten.

Com hem apuntat, a part dels volums citats als documents del segle XIV que en major o menor grau d'encert els autors s'han decidit a identificar amb els manuscrits que sí que es troben il·lustrats, existeixen altres manuscrits que no tenen suficients indicis per vincular-los a cap notícia documental publicada fins ara. Pot ser que el rei només s'interessés per carta reial per aquells que tenien més valor personal o que eren els més luxosos per les miniatures en or o per qüestions sobre la seva correcta conservació. Recordem que el rei encomanà expressament el trasllat dels que estava preparant

---

¹¹⁴ PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes"...*, p. 48-53.

¹¹⁵ GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort...*, p. 37.

Eiximen de Munreal a l'arxiu de Barcelona, hem de suposar per la seva cura i conservació adequada.

Entre els manuscrits que no es corresponen amb cap notícia es troba el ms. v de l'Ateneu de Barcelona. Segons el nostre criteri aquest còdex sembla un document de consulta més que un objecte de luxe per conservar. El fet que el volum estigui integrat per dues ordinacions i que fos, o tot o una part, del camarlenc del Cerimoniós és un indicatiu que ens fa proposar que es tractés d'un d'aquells volums o parts que es reservaven als mateixos oficials per la pròpia consulta. El rei exigia que cadascun dels oficis disposés d'una còpia manuscrita d'aquelles competències que els afectaven directament. Per al cas del camarlenc i com a ofici en un grau elevat de la jerarquia no semblaria estrany que s'hagués proveït d'una còpia sencera de totes les ordinacions. Per utilitat, o perquè la redacció va ser abans de 1353, aquest text no integra el cerimonial de coronació. Així mateix destaca la lletra marcadament cursiva que indica la rapidesa en què va ser fet.

El manuscrit conservat a Càller comparteix les incògnites documentals ja que no apareixen indicis de la seva existència en els documents trets a la llum. B. Palacios proposa que la conquesta definitiva de Sardenya per part de Pere el Cerimoniós cap al 1354 va implicar noves necessitats ordenancistes. Per a aquest autor el manuscrit va ser portat a l'illa en el marc d'una expedició militar durant la qual s'avançà en la nova organització del regne¹¹⁶. Això podria dur implícit la rapidesa en què va ser redactat deixant de banda les decoracions i inicials destacades. L'objectiu principal era que les ordinacions estiguessin en un suport físic per instaurar ràpidament el seu ordre i legitimitat.

Les notícies sobre iconografia són en gran mesura escasses i poc fiables per fer determinacions. En una d'aquestes apareix que el rei feia pagar 250 barcelonins a Ferrer de Maguerola al 1357 «per XIII letras d'or que fa fer ab istories de diversos colors en un *libre de les ordinacions* que'l senyor rey ha fet en pergami»¹¹⁷. Aquestes catorze lletres d'or no es corresponen amb cap manuscrit si només tenim en compte les escenes historiades. Si comptem a més amb algunes inicials decorades amb or sí que tindria relació al manco amb el de París i el de Palma. Tot i això, és summament arriscat i difícil identificar els manuscrits amb aquestes notícies que no descriuen cap particularitat del volum.

---

¹¹⁶ PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes"...*, p. 40.

¹¹⁷ BOHIGAS, P., *Sobre manuscrits i biblioteques...*, p. 111-114.

No apareixen als documents apunts sobre la composició o els motius de les escenes. Tal vegada, tenint com a referent el manuscrit de les *Leges Palatinae* el rei ordenà que s'adaptessin les iconografies amb algunes modificacions per tal d'adaptar-lo al seu regne. Donada la seva participació activa durant el procés de redacció no estem en condicions de desestimar que fins i tot, el propi monarca prengués part de la composició i els motius que acompanyarien a cada ofici.

És simptomàtic que les iconografies presents a les *Ordinacions* tinguin en la majoria dels casos relació directa amb les iconografies de les *Leges Palatinae*. Les primeres, volem insistir, es presenten en un format més simplificat quant a composició, detallisme i volums es refereix d'acord, com veurem a continuació, a la tradició local catalana.

4.2. IL·LUSTRACIONS DE REFERÈNCIA

Fig. 10. *Incipit* del manuscrit. *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 1r) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 1r) i ms. Phillips. 2633 (f.1r). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 11. Obertura a l'ofici de majordom *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 2r) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 2v) i ms. Phillips. 2633 (f.2r). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 12. Obertura a l'ofici de camarlenc. *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 52v) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 28v) i ms. Phillips. 2633 (f.20v). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 13. Obertura a l'ofici d'alguatzir. *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 18v) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 49r) i ms. Phillips. 2633 (f.35v). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 14. Obertura a l'ofici de canceller. *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 35r) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 52v). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore.

Fig. 15. Obertura a l'ofici de mestre racional. *Leges Palatinae*, ms. 9169 (f. 46r) i *Ordinacions de la Casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 72r) i ms. Phillips. 2633 (f.52v). Fotografies: Edició facsímil de les *Leges palatinae* (AA.VV., 1991); banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 16. Obertura a la coronació del rei. *Cerimonial Coronació dels Reis d'Aragó*, ms. 14.425 (f.1r), *Ordinacions de la casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 129r), ms. Phillips. 2633 (f. 98r). Fotografies: pàgina web Fundació Lázaro Galdiano; banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Fig. 17. Obertura a la coronació de la reina. *Cerimonial Coronació dels Reis d'Aragó*, ms. 14.425 (f.29r), *Ordinacions de la casa i Cort*, ms. esp. 99 (f. 147r), ms. Phillips. 2633 (f. 110r). Fotografies: pàgina web Fundació Lázaro Galdiano; banc d'imatges Mandragore; edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 18. Frontispici rei amb cavallers. *Coronació del rei d'Aragó*, ms. III. 3. (f. 36v). Fotografia: Reproducció adquirida a Biblioteca del Monasterio del Escorial, sotmesa a drets, ©Patrimonio Nacional.

Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 19. Frontispici rei entrant a l'església. *Coronació del rei d'Aragó*, ms. III. 3. (f. 37r). Fotografia: Reproducció adquirida a Biblioteca del Monasterio del Escorial, sotmesa a drets, ©Patrimonio Nacional.

Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 20. Frontispici arquebisbe i prelats amb les vestidures del rei. *Coronació del rei d'Aragó*, ms. III. 3. (f. 38v). Fotografia: Reproducció adquirida a Biblioteca del Monasterio del Escorial, sotmesa a drets, ©Patrimonio Nacional.

Imatge sotmesa a drets. La seva difusió i reproducció queda restringida.

Fig. 21. Inicial bendició espasa i rei amb aquesta cenyida. *Coronació del rei d'Aragó*, ms. III. 3. (f. 44r). Fotografia: Reproducció adquirida a Biblioteca del Monasterio del Escorial, sotmesa a drets, ©Patrimonio Nacional.

5. VINCULACIÓ DE LES MINIATURES AMB LA TRADICIÓ MANUSCRITA I PICTÒRICA.

El cas d'estudi que ofereix la relació entre aquest conjunt de manuscrits va més enllà de les analogies iconogràfiques o no que puguin presentar com a quelcom aïllat. Com hem esbossat en punts anteriors l'època en la qual s'insereix la producció és un període de canvis polítics, històrics i artístics que afectaran al món artístic. L'entorn reial promou obres i crea contactes amb artistes els quals tenen un impacte en les produccions i els cercles artístics. Així, el regnat de Mallorca i el regnat de la Corona d'Aragó juntament amb els contactes que cada un havien creat per la seva banda es varen unir tenint com a punt cronològic l'any 1343. Aquest fet va dur implícit la conjunció de dues cultures artístiques les quals tenien uns precedents, comuns però desiguals, en cada un dels seus territoris.

En aquest apartat tractarem de quina manera els nostres manuscrits s'insereixen en les tradicions artístiques de cada territori en el moment de la seva producció. Les relacions establides en aquest apartat no seran entre ells, sinó que seran envers altres peces per poder valorar la seva immersió en un entorn artístic. Per emprendre aquesta tasca es mostraran altres manuscrits de diferents cronologies que presenten característiques comunes per algun o altre motiu. S'oferiran alguns exemples de manuscrits del regne de Mallorca i també de la Corona d'Aragó atenent a la seva vinculació. Aquest fet ens farà reflexionar sobre els paràmetres que es seguien en aquell moment en la il·luminació de manuscrits i si els que aquí tractem presenten variables o formen part del mateix conjunt.

Aquest vessant d'inserció en la tradició ens oferirà un punt de vista diferent per la possible datació dels manuscrits que parteix de la correspondència entre peces. A través de la coincidència o no de certes característiques dels manuscrits es podria proposar unes tendències comunes en la producció d'aquestes peces, una cronologia més ajustada si hi ha alguna peça que està datada per documentació. L'estudi conjunt d'aquestes qüestions amb les notícies documentals ens podria donar un àmbit real i acotat on ubicar els manuscrits. En definitiva, es tractaria en aquest cas de fer una comparativa de dades entre un grup de manuscrits més ampli que presenti característiques comunes per poder arribar a conclusions.

Completarem l'anàlisi amb alguns exemples de peces pictòriques per l'íntima relació que tenen ambdues manifestacions artístiques, recordem que en molts de casos els pintors també feien feines "de pinzell" als llibres. Aquesta incursió de la

pintura en l'estudi vol destacar que les tendències estilístiques d'un territori no són quelcom aïllat i focalitzat en una tècnica sinó que en molts de casos tenien una correspondència per l'entorn proper en què es trobaven. Aquesta correspondència en la majoria dels casos respon a detalls, visions generals, o perquè les peces procedeixen de la mateixa mà. Les perioditzacions seguides per la bibliografia en molts de casos són les mateixes per a pintura i miniatura per aquesta relació. Tot i això, no és just assimilar totalment els mateixos paràmetres i cronologia per a la pintura i per a la miniatura ja que en alguns moments les coincidències poden resultar més un tema de producció pel mateix mestre que una norma.

Primerament analitzarem el cas de la tradició pictòrica i miniaturista de la Corona d'Aragó. Per qüestions d'adequació a l'extensió de la investigació i per la claredat de les mostres que a continuació passarem a exposar, hem considerat oportú fer una selecció del gran nombre de peces que es generaren en aquest període a la Corona d'Aragó, per mostrar només aquelles adients a allò sobre el que es pretén reflexionar. Aquestes, ens serviran com a models i exemples principals, tot i que les argumentacions es podrien estendre a altres peces en les que les característiques que comentarem siguin existents encara que només es vegin esbossades. Igualment ens ha semblat propi intentar fer un recorregut per alguns territoris de la Corona d'Aragó i no centrar-nos només en un per proposar algunes generalitats en el conjunt dels territoris, que són el fons òbviament de les característiques locals de cada un d'ells. En definitiva, es vol mostrar el marc de creació i el perquè de l'afinitat d'aquests manuscrits il·luminats de les *Ordinacions* elaborades al segle XIV.

Començarem, doncs, pel marc artístic del manuscrit que considerem el més antic dels que hem tractat en aquest treball. És el cas del ms. de l'Escorial (ms. &. III. 3) relatiu a la coronació del rei que, una vegada fet l'examen ocular, hem comprovat que integra una il·luminació rica i ostentosa encara que plàsticament es consideri anterior als altres examinats. Com hem anotat en el seu estudi comparatiu, B. Palacios proposa la dècada dels 30 i en concret durant l'any 1336 com a data exacta de la seva compilació. Coincidim en la seva proposta així com en la confecció ràpida d'aquest manuscrit. La pròpia reflexió ens ha dut a demanar-nos pel centre de producció d'aquest manuscrit que tot i tenir una cronologia viable per tenir característiques de l'estil italogòtic apareix disgregat del conjunt. Per la seva vinculació amb la coronació de Pere el Cerimoniós a Saragossa, i el seu caràcter aragonès no només per la llengua, sinó per les constants referències al bisbe de la dita ciutat i la font del

Pontifical d'Osca de la qual parteix es proposa aquí dirigir la mirada cap als centres artístics d'aquests antics territoris d'Aragó o, en qualsevol cas, a un centre diferent de la ciutat de Barcelona i els seus voltants.

Se sap que a l'antic regne d'Aragó les principals novetats d'arrel italianitzant arribaren amb cert endarreriment respecte a la resta dels territoris de la Corona d'Aragó¹¹⁸. Mentre que cap a finals del segle XIII al voltant de Catalunya es començava a percebre una presència italiana, o més bé bolonyesa sobretot en la miniatura, els territoris aragonesos encara es troben arrelats a una certa linealitat afrancesada. La pintura mural i sobre taula amb paràmetres italians té una veritable eclosió cap a la segona meitat del segle XIV. Només les poblacions més importants com Saragossa, Osca, Alcanyís o Borja mantenien algun tipus de contacte amb els tallers de les ciutats de Barcelona, Tarragona, o València. L'escàs paper de mecenatge artístic que va sofrir Aragó degut, entre altres factors, a diverses crisis econòmiques per la guerra amb Castella, va fer que no hi hagués un devenir constant d'obres ni un protagonisme excessiu en l'intercanvi d'aquestes com sí que passava als centres catalans, valencians, o mallorquí. Tot i això consta els contactes amb centres italians i la presència d'artistes forans que treballaren peces de gran interès.

Pensem que és propi considerar la proposta d'inserir el ms. &. III. 3 de l'Escorial als antics territoris d'Aragó degut a determinades característiques que ens fan pensar en una tradició més lineal que italiana en les dates en què se suggereix la seva il·luminació. Si més no, es podria tractar d'una primera arribada d'aquests paràmetres italians que en aquestes dates ja estaven establerts als territoris tant catalans com mallorquins. Detalls com l'absència d'un fons arquitectònic o revestit amb malla decorativa ens duen a pensar que l'ambient artístic és diferent dels manuscrits posteriors de les *Ordinacions*. La marcada absència de perspectiva de l'únic element arquitectònic que apareix com és el dibuix de la porta que dona a l'església al f. 37r ens condueix igualment a pensar en aquesta hipòtesi.

Altres detalls ens suggereixen aquesta tendència més primerenca de traces italianes que pogué perviure en aquestes dates als territoris d'Aragó o que, en definitiva, no es correspon als tallers barcelonins. Estem fent referència al tractament dels personatges. A aquests se'ls hi marca molt subtilment al rostre dos traços de

---

¹¹⁸ Vegeu: LACARRA, C., "La influencia de los pintores italianos en los talleres aragoneses durante el siglo XIV", a *Homenaje a D. Federico Balaguer Sánchez*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Huesca, 1987, p. 425.

color més rosat per simular les galtes. A parer nostre aquest és un tret que les tendències italianes que entren deixen de banda progressivament per donar pas al tractament volumètric facial a través dels jocs de llums i ombres fets amb els colors. Se suma el fet del treball de les vestimentes que presenten cert moviment a través de petites línies que així ho suggereixen, encara que no igualable als plecs treballats que presentaran altres manuscrits d'altres territoris.

Per la proposta d'hipòtesi que les vincularia a un entorn més aragonès cal apuntar que seran obres com els conjunts de retaules els que presentin notablement la influència italiana que sobretot va esdevenir en ells en la segona meitat del segle XIV i no en dates anteriors. Les connexions que els territoris veïns com Catalunya, València i Mallorca, a més del regne de Navarra, aportaran primer les fórmules del gòtic d'origen francès que seran substituïdes entorn el 1350 en menor mesura per altres italianes i, més tard, per les d'origen flamenc i germànic al llarg del segle XV¹¹⁹.

Alguns dels primerencs exemples amb marcades incidències italianes poden ser el *Retaule de Sant Vicenç* del Mestre d'Estopanyà datat cap al 1350-1370 i ara conservat al Museu Nacional d'Art de Catalunya (Fig. 22). Aquest retaule possiblement era una obra importada feta per un mestre d'origen italià o una obra local feta per un pintor forà al qual se li intueixen trets peninsulars¹²⁰. Això ens casa amb la realitat de què aquestes primeres pintures començaren cap a la segona meitat de segle i eren fetes o bé en tallers situats fora del territori aragonès, o bé per artistes aragonesos formats a l'exterior. Amb la referència a aquest retaule considerat una mostra d'italianisme a Aragó, volem indicar les diferències plàstiques que presenta amb les miniatures de l'Escorial les quals no estarien en aquesta mateixa òrbita.

Cap a aquesta segona meitat del segle XIV ja seran més freqüents les notícies que al·ludeixen a pintors de retaules vinguts de Catalunya que es traslladen a treballar a Osca i Saragossa contractats per l'alt clergat i la noblesa¹²¹. En tot cas, els detalls de les miniatures de l'Escorial tindrien unes certes reminiscències al passat molt subtils que no es relacionen amb allò que fa Catalunya en les mateixes dades.

---

¹¹⁹ LACARRA, C., "Pintura mural del Trecento en el antiguo reino de Aragón. Una aproximación a su estudio", a *El Trecento en obras. Art de Catalunya i art d'Europa al segle XIV*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2009, p. 25.

¹²⁰ LACARRA, C., "La influencia de los pintores italianos en los talleres aragoneses...", p. 428.

¹²¹ LACARRA, C., *La pintura gòtica en los antiguos reinos de Aragón Navarra (ca.1379-1416)*, a «Artigrama», n. 26, 2011, p. 304.

Ens basarem en les imatges i en exemples concrets per comparar aquestes miniatures amb altres llibres il·luminats fets entorn la mateixa època o anteriors als territoris més propers a Catalunya. Veurem com els paràmetres que guien els manuscrits catalans entorn dels anys 20 són els paràmetres que es veuen en el manuscrit escurialense fet cap a mitjans dels anys 30. Com a mostra destaquem primerament el tipus de miniatura que apareix al *Breviari de Gastó de Montcada* (Arxiu de la Catedral d'Osca, ms. 13, f. 266v) o al *Pontifical de Gastó de Montcada* (Arxiu de la Catedral de Girona, ms. 93, f. 17r) (Fig. 23). Seguint el nostre criteri els personatges d'aquests manuscrits datats entorn el 1321 i el 1324 posseeixen característiques similars als del manuscrit de l'Escorial. Tenen en comú un tractament més lineal pel que fa a la configuració de la fesomia i les vestimentes però a la vegada presenten trets propers a l'italianisme. Aquest estil que entronca aquestes dues tendències se l'ha definit com a segon gòtic lineal o estil lineal italianitzant¹²².

Es podria definir aquesta tendència com el pas previ a l'arribada de l'italianisme ple que entrà a Catalunya cap al 1330. Aquest estil, segons Alcoy, es pot localitzar als manuscrits jurídics il·lustrats a Bolonya a les darreres dècades del segle XIII alguns dels quals integren el treball de miniaturistes anglesos i francesos. Altre manuscrit que presenta característiques similars és el *Llibre verd antic* o *Primer llibre de privilegis de Barcelona* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. 1G-8, f. 88r) (Fig. 24). El tractament de les figures i els colors vius subratllen aquesta pervivència lineal en aquest còdex datat entorn el 1324 al centre barceloní. Altre còdex que es relaciona amb la factura d'aquest són els *Usatges de París* (Bibliothèque Nationale de France, ms. Lat.4670 A f. 67r) (Fig. 25) del qual es diu que podria haver estat compilat i pintat al mateix cercle artístic i a la mateixa època. Finalment, els *Usatges de la paeria de Lleida* (Arxiu Municipal de Lleida, ms. 1375, f.121r) (Fig. 26) varen ser compilats cap al 1321 i 1334 i la intervenció del primer taller pertany igualment a aquest cercle previ a l'arribada de l'italianisme ple. Així, el punt de vista més aviat frontal de les escenes, la separació d'aquestes per columnetes i arcs o el tractament de la mitra del bisbe representen per nosaltres trets en comú vinculables al manuscrit de l'Escorial.

Donades aquestes premisses pareix viable pensar i proposar que el volum escurialense, compilat a la dècada dels 30, presenta trets d'aquest italianisme

---

¹²² ALCOY, R., "El pas al segon gòtic lineal", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p. 89.

incipient però no desenvolupat en el qual sobresurt certa linealitat a les figures i que apareix a Catalunya en la dècada dels 20. El criteri cronològic ens du a pensar que el manuscrit de l'Escorial que estudiem hauria d'estar fet en un entorn al qual arribà aquesta tendència italiana amb cert retard, ja que es situa a la dècada dels 30 i no es tracta d'un italianisme ple. Per la seva vinculació a l'antic regne d'Aragó per motius històrics que ja hem argumentat, seria interessant un futur estudi sobre els manuscrits fets en aquests territoris en aquesta cronologia, a més dels encàrrecs reials que es varen fer per poder fer les afirmacions pertinents.

Pel que fa al grup dels manuscrits que contenen les *Ordinacions* de Pere IV, aquests per la cronologia establida s'il·luminen a partir del 1344 en un moment en què l'italianisme de la mà del Mestre de l'Escrivà i del taller dels Bassa es troba en la seva plenitud. Per les notícies documentals es proposa que el marc màxim de la il·luminació de les *Ordinacions* i de les còpies arribés fins al 1360-1370 per la intervenció documentada de l'il·luminador Arnau de la Pena que, si més no, pogué donar els retocs. Donada l'amplitud cronològica que això implica i les circumstàncies que succeeixen en aquests anys es poden establir dues etapes de producció en el regnat de Pere el Cerimoniós. Aquestes etapes es divideixen en abans i després de la Pesta Negra ocorreguda el 1348.

El Mestre de l'Escrivà es caracteritza per l'assumpció de fórmules totalment italianes deixant de banda el caràcter lineal de l'època anterior. El seu taller canvia radicalment les premisses assumides fins ara i es va encarregar de prosseguir la il·luminació dels *Usatges de la Paeria de Lleida* (ms. 1375, f. 160r) que s'estén fins al 1334. En concret la miniatura que apareix al f. 160r dels dits *Usatges* ens permet establir certes analogies no només amb les *Ordinacions* sinó també amb les *Leges Palatinae* (Fig. 27). L'escena presenta a Pere II atorgant els privilegis dins una arquitectura de clares arrels italianitzants. Al voltant del rei es troben una sèrie de personatges concebuts com a conjunt, alguns només representats pel cap i altres disposats d'esquenes per simular la profunditat de camp. La disposició del rei presidint, els personatges al seu voltant i el fons arquitectònic coincideix amb les idees que serviren per elaborar sendes escenes del manuscrit mallorquí i dels catalans. Hem de tenir en compte la simultaneïtat de les miniatures d'aquest

manuscrit amb les de les *Leges* ja que es varen fer en unes dates pròximes. Alcoy apunta que totes dues concepcions tenen com a punt de contacte el cercle pisà¹²³.

Altra característica que comparteixen les miniatures del Mestre de l'Escrivà i els autors de les escenes de les *Ordinacions*, tenint en compte la diferència cronològica, és el tractament volumètric dels personatges. Els rostres i les vestimentes estan tractats amb una gradació tonal pròpia de les noves corrents italianes les quals treballen els plecs de manera gràcil amb certa caiguda, i els rostres amb aquestes tonalitats més aviat grises amb subtils tocs de color. La principal diferència radica en la simplicitat en la composició de les escenes. Mentre que a les *Leges* i als *Usatges* les inicials o frontispicis estan carregats de detalls relatius a l'arquitectura i a les escenes apareixen un nombre considerat de personatges, a les imatges de les *Ordinacions* aquesta complexitat es substitueix per la introducció d'un nombre menor d'elements però d'important càrrega significativa. Es prioritza la claredat en el significat de la imatge a través d'aquest sistema tal vegada perquè es pretén que el missatge sigui el més entenedor i directe possible. Així, amb aquesta simplicitat resulta més fàcil establir un model iconogràfic que es pot aplicar en les còpies sense majors dificultats.

La intervenció del taller del Mestre de l'Escrivà o, si més no de l'entorn del taller de Ferrer Bassa ja que no es troba clara l'atribució, també apareix al *Llibre verd* o *Tercer Llibre de privilegis de Barcelona* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. L/10, f. 37r). Aquest llibre compta amb 52 folis miniats que intercalen capitals historiades i alguns frontispicis també historiats. La il·luminació i la còpia del llibre es data entorn el 1342 i el 1345, en dates simultànies a la possible confecció dels còdexs de les *Ordinacions*¹²⁴. Per l'observació de la miniatura d'aquest llibre es poden comprovar les similituds de les escenes en ambdós manuscrits. Alguns afegits d'aquest còdex datats cap al 1370 varen ser fets per Arnau de la Pena, tot i que hi ha consens en considerar les il·lustracions més nombroses com a anteriors a aquesta intervenció.

El f. 37r del *Llibre verd* té una inicial que es pot assimilar directament amb la inicial que obri els volums de les *Ordinacions de la casa i cort* (Fig. 28). Apareix la

---

¹²³ Remet a la vinculació d'aquestes miniatures amb els Llibres de Cor pisans estudiats per Gigetta Dalli Regoli. ALCOY, R., "Catalunya sota el signe de Giotto", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p.140-141.

¹²⁴ COLL, G., "Els grans llibres d'usatges i constitucions del primer terç del segle XIV", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p.98.

figura entronitzada del rei, envoltat per una sèrie de consellers en una escena que integra el fons de malla vist fins ara. La correspondència amb l'escena de l'*incipit* de les *Ordinacions* és clara pel que fa a composició, tractament de les figures, i fins i tot pel que fa a la decoració marginal i les orles que acompanyen a la pàgina. Aquesta assimilació reforça la hipòtesi de què els manuscrits il·luminats que aquí estudiem de Pere IV, també fossin il·luminats en una cronologia semblant aquesta obra que no passa dels anys quaranta. S. Wittekind proposa igualment aquesta comparativa a la qual afegeix altres consideracions. Per algunes observacions que li apuntà el director de la Biblioteca Lázaro Galdiano, aquesta autora posa el punt d'atenció sobre el còdex hebreu de Maimònides (Biblioteca Real de Copenhague, Cod. Hebr. 37, f. 114r) (Fig. 29). Aquest manuscrit il·luminat per Ferrer Bassa i datat al 1348, ens diu que presenta ornaments íntimament relacionats amb el manuscrit conservat a la Lázaro Galdiano¹²⁵. Proposa d'aquesta manera que entre els cercles de confecció d'aquests manuscrits de les *Ordinacions* es trobés present el taller artístic dels Bassa en l'època en què està datat el manuscrit hebreu. En definitiva, aquest era un dels tallers més importants del qual no dubtem que el rei tingués predilecció donat la multitud d'encàrrecs que es documenten.

Els *Usatges de Ramon Ferrer* també dit *Segon llibre de privilegis* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. 1G-09) és un altre d'aquests manuscrits que s'il·lumina entorn a aquesta cronologia i presenta trets similars. Aquest còdex només té tres caplletres historiades i la seva còpia fou encarregada al notari Ramon Ferrer l'any 1345. Les correspondències d'estil amb el *Llibre Verd* fan que es cregui que els dos manuscrits varen ser elaborats pel taller dels Bassa. Així i tot, l'il·luminador Arnau de la Pena, personatge que després analitzarem, també es considera que va prendre part del procés en data posterior a la Pesta Negra¹²⁶.

De les inicials que presenta els *Usatges de Ramon Ferrer* hem cregut propi destacar la que apareix al f. 57r per tractar-se també d'una imatge representativa del rei (Fig. 30). Aquest es troba assegut amb vestimenta blava i fons de malla. La manera en què està treballada la figura i la seva disposició envers l'espai ens fa pensar en analogies amb el grup de manuscrits il·luminats de les *Ordinacions* i, en

---

¹²⁵ WITTEKIND, S., "Las Ordenaciones de Pedro el Ceremonioso en París...", p. 321.

¹²⁶ RIERA, S., [et. al.], *Llibre Verd de Barcelona*, vol. II, Editorial Base, Barcelona, 2005, sense paginar, [en xarxa]<https://books.google.es/books?id=FqO_PILI4_wC&lpg=PA1&dq=Llibre%20verd%20de%20barcelona&pg=PA1#v=onepage&q=Llibre%20verd%20de%20barcelona&f=false> [consulta: 7/06/2015].

concret, amb el ms. esp. 99 de París. A més, en moltes de les inicials dels manuscrits del Cerimoniós apareix el rei amb el mateix mant blau.

Per completar el cercle dels manuscrits vinculats amb Ferrer Bassa que comparteixen característiques amb les *Ordinacions* cal citar el *Llibre d'Hores de Maria de Navarra* (Biblioteca Nazionale Marziana de Venècia, ms. Lat. I. 104) (Fig. 31). Aquest llibre d'hores es proposa que és el que va encarregar Pere el Cerimoniós cap al 1338-1339 i que reclamava el 1342 a Maria de Navarra. En qualsevol cas, la datació per a aquest còdex es pensa que sigui anterior al 1347, per tant en l'òrbita que nosaltres treballem¹²⁷. Com a resultat, en les seves pàgines es mostren uns personatges que tenen molt a veure amb els que s'il·lustren a les *Ordinacions* i també la configuració dels fons de les escenes són assimilables als fons de malla dividit en cel·les amb remats daurats on es col·loquen decoracions florals.

Els murals de la capella de Sant Miquel del Monestir de Pedralbes fets entorn 1346 mostren algunes de les estratègies que apareixen als còdexs de les *Ordinacions* i que es connecten amb la qual cosa pensem es podria tractar d'un mateix cercle artístic o si més no de coincidències en italianismes generals. Recordem que sobre l'autoria d'aquestes pintures J. Yarza apuntava a la intervenció de mestres italians subcontractats per Ferrer Bassa en la seva faceta més empresarial. En concret, les imatges dels cicles de la Passió i dels Goigs de la Mare de Déu ens han resultat interessants per alguns detalls. El treball de les posts o bancs de fusta en el qual es situen alguns personatges s'utilitza tant aquí com en les *Ordinacions*. Igualment també apareixen alguns personatges d'esquenes el qual ens recorda a la composició d'algunes inicials de les *Ordinacions* (Fig. 32).

El cercle traçat fa referència a les obres encarregades per l'entorn reial i alguns directament per part de Pere el Cerimoniós. Això ens permet constatar unitat d'estil que va imperar fins a mitjan de segle. Un fet que canvia la concepció de les arts plàstiques va ésser la Pesta Negra de 1348. Aquest brot va dur implícit la mort dels Bassa i una renovació dels artistes. Aquests, emperò, conservaren en alt grau les traces del període precedent. La pintura a partir d'aquí es regirà per l'elaboració de retaules on els noms imperants seran Ramon Destorrents i el taller dels Serra.

En la darrera part del regnat del Cerimoniós es poden documentar alguns noms propis pel que fa a la il·luminació de les *Ordinacions*. Arnau de la Pena va ser un

---

¹²⁷ ALCOY, R., "Ferrer Bassa, un creador d'estil", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p.155.

il·luminador vinculat amb els manuscrits de la cort i que també mantenia contacte amb altres artesans del llibre com Eiximen de Monreal. Aquesta correspondència i la situació dins els encàrrecs reials fan pensar a alguns autors que ell s'encarregués personalment de la il·luminació d'alguna còpia de les *Ordinacions*¹²⁸. Per la presència en diversos manuscrits, que ja hem anotat, i seguint una possible autoria en les *Ordinacions* tal vegada hagués pogut reprendre alguns models d'anys precedents juntament amb noves tendències per dur a terme les miniatures. La seva vinculació apareix a un rebut on s'esmenta el pagament de 28 sous al 1359 per il·luminar i copiar unes ordinacions per al rei. Aquest preu implicaria una il·luminació mínima o secundària. En un altre rebut d'abril del 1357 que percep Arnau de la Pena s'esmenta el cost de pergamins i una paga parcial per la il·luminació d'un llibre per a la casa del rei¹²⁹. En qualsevol cas, no es pot vincular la seva presència amb cap dels manuscrits conservats actualment degut a la falta de documentació que ho especifiqui. Tot i això, a partir d'aquestes correspondències es pot afirmar que aquest il·luminador de Barcelona va prendre part d'alguna manera d'aquesta tasca, i possiblement l'estil que presenten les il·luminacions de les *Ordinacions* tinguin molt a veure amb la seva presència als manuscrits anomenats anteriorment.

Un altre manuscrit que s'insereix en aquest cercle de la segona meitat de segle és la *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona* (ca. 1372, Biblioteca General de la Universitat de Salamanca, ms. 2664). Al f. 1r del còdex, també vinculat a l'entorn reial, es veu una pàgina ricament il·lustrada en la qual les escenes i la composició d'aquestes recorda a les que apareixen a les capitals de les *Ordinacions* (Fig. 33). En concret, el Crist en majestat que apareix en la "s" de les *Cròniques* recorda a la inicial que obri els manuscrits de les *Ordinacions* per la frontalitat que presenta, a més pel tractament de la figura i del fons de l'escena. G. Coll posa incidència en aquesta comparativa on diu que destaca el f. 22v amb una inicial decorada amb la imatge d'un comte i el rei de França. Aquesta escena i les heràldiques que s'inclouen li permeten relacionar el manuscrit de les *Cròniques* amb el mateix cercle en el qual es varen fer les *Ordinacions*, en concret les que es guarden a París¹³⁰.

Finalment, volem parar atenció en un manuscrit fet a principis del segle XV, però que igualment volem incloure per qüestions relacionades amb Arnau de la Pena i de

---

¹²⁸ DAME, K., "Arnau de la Pena i la il·luminació...", p. 230.

¹²⁹ DAME, K., *Ibidem.*, p. 232.

¹³⁰ COLL, G., "Protocols de cort al segle XIV...", p. 63.

pervivències estilístiques. Es tracta d'un *Valeri Màxim* barceloní (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. L/35) datat al 1405. Aquest volum conté escenes historiades i es considera una còpia d'un altre *Valeri Màxim* valencià (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. L/36) datat al 1395¹³¹. Aquest darrer va ser encarregat pel cardenal de València Jaume d'Aragó en temps de Pere el Cerimoniós, que a la vegada era client habitual d'Arnau de la Pena que va estar actiu fins al 1410. Al f. 153v del *Valeri Màxim* L/35 (Fig. 34) apareix una inicial historiada amb una escena privada de vida familiar, un menjar a la taula on surten tres personatges, una parella i un nen. La disposició d'aquesta escena ens recorda a l'organització de la inicial relativa al mestre racional que apareix als manuscrits de París i Palma de les *Ordinacions* on també són tres personatges situats al darrere d'una taula. Crida l'atenció les semblances entre les escenes tenint en compte la diferència cronològica. Això ens ha dut a pensar en el nexa que podria suposar Arnau de la Pena en aquest conjunt, el qual per la relació de clientela que el va unir a Jaume d'Aragó, aleshores ja mort, pogué compilar aquest manuscrit del *Valeri Màxim* amb la tradició pictòrica amb la qual havia treballat fins ara i que l'uneix amb les *Ordinacions*. Si no això, aquest manuscrit encara beuria del mateix cercle artístic barcelonès on Arnau de la Pena es va dedicar a la il·luminació. Fins ara, la historiografia ha considerat com a autor de les il·luminacions d'aquest *Valeri Màxim* a Rafel Destorrents tot i que les darreres aportacions no coincideixen en aquesta atribució¹³². En qualsevol cas, l'autor no deixaria d'estar inserit dins l'òrbita barcelonina que aquí es tracta.

Esbrinar el nom dels autors que varen dur a terme els manuscrits de les *Ordinacions* no és una tasca fàcil ara per ara seguint la informació que proporcionen els documents d'època. Se suma a això el fet que molts d'altres pintors i il·luminadors treballassin directament per a la cort del rei, o que aquests noms només es tractessin de les persones que feien fer les il·luminacions i que a la vegada tenien subcontractats. Aquestes incògnites envolten el món de l'autoria d'aquests manuscrits encara més quan se sumen quantitat de noms de protegits pel Cerimoniós com Arnau Girbaut de Perpinyà, mestre Bertran Folquer de València, Hug d'Albalat de Saragossa i Vidal Prader entre d'altres¹³³. Dificultós és també acotar la producció a un territori determinat quan es sap que el Cerimoniós mantenia contacte directe o

---

¹³¹ ESCAYOLA, G., *Estudi dels Valeri Màxim L-35 i L-36 (AHCB). Còpia i model d'un mateix text*, a «Lambard. Estudis d'art medieval», vol. XVI, 2003-2004, p. 11-46.

¹³² ESCAYOLA, G., *Ibidem.*, p. 28.

¹³³ DAME, K., "Arnau de la Pena i la il·luminació...", p. 233.

indirecte amb il·luminadors, ens atreviríem a dir de tots els seus regnes com ho mostra una carta on demana un llibre miniat per un il·luminador de València¹³⁴.

La seqüència que hem fet establir la Pesta Negra com a data de fractura ens ha servit per concloure no una escissió en les arts plàstiques sinó més bé una recuperació d'alguns dels paràmetres antics que s'uneixen amb les noves propostes. En definitiva, l'estil de les il·luminacions que hem vist presenta clarament una base amb trets italians encara que aquests arribaren més tardament i de diferent manera que els que s'observen a les pintures i a la miniatura mallorquina des de 1320 fins a 1340. No obstant això, el substrat italià hi serà present en totes aquestes manifestacions.

El cas mallorquí presenta algunes incògnites relatives a les vies d'arribada d'aquest italianisme en unes dates tan primerenques. Es parteix de la unió i de la concepció de conjunt d'algunes peces que s'assimilen a un mateix artista. Aquestes peces són el *Llibre dels privilegis*, les *Leges Palatinae*, el *Còdex de les Franqueses*, i els retaules de *Santa Quitèria* i *Santa Eulàlia*. S'han atribuït l'autoria per aquest artista dels fragments de retaule dedicat a les santes Magdalena i Llúcia procedents de la Seu. La tradició bibliogràfica ha establert que aquestes peces es considerin com a obra del Mestre de Privilegis, encara que hi ha estudis que separen les obres en taula de les obres en paper en diferents personalitats concebut la idea de taller¹³⁵.

Aquesta tradició i, com al cas català, l'absència de documents que permetin apuntar cap a artistes concrets fa que s'identifiqui el Mestre amb l'únic pintor de retaules important documentat a la primera meitat del segle XIV, Joan Loert. Aquest apareix documentat a l'illa entre el 1328 i el 1349 sense notícies sobre la seva procedència o formació. Els dubtes giren entorn la seva condició com artista forà o local amb formació italiana, a més de l'arribada d'aquesta influència italiana tan marcada en aquests primers anys de la que és resultat directe les *Leges Palatinae*.

Les obres sobre taula tenien com a centre la Seu on en aquells moments es troba el bisbe Berenguer Batlle amb el qual es relaciona la producció d'aquestes peces pictòriques. Tenint en compte que els llibres miniats són fruit de l'encàrrec reial es planteja la qüestió de quina de les dues manifestacions va tenir més a veure en

---

¹³⁴ Notícia completa a document IX de annex III procedent de: RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana...*, doc. CCCXLVII, p. 316.

¹³⁵ Sabater coincideix amb Alcoy i Domenge quan veuen diferències entre els retaules. SABATER, T., "La pintura a l'època del Regne...", p. 35-46.; SABATER, T., *Decoración medieval en la Catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la Antigua Capilla de San Pedro*, a «Hortus Artium Medievalium», vol. II, 2009, p.41.

aquesta influència italianitzant. Amb la resolució d'aquesta pregunta tal vegada es podria suggerir d'una manera més categòrica el possible origen d'aquesta tendència. Alguns autors també han ofert la possibilitat que la il·luminació de les *Leges* fos un treball de taller entre cristians i jueus donada la similitud amb el manuscrit de les *Franqueses de Mallorca* a l'Arxiu del Regne d'Aragó en el qual treballà Vidal Abraham entorn el 1339 i el 1341¹³⁶.

L'assimilació del manuscrit de les *Leges* amb les imatges dels llibres corals del convent de Sant Nicolau a Pisa proposen que la tradició de les *Leges* sigui una tradició pisana. Per altra banda, Alcoy destaca el paral·lelisme amb el manuscrit *Apparatus super Decretales o Decretals d'Inocenci IV* (Bibliothèque Nationale de France, ms. Lat 3988), datat cap a 1325 i 1335¹³⁷. El còdex es troba relacionat amb la casa reial mallorquina pel vincle de la família catalana dels Cruïlles (Fig. 35).

El cercle reial i els encàrrecs que aquest en feia facilitava la creació de noves obres degut a l'activitat promotora que hi duien a terme. També els promotors eclesiàstics eren els destinataris de bona part d'aquests encàrrecs que ells mateixos feien. No obstant això, els pintors i il·luminadors que treballaven per a la cort tenien un estatus singular per ser els pintors reials i, en certa manera, podien estar a l'avantguarda d'aquelles novetats estilístiques que s'anaven introduint a través de diferents vies. Una d'aquestes vies podia ser l'annexió de territoris a través de les conquestes. Al 1343 la Corona d'Aragó ja tenia una tradició pictòrica que estava seguint per a molts manuscrits. Així i tot, l'annexió del Regne de Mallorca li va permetre assimilar i establir contacte amb aquell vessant de la tradició italianitzant que havia restat desconeguda per a ell.

D'aquesta manera es troba un vincle d'estil entre les manifestacions catalanes i les peces mallorquines, la tradició italiana. Pensem, l'assimilació pogué ser de manera diferent donat els resultats de les obres. L'aplicació a les obres mallorquines té atenció completa a les figures, el tractament volumètric i les arquitectures per destacar alguns detalls, mentre que dona la sensació que les representacions catalanes són més simples quant a composició de l'espai i de l'escena prestant una atenció acurada pel que fa als personatges.

---

¹³⁶ ESCANDELL, I.; LLOMPART, G., "Estudi historicoartístic"..., p. 128.

¹³⁷ BARRAL, X., *Art de Catalunya, Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*, Vol. x, Edicions L'isard, Barcelona, 2000, p. 82.

5.1. IL·LUSTRACIONS DE REFERÈNCIA

Fig. 22. *Retaule de Sant Vicenç*, Mestre d'Estopanyà, ca. 1350-1370, Museu Nacional d'Art de Catalunya, reg. 003940-CJT. Fotografia: Reproducció a pàgina web del Museu Nacional d'Art de Catalunya. <<http://www.museunacional.cat/ca/colleccio/retaule-de-sant-vicenç/mestre-destopanya/003940-cjt>>

Fig. 23. *Breviari de Gastó de Montcada* (Arxiu de la Catedral d'Osca, ms. 13, f. 266v), i *Pontifical de Gastó de Montcada* (Arxiu de la Catedral de Girona, ms. 93, f. 17r). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p. 90.

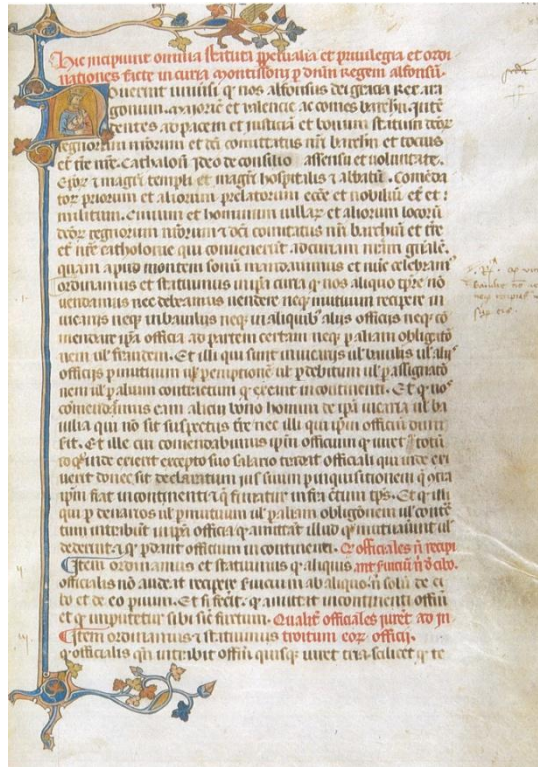

Fig. 24. *Llibre verd antic* o *Primer llibre de privilegis de Barcelona*, (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. 1G-8, f. 88r). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 100.

Fig. 25. *Usatges de Paris*, (Bibliothèque Nationale de France, ms. Lat. 4670A, f. 67r). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p. 99.

Fig. 26. *Usatges de la Paeria de Lleida*, (Arxiu Municipal de Lleida, ms. 1375, f. 121r). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme.*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p. 97.

Fig. 27. *Usatges de la Paeria de Lleida*, (Arxiu Municipal de Lleida, ms. 1375, f. 160r). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p.140.

Fig. 28, *Llibre verd* o *Tercer Llibre de privilegis de Barcelona*, (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. L/10, f. 37r). Fotografia: ALTURO, J., *El llibre manuscrit a Catalunya. Orígens i esplendor*, Editorial 92, Barcelona, 2000, p. 161.

Fig. 29. *Còdex de Maimònides*, (Biblioteca Real de Copenhague, Cod. Hebr. 39, f. 114r). Fotografia: pàgina web National Library of Denmark and Copenhagen University Library. < http://wayback-01.kb.dk/wayback/20100504133315/http://www2.kb.dk/elib/mss/skatte/midal/cod_heb_37.htm>

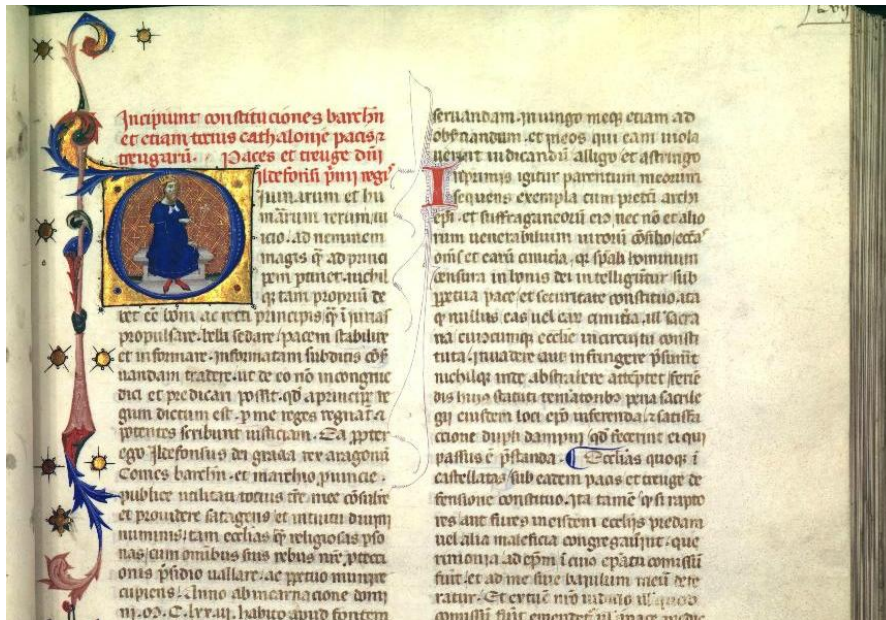

Fig. 30. *Usatges de Ramon Ferrer o Segon Llibre dels privilegis*, (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. 1G- 09, f. 57r). Fotografia: Catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona. [http://w151.bcn.cat/opac/doc?q=usatges+de+ramon+ferrer&start=0&rows=1&sort=msstored_fld81%20asc&fq=mssearch_doctype&fv=* &fq=media&fv=*>](http://w151.bcn.cat/opac/doc?q=usatges+de+ramon+ferrer&start=0&rows=1&sort=msstored_fld81%20asc&fq=mssearch_doctype&fv=* &fq=media&fv=*)

Fig. 31. *Llibre d'hores de Maria de Navarra*, (Biblioteca Nazionale Marziana de Venècia, ms. Lat. I, 104, f. 15v). Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2005, p. 176.

Fig. 32. Murals de la capella de Sant Miquel del Monestir de Pedralbes. Escena dels improperis i escena de la vinguda de l'Esperit Sant. Fotografia: PLADEVALL, A., *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 160, annex fotogràfic.

Fig. 33. *Crònica dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona*, (Biblioteca General de la Universitat de Salamanca, ms. 2664, f. 1r). Fotografia: ALTURO, J., *El llibre manuscrit a Catalunya. Orígens i esplendor*. Editorial 92, Barcelona, 2000, p. 184.

Fig. 34. Valeri Màxim (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. L/35, f. 153v). Fotografia: ALTURO, J., *El llibre manuscrit a Catalunya. Orígens i esplendor*, Editorial 92, Barcelona, 2000, p. 165.

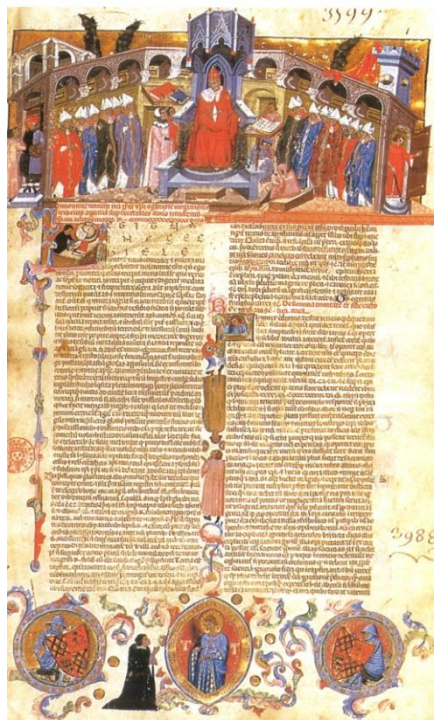

Fig. 35. Apparatus super Decretales o Decretals d'Inocenci IV, (Bibliothèque Nationale de France, ms. Lat. 3988, f. 1r). Fotografia: BARRAL, X., *Art de Catalunya, Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*, vol. 10, Edicions L'isard, Barcelona, 2000, p. 83.

6. RECAPITULACIONS I CONCLUSIONS

El recorregut traçat fins ara ens ha permès arribar a una sèrie de conclusions en relació als objectius principals que vàrem proposar però també en relació a altres aspectes que s'estenen i sorgeixen d'aquests. Pensem que s'han assolit els propòsits no tant per les afirmacions categòriques a les quals hem arribat sinó sobretot pel procés que ens ha dut a fer-les. La investigació continuada i el propi plantejament del treball ha aportat un grau d'especialització en aquests manuscrits que ha fet anar més enllà del seu anàlisi com a quelcom físic. El grau major d'estudis sobre les *Leges Palatinae* de Mallorca envers les *Ordinacions de cort* catalanes, així com el nombre superior d'*Ordinacions* treballades, ha marcat que la major part de les conclusions estiguin orientades, com veurem, cap als manuscrits catalans.

Aquest estudi ha unit les diferents investigacions sobre el tema de la relació iconogràfica entre les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions de Cort* que s'han fet anys enrere. Serveix de corpus per homogeneïtzar la bibliografia sobre les miniatures que es troba dispersa en les fonts o que només tracten un nombre poc nombrós de manuscrit i no el conjunt. Amb la investigació hem arribat a visualitzar aquesta manca d'un estudi que englobés tots els volums, per al nostre cas, del segle XIV. Aquesta necessitat i la quantitat de volums analitzats ens ha obligat a cercar estratègies per tal que l'estudi fos coherent ja que partim d'estudis que, com hem dit, només es fixen en les relacions entre dos o tres manuscrits.

Quelcom que també ens ha interessat i hem volgut que així es mostri és que no només hem analitzat els manuscrits que presenten il·luminació historiada, sinó que també hem volgut reflectir aquells que sent de la mateixa cronologia no presenten unes escenes desenvolupades. Aquest fet ens ha permès descobrir manuscrits que tenen una tradició bibliogràfica molt reduïda i que fins i tot no es mencionen a les fonts de referència del tema. Amb això m'estic referint al ms. V de l'Ateneu Barcelonès del qual pràcticament no es té constància. El caràcter d'aquest manuscrit en concret, juntament amb altres que no presenten il·luminacions, ens ha dut a establir una certa diferenciació en aquest conjunt de manuscrits de les *Ordinacions*. Una de les raons per les quals alguns no presenten una il·luminació tan treballada o rica podria ser perquè es destinaven a un àmbit més utilitari i funcional. Per contra, i aquí seguim les propostes dels autors, els que sí que estan historiatos podrien pertànyer a un ambient més luxós i semblarien que es tractessin com a objectes de mostra. La utilitat vers el luxe que creiem adient proposar ho reforçaria el diferent

estat en què es conserven alguns dels manuscrits. Mentre que els que tenen una il·luminació més rica es troben en molt bon estat de conservació, d'altres que tenen una escriptura més cursiva tenen algunes fractures al pergamí o paper, les tintes s'han menjat el suport, o s'han reutilitzat per incloure altres disposicions al llarg dels anys. A les notícies documentals que hem aportat a l'annex III hem pogut observar l'atenció del Cerimoniós en la cura dels llibres quan diu que vol que siguin traslladats *per persona certa o coberts*, tal vegada en alguns més que en altres.

La catalogació ha estat una eina indispensable per assolir els objectius. Aquesta tasca ens ha aportat una visió específica dels manuscrits que treballem i de les miniatures. A partir de la seva observació i la presa de dades hem aportat informacions de les que no es tenia constància a les fonts. La constatació de dues *Ordinacions* al ms. v de l'Ateneu o l'estudi historicoartístic de les miniatures del manuscrit de l'Escorial són alguns exemples d'allò que no s'havia analitzat fins al present estudi i que es presentava inèdit. La continuació d'aquesta línia pot ser ens dugui a la troballa de manuscrits que a hores d'ara no es troben documentats o l'anàlisi de miniatures que fins ara s'havien passat per alt. De fet, l'estudi del manuscrit de l'Escorial ens ha obert un nou camp per a l'estudi de la iconografia de la coronació i per a la vinculació amb la tradició plàstica que podia envoltar la confecció del volum.

Les propostes sobre la vinculació de les característiques més plàstiques de les miniatures amb una tradició local del lloc on es feren ens ha ofert tenir en compte aquest aspecte per a la datació més acotada dels manuscrits. L'anàlisi dels paràmetres que guien als manuscrits de la mateixa tipologia als territoris de la Corona d'Aragó i del Regne de Mallorca ofereix unes dates més aproximades sobre les quals treballar. El manuscrit mallorquí no presentava problemes en la seva datació però la quantitat de còpies de les *Ordinacions* suposa una producció que pensem que no es va dur a terme simultàniament encara que si al mateix període. El fet de que la majoria d'escenes de les *Ordinacions* presenten una iconografia idèntica ens fa pensar que hi degué haver alguna mena de contacte entre elles, tal vegada un manuscrit model, o unes pautes marcadament guiades si més no pel monarca. En definitiva el marc cronològic general on s'ha establert treballar fluctua poc abans de 1344 i no més tard de 1360-1370. És cert que hem vist una notícia on el Cerimoniós encarrega una còpia de les *Ordinacions* cap als anys 80 per al rei de Castella, però pensem que aquesta

còpia es va fer per una raó puntual, com a obsequi i que no forma part del projecte reial de tradició manuscrita o dels usos quotidians dels manuscrits.

Acotem el marc cronològic a aquestes dades ja que la majoria de notícies documentals es situen entre aquests anys. Si tenim en compte a més la notícia de 1382 per la qual el Cerimoniós encarrega la construcció de la seva biblioteca a Poblet volem pensar que la seva tasca compiladora es troba en aquest any en la fase final i que moltes de les obres que vol que perdurin en el temps es troben enllestides. Això no vol dir que en aquests darrers anys els oficials més importants de la seva cort no enviessin a fer còpies dels seus oficis o de les *Ordinacions* al complet per al seu ús personal i/o utilitari. Això justificaria alguns manuscrits amb la lletra tendent a cursiva o humanística. En qualsevol cas, els manuscrits reials encarregats per la pròpia voluntat del rei s'haurien fet no simultàniament però sí amb un breu període de temps de diferència.

La relació amb les *Leges Palatinae* igualment no pot ésser molt tardana perquè s'utilitza aquest manuscrit com a model a partir de l'any 1343, tot i que no sabem quin exemplar de les *Leges* es va poder apropiari el Cerimoniós. Aquest és el motiu pel qual situem la data d'inici poc abans de 1344 i deixem un marge per a la traducció fidel del manuscrit mallorquí. L'assimilació del còdex de Jaume III hem vist que s'ha seguit parcialment en quant a iconografia i textualment. Per la iconografia imatges com la del mestre racional o la de la cancelleria mostren la vinculació directa amb el model. Hem considerat una altra font d'inspiració iconogràfica alguns exemples dels *Usatges* per la disposició en l'espai i per la proximitat que aquests suposen. En aquest darrer aspecte hi ha diferències segons el manuscrit ja que alguns com el ms. 959 de la Biblioteca Nacional de Madrid presenten una traducció catalana *de verbo ad verbum*, mentre que altres s'han afegit, canviat i modificat molts dels oficis i competències. Aquest és un dels motius que ens duria a situar cronològicament uns manuscrits anteriors a altres.

La conjunció de les tradicions mallorquina i catalana també pren part en les consideracions sobre l'estil. Els dos territoris tenien en comú un substrat italià considerem arribat per diferents vies. El filtre rossellonès que s'ha proposat per a l'arribada dels trets italians de Mallorca pensem que tindria a veure en aquestes diferències. En qualsevol cas els contactes entre els centres com Pisa i Bolonya estarien molt vinculats per ambdós territoris i les seves produccions on destaca un

gran nombre de manuscrits jurídics. Més localment hi hauria petites diferències entre els territoris encara que s'emmarquen dins una mateixa tradició.

S'ha parlat de la simplificació en la composició que presenten les inicials de les *Ordinacions*. L'afirmació es veu reforçada tenint en compte l'interès de Pere el Cerimoniós en la imatge com a eina comunicativa. El desig d'aquest monarca de legitimar i codificar la seva imatge el pogué dur a establir unes representacions simples, clares i directes a través de les quals s'enviés un missatge de poder sense interferències. Aquesta personalitat va entendre el poder comunicatiu de la iconografia en el moment en què va presentar a les *Ordinacions* escenes clau on en la majoria ell és el protagonista. Aquest fet apareix elevat a la màxima potencia en les representacions de les coronacions.

El rei estableix com a part de l'ordinació reial el ritual de la coronació dels reis d'Aragó. Equipara aquest acte de solemnitat al mateix nivell que el correcte funcionament de la seva casa per mostrar-se com a exemple de bon governant. D'altra manera, també podríem dir que assimila el regiment de la cort amb l'acte solemne fent d'aquesta unió un ritual conjunt com a mostra d'allò que ha de fer el bon monarca. Per reafirmar la seva posició segueix la tradició que va començar Alfons IV de "autocoronar-se" i va una passa més enllà, ja que aquest acte el fa imatge, el codifica. La iconografia que mostra el rei agafant per la seva pròpia mà la corona és suficientment potent en significat que per sí sola ja és el missatge.

Per acabar, arran d'aquest estudi s'han pogut establir algunes perspectives de futur per a la seva continuació. Ampliar el camp cronològic dels manuscrits de les *Ordinacions* tenint en compte totes les seves còpies conegudes és un d'ells. Es preveuria un anàlisi que englobés de manera equitativa els estudis iconogràfics, textuais i documentals, ja que aquí hem prestat una major atenció conscientment cap als primers. Igualment, l'anàlisi de la *marginàlia* dels volums així com de la iconografia de la pròpia figura del rei també és una qüestió susceptible d'estudi donada la riquesa que hem pogut comprovar de manera general i a la que hem intentat fer referència sempre que ens ha estat possible.

7. BIBLIOGRAFIA

ALCOY, R., "Arnau Bassa, hereu i intèrpret", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 170-187.

ALCOY, R., "Catalunya sota el signe de Giotto", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 134-139.

ALCOY, R., "El Mestre de l'Escrivà de Lleida", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p.140-145.

ALCOY, R., "El pas al segon gòtic lineal", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 86-96

ALCOY, R., "Ferrer Bassa, un creador d'estil", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, 1, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 146-170.

ALCOY, R., "La il·lustració de manuscrits a Catalunya", a *Art de Catalunya, Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*, vol. 10, Edicions L'isard, Barcelona, 2000, p. 11-131.

ALTURO, J., *El llibre manuscrit a Catalunya. Orígens i esplendor*, Editorial 92, Barcelona, 2000.

ARNALL, M.J., *El llibre manuscrit*, Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2002.

AURELL, J., SERRANO, M., *The self-coronation of Peter the Ceremonious (1336): Historical, liturgical, and iconographical representations*, a «Speculum», 2014, p. 66-95.

BARCELÓ, M., [coord.], *XXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XIV)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008.

BARRAL, X., *Art de Catalunya, Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*, Vol. X, Edicions L'isard, Barcelona, 2000.

BIBLIOTECA NACIONAL, *Inventario General de manuscritos de la BNE*, tom III, Dirección general de archivos y bibliotecas, Madrid, 1957.

BOHIGAS, P., *El Manuscrit Phillips de les "Ordinacions" del rei Pere*, a «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad», vol XII, Barcelona, 1968, p. 101-111.

BOHIGAS, P., *La il·luminació de les "Leges Palatinae" de Mallorca*, a «Scriptorium», 23, 1969, p. 94-100.

BOHIGAS, P., *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Periodo gótico y Renacimiento*, Asociación de bibliófilos de Barcelona, Barcelona, 1965.

BOHIGAS, P., *Sobre manuscrits i biblioteques*, Publicacions de l'abadia de Montserrat, Barcelona, 1985.

CARRERAS Y CANDI, F., *Redreç de la reyal casa: Ordenaments de Pere "lo Gran" e Anfós "lo Lliberal"*, a «Boletín Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» «BRABLB» v, 1909-1910, p. 97-105.

CARRERO, E., *Architecture and liturgical space in the Cathedral of Santiago de Compostela. The Libro de la Coronación de los Reyes de Castilla*, a «Hispanic Research Journal», vol. 13, 5, 2012, p. 468-488.

COLL, G., "Els grans llibres d'usatges i constitucions del primer terç del segle XIV", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 97-104.

COLL, G., "Protocols de cort al segle XIV: punts de contacte en la còpia i la il·luminació de manuscrits de la cort catalanoaragonesa i els regnes veïns de França i Mallorca", a *Art fugitiu. Estudis d'art desplaçat*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2014, p. 53-63.

DALLI REGOLI, G., *Miniature Pisane del Trecento*, Neri Pozza Editore, Pisa, 1963.

DAME, K., "Arnau de la Pena i la il·luminació de manuscrits", a *L'art gòtic a Catalunya, Pintura, I, De l'inici a l'italianisme*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 2005, p. 225- 233.

DÍEZ, C., *La catalogación de los materiales especiales*, Ed. Trea, Gijón, 2005.

DOMÍNGUEZ, J., *Manuscritos con pinturas: notas para un inventario de los conservados en colecciones públicas y particulares de España: El Escorial*, Centro de Estudios Históricos, Madrid, 1933.

DROSSBACH, G., ET. AL., *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische kommunikation in del "Leges Palatinae" König Jacobs III von Mallorca (1337)*, Ed. Reichert, Wiesbaden, 2013.

DURLIAT, M., *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1989.

ESCANDELL, I.; LLOMPART, G., "Estudi historicoartístic", a *Llibre dels Reis. Llibre de franqueses i privilegis del regne de mallorca*, J. J. de Olañeta, Palma, 2010, p. 111-141.

ESCAIOLA, G., *Estudi dels Valeri Màxim L-35 i L-36 (AHCB). Còpia i model d'un mateix text*, a «Lambard. Estudis d'art medieval», vol. XVI, 2003-2004, p. 11-46.

GALVÁN, F., *La producción de manuscritos iluminados en la Edad Media y su vinculación a las monarquías hispanas*, a «Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte», UAM, vol. XIII, 2001, p. 37-51.

GASPAR, C.; LYNA, F., *Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Royale de Belgique*, L. LXIII, Société française de reproductions de manuscrits à peintures, Paris, 1937.

GIMENO, F., "Autographes de Pierre le Cérémonieux, Roi d'Aragon (1336-1387)", a *Medieval autograph manuscripts*, Brepols Publishers, Belgium, 2013.

GIMENO, F., *Entre el autor y el lector: producir libros manuscritos en catalán (siglos XII-XV)*, a «Anuario de Estudios Medievales», 37/1, 2007, p. 305-366.

GIMENO, F., *Escribir, reinar: la experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1337-1387)*, Abada Editores, Madrid, 2006.

GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, Universitat de València, València, 2009.

GUDIOL, J., *Pintura Gótica, Ars Hispaniae. Historia Universal del Arte Hispánico*, vol. IX. Editorial Plus-Ultra, Madrid, 1955.

HILLGARTH, J. N., "Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca", a *XIII Congrés d'història de la Corona d'Aragó*, Comunicacions, vol. II, Palma, 1990, p. 75-81.

HILLGARTH, J. N., *Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina*, a «Studia Lulliana», vol. 30, 1990, p. 57-74.

JORDAN DE URRIES, J., *Las Ordinaciones de la Corte Aragonesa en los siglos XVIII y XIV*, a «Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», VII, 1914, p. 220-229 i 284-292.

LACARRA, C., "La influencia de los pintores italianos en los talleres aragoneses durante el siglo XIV", a *Homenaje a D. Federico Balaguer Sánchez*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Huesca, 1987, p. 425-447.

LACARRA, C., *La pintura gótica en los antiguos reinos de Aragón Navarra (ca.1379-1416)*, a «Artigrama», n. 26, 2011, p. 287-332.

LACARRA, C., "Pintura mural del Trecento en el antiguo reino de Aragón. Una aproximación a su estudio", a *El Trecento en obres. Art de Catalunya i art d'Europa al segle XIV*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2009, p. 25-47

LADERO, M. A., *La casa Real en la Baja Edad Media*, a «Historia. Instituciones. Documentos.», 25, 1998, p. 327-350.

LAINÉ, F., *L'image du roi dans le ms. Espagnol 99 de la BNF (c.1350-1360)*, a «e-Spania. Revue électronique d'études hispaniques médiévales», 3, 2007, [en xarxa], <<http://e-spania.revues.org/164?lang=en>> [consulta: 12/04/2015].

MASSÓ, J., *Manuscrits de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonés*, a «Revista de Bibliografia Catalana, I, 1901.

MEISS, M., *Italian Style in Catalonia and a fourteenth century catalan workshop*, a «Journal of the Walters Art Gallery», 1941.

MENÉNDEZ, R., *Crestomatía del Español Medieval*, tomo II, Editorial Gredos, Madrid, 1976.

MOREL-FATIO, A., *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portaigs de la Bibliothèque Nationale*, Imp. Nationale, Paris, 1892.

PALACIOS, B., *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" de las "Ordinacions" de Pedro IV*, vol I i II, Scriptorium Ediciones Limitadas, València, 1994.

PALACIOS, B., *La coronación de los reyes de Aragón. 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras medievales*, Anubar Ediciones, Valencia, 1975.

PALACIOS, B., *Sobre la redacción y difusión de las "Ordinacions" de Pedro IV de Aragón*, a «Anuario de Estudios Medievales», 25/2, 1995.

PARDO, E., *Un extraordinario conjunto de libros y manuscritos reintegrado a la Fundación Lázaro Galdiano*, a «Goya. Revista de Arte», n. 197, 1987, p. 258-265.

PÉREZ, J.; LLOMPART, G.; DURLIAT, M., *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

PINYA, R., *Els reis de la Casa de Mallorca*, Ajuntament de Palma, Palma, 1982.

POST, C. R., *A History of Spanish Painting*, III, part IV, Harvard University Press, Cambridge, 1930.

RIERA, S., [et. al.], *Llibre Verd de Barcelona*, vol. II, Editorial Base, Barcelona, 2005. [en xarxa], <https://books.google.es/books?id=FqO_PILI4_wC&lpg=PA1&dq=Llibre%20verd%20

de%20barcelona&pg=PA1#v=onepage&q=Llibre%20verd%20de%20barcelona&f=fals
e > [consulta: 7/06/2015].

RODRIGO, M., *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, Universitat de València, València, 2013.

RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, M. A., *Los reyes bibliófilos: bibliotecas, cultura escrita y poder en el Occidente medieval*, a «En la España Medieval», vol. 33, 2010, p. 9-42.

RUBIÓ I LLUCH, A., *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*, vol. I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1908.

RUBÍ, J., *Necrología del Ilustrísimo St. D. Miguel de Mayora. La Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Imprenta y Librería Politécnica de Tomàs Gorchs, Barcelona, 1861.

RUIZ, E., *Introducción a la codicología*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Madrid, 2002.

SABATER, T., "La pintura a l'època del Regne Privatiu", a *Bellver 1300-200. 700 anys del castell*, Ajuntament de palma, Palma de Mallorca, 2001, p. 35-46.

SABATER, T., *Decoración medieval en la Catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la Antigua Capilla de San Pedro*, a «Hortus Artium Medievalium», vol. II, 2009, p. 355-364.

SALVÀ, M.; SAINZ DE BARANDA, P., *Colección de documentos inéditos para la historia de España*, tomo XIV, Imprenta de la viuda de Calero, 1849.

SÁNCHEZ ALBORNOZ, C., "Un ceremonial inédito de coronación de los Reyes de Castilla", a *Estudios sobre las instituciones medievales españolas*, Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1966, p. 739-763.

SAN VICENTE, S., ET AL. *Ceremonial de consagración y coronación de los Reyes de Aragón*, vol. I i II, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa. Diputación General de Aragón, Zaragoza, 1992.

SCHENA, O., "Le 'Leges Palatinae' di Giacomo III di Maiorca alla Corte di Pietro IV d'Aragona. Il manoscritto 959 (olim D 158) della Biblioteca Nacional di Madrid", a *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische Kommunikation in den 'Leges Palatinae' König Jacobs III.von Mallorca (1337)*, Ed. Reichert, Wiesbaden, 2003, p. 173-190.

SCHENA, O., *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*, Centro de Studi sui rapporti italoiberici, Cagliari, 1983.

SCHENA, O.; TRENCHS, J., *Le Leggi Palatine di Giacomo III di Maiorca nella corte di Pietro IV d'Aragona*, a «XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó» , Comunicacions, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1990, p. 111-119.

SERRANO, M., *El arte áulico mallorquín y su reflejo en los proyectos artísticos de Pedro IV el Cerimonioso*, a «XV Congrés Nacional d'Història de l'Art» «CEHA» , Edicions UIB, Palma, 2004, p. 175-185.

SEVILLANO, F., *De la Cancillería de los Reyes de Mallorca (1276-1343)*, a «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» «BSAL», 34, p. 26-31.

TODA. E., *Bibliografía española de Cerdeña*, Tipografía de los Huérfanos, Madrid, 1890.

WITTEKIND, S., "Las Ordenacions de Pedro el Ceremonioso en París, adaptación, transposición y reorganización artística", a *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2014, p. 317-337.

WITTLIN, C., *Francesc Eiximenis i el secret nacional de les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, a «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», LI, 2007-2008, p. 75-90.

YARZA, J., "Libro de la Coronación", a *Vestiduras ricas. El monasterio de las Huelgas y su época. 1170-1340*, Patrimonio Nacional, Madrid, 2005, p. 151-153.

ANNEXOS

ANNEX I: Catalogació de manuscrits i il·lustracions

I.1. Catàleg de manuscrits estudiats

I. 2. Catàleg de fronsitpicis i inicials historiades

N. de registre 00001

Data de registre 23/04/2015

Signatura ms. esp. 99

Ubicació Bibliothèque Nationale, Paris

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Ordinacions de la Casa i Cort

Cronologia s. XIV

Suport Pergamí

Mesures mm 340x233

Extensió 152 f.

Descripció codicològica numeració romana, gòtica librària, dues columnes

Descripció contingut Ordinacions de la Casa i Cort (f.1r-128v) i cerimonial de coronació dels reis d'Aragó (f.129r-152v)

N. inicials historiades 8

N. frontispicis miniats

Descriptors matèria ordinacions; coronacions; protocol; oficis;

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó; Pere el Cerimoniós;

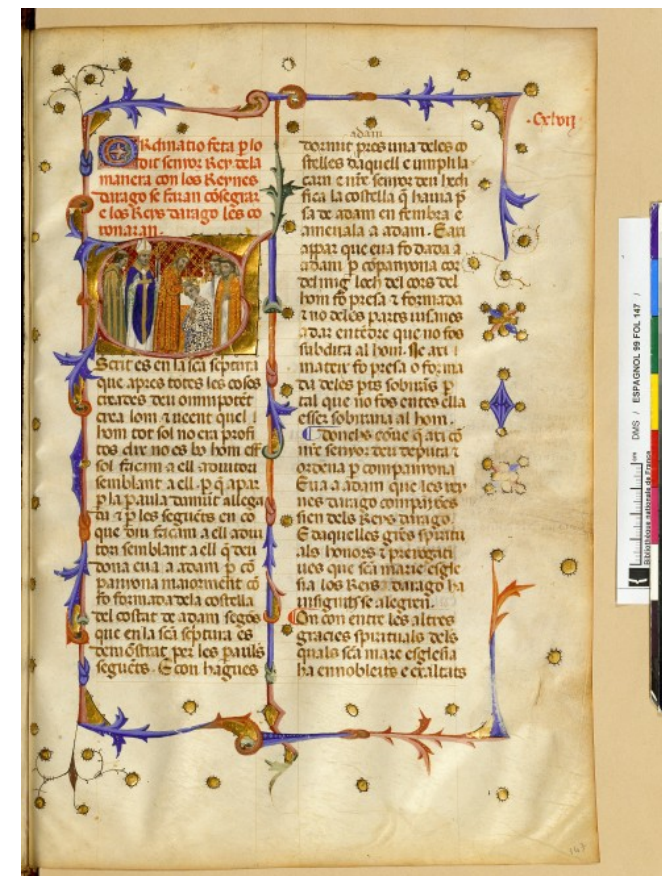
Descriptors geogràfics Corona d'Aragó; Paris;

Estat de conservació Bé

Observacions

N. Imatge 1

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&division=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

Bibliografia Morel-Fatio (1892), Schena (1983), Bohigas (1985), Palacios (1994), Lainé (2007), , Gimeno (2009), Alcoy (2014)

N. de registre 00002

Data de registre 23/04/2015

Signatura ms. 9169

Ubicació Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les

Autor Jaume iii de Mallorca

Títol Leges Palatinae

Cronologia 1337

Suport Pergamí

Mesures mm 403x255

Extensió 79 f.

Descripció codicològica numeració aràbiga, dues columnes, pautat caixa
escriptura,

Descripció contingut Leges Palatinae.

N. inicials historiades 84

N. frontispicis miniats 8

Descriptors matèria lleis palatines; protocol; oficis;

Descriptors onomàstics Jaume III de Mallorca; Jaume III

Descriptors geogràfics Regne de Mallorca; Mallorca; Brussel·les

Estat de conservació Bé

Observacions

N. Imatge 2

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

Bibliografia Schwarz (1914), Post (1930), Gaspar i Lyna (1937), Meiss (1941), Gudiol (1955), Bohigas (1965)(1969), AA.VV. (1991), Drossbach (2013), Alcoy (2014)

N. de registre 00003

Data de registre 23/04/2015

Signatura ms. 959

Ubicació Biblioteca Nacional, Madrid

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Ordinacions de la Casa i Cort

Cronologia s. XIV

Suport Paper

Mesures mm 290x213

Extensió 143 f.

Descripció codicològica lletra gòtica cancelleresca, miscel·lani, lletra humanística cursiva, dues columnes, numeració aràbiga.

Descripció contingut Ordinacions de la casa i cort (f. 1r-f.86v), cerimonial de coronació (f. 87r-f.105v), disposicions sobre oficis (f. 107r-f.132r), dispos. Ferran I d'Antequera (f. 134r-f.137r), dispos. Alfons el Magnànim (f. 137r-f.143v)

N. inicials historiades -

N. frontispicis miniat

Descriptors matèria ordinacions; coronacions; protocol; oficis

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó ;Pere el Cerimoniós; Ferran I d'Antequera; Alfons el Magnànim

Descriptors geogràfics Corona d'Aragó; Madrid

Estat de conservació Bé

Observacions Nota manuscrita a foli guarda inicial: Nota: Este códice procede de la primitiva Biblioteca de Felipe V

N. Imatge 3

Imatge

Fotografia Reproducció digital a la pàgina web de la Biblioteca Nacional de Madrid. <<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000042239&page=1>>

Bibliografia Biblioteca Nacional (1957), Schena (1983), Gimeno (2009), Drossbach (2013)

N. de registre 00004**Data de registre** 23/04/2015**N. Imatge** 4**Imatge****Signatura** ms. 1**Ubicació** Archivio di Stato, Càller**Autor** Pere IV d'Aragó**Títol** Ordinacions de la Casa i Cort**Cronologia** s. XIV**Suport** Paper**Mesures** mm 270x195**Extensió** 113 f.**Descripció codicològica** una columna, numeració romana, lletra cancelleresca gòtica,**Descripció contingut** Ordinacions de la Casa i Cort (f. 1r-113v)**N. inicials historiades** -**N. frontispicis miniats****Descriptors matèria** ordinacions; oficis**Descriptors onomàstics** Pere IV d'Aragó; Pere el Cerimoniós**Descriptors geogràfics** Corona d'Aragó, Sardenya, Càller, Cagliari**Estat de conservació** Bé**Observacions** Notes marginals, cridades d'atenció amb mà, espais en blanc per inicials**Fotografia** Reproducció digital cedida per la professora O. Schena i l'Archivio di Stato di Cagliari. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida. ©Archivio di Stato di Cagliari.**Bibliografia** Toda (1980), Schena (1983), Gimeno (2009)

I. 1. CATÀLEG DELS MANUSCRITS ESTUDIATS

N. de registre 00005

Data de registre 23/04/2015

Signatura ms. 2.633; ms. Phillips

Ubicació Biblioteca Bartolomé March, Palma, Mallorca

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Ordenacions de la Casa i Cort

Cronologia s. XIV

Support Pergamí

Mesures mm 365x265

Extensió 116 f.

Descripció codicològica lletra gòtica librària, numeració romana, dues columnes,

Descripció contingut Ordinacions de la Casa i cort (f. 1r-f.97v), Cerimonial coronació dels reis d'Aragó (f. 98r-f. 116v)

N. inicials historiades 7

N. frontispicis miniats

Descriptors matèria ordinacions; coronacions; protocol; oficis

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó: Pere el Cerimoniós

Descriptors geogràfics Corona d'Aragó; Palma; Mallorca

Estat de conservació Bé

Observacions Nota a guarda inicial: Este libro me lo prestó el Padre Parga, de la orden de san Gerónimo, y me dixo que era de la libreria del convento de San Miguel de los Reyes de Valencia, que dexó el duque de Calabria

N. Imatge 5

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

Bibliografia Bohigas (1968), Schena (1983), Palacios (1994), Gimeno (2009), Alcoy (2014)

N. de registre 00006

Data de registre 28/04/2015

Signatura ms. &. III. 3

Ubicació Biblioteca del Monasterio Escorial, Madrid

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Cerimonial Coronació del Rei d'Aragó

Cronologia s. XIV

Suport Pergamí

Mesures mm 255x195

Extensió 59 f.e

Descripció codicològica miscel·lani, una columna, gòtica llibraria, numeració aràbiga.

Descripció contingut cerimonial coronació reis de Castella (f. 1r-f.34v), cerimonial coronació rei d'Aragó (f. 35r-f.59v)

N. inicials historiades 2

N. frontispicis miniats

Descriptors matèria coronacions; protocol

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó

Descriptors geogràfics Corona d'Aragó; El Escorial; Madrid

Estat de conservació Bé

Observacions Escenes miniades inacabades

N. Imatge 6

Imatge

Fotografia Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La reproducció o difusió queda restringida. ©Patrimonio Nacional.

Bibliografia Salvá i Sainz de Baranda (1849), Domínguez (1933), Sánchez Albornoz (1966), Palacios (1992)(1994), Menéndez (1976), Schena (1983), Yarza (2005),

N. de registre 00007

Data de registre 29/04/2015

Signatura ms. R. 14425

Ubicació Fundación Lázaro Galdiano, Madrid

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Cerimonial Coronació reis d'Aragó

Cronologia s. XIV

Suport Pergamí

Mesures mm 380x260

Extensió 39 f.

Descripció codicològica lletra gòtica librària, dues columnes, numeració àrabi

Descripció contingut Cerimonial coronació rei i reina d'Aragó

N. inicials historiades 2

N. frontispicis miniats

Descriptors matèria coronacions; protocol

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó; Pere el Cerimoniós

Descriptors geogràfics Corona d'Aragó; Madrid

Estat de conservació Bé

Observacions

N. Imatge 7

Imatge

Fotografia Reproducció digital a la pàgina web de la Fundació Lázaro Galdiano. <<http://www.bibliotecalazarogaldiano.es/mss/r14425l.html>>.

Bibliografia San Vicente (1992), Palacios (1994)

N. Imatge 8

Imatge

N. de registre 00008
Data de registre 29/04/2015

Signatura ms. V
Ubicació Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Barcelona
Autor Pere IV d'Aragó
Títol Ordinacions de la Casa i Cort
Cronologia s. XIV
Suport Paper
Mesures mm 300x218
Extensió 127 f.

Descripció codicològica lletra cancelleresca gòtica, una columna, numeració aràbiga

Descripció contingut ordinacions de la casa i cort de Pere IV d'Aragó (f. 1r-F. 11r) (f. 15r- f.121r), ordinacions del rei Martí (f. 122v-f.127r)

N. inicials historiades -

N. frontispicis miniats

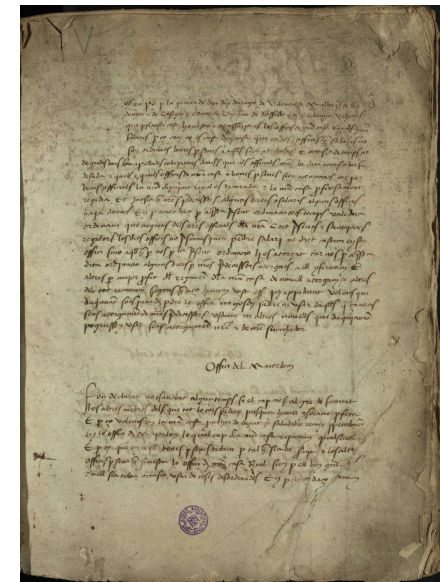
Descriptors matèria ordinacions; protocol; oficis

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó; Pere el Cerimoniós; rei Martí

Descriptors geogràfics Corona d'Aragó, Barcelona

Estat de conservació Bé

Observacions A darrera pàgina del manuscrit nota de Miguel Mayora on informa de la pertinença del manuscrit a Ramon Alemany, camarlenc de la cort de Pere IV

Fotografia Reproducció digital a lapàgina de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. <<http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritAB/id/114875/rec/1>>

Bibliografia Massó Torrents (1901)

N. de registre 00009

Data de registre 30/04/2015

Signatura ms. 1501

Ubicació Biblioteca General i Històrica, València

Autor Pere IV d'Aragó

Títol Ordinacions de la Casa i Cort

Cronologia s. XIV

Suport Paper

Mesures mm 290x220

Extensió 184 f.

Descripció codicològica numeració original romana, text a una columna

Descripció contingut ordinacions de la casa i cort (f. 1r-f. 150r), ceremonial de coronació dels reis d'Aragó (f. 155-f. 182v), ritual consagració església (f. 183v- f.184r)

N. inicials historiades -

N. frontispicis miniats

Descriptors matèria ordinacions; coronacions; protocol; oficis

Descriptors onomàstics Pere IV d'Aragó; Pere el Cerimoniós; Pere Miquel Carbonell

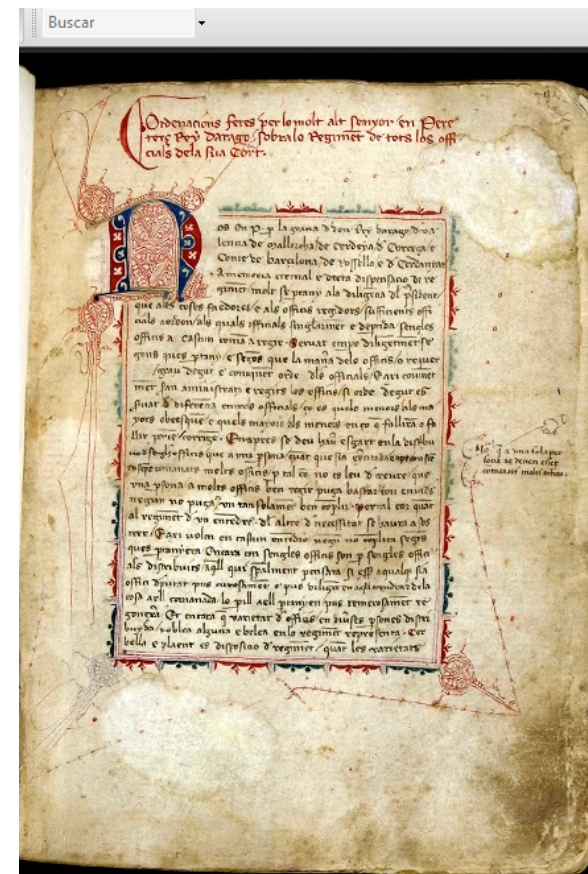
Descriptors geogràfics Corona d'Aragó, València

Estat de conservació Bé

Observacions

N. Imatge 9

Imatge

Fotografia Reproducció digital al catàleg Trobes de la Universitat de València. <http://trobes.uv.es/record=b2159859*val>

Bibliografia Schena i Trenchs (1990), Gimeno (2009) (2013)

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i Cort de Pere IV d'Aragó
Suport	pergamí
Incipit	Nos en Pere per la gràcia de Deu rey darago de valencia [...]
Excipit	[...] de un entendre del altre de necessitat se haura
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 1r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	N
Iconografia	Rei amb estaments nobiliar i eclesiàstic
Descripció	Rei entronitzat i elevats envers els membres del consell. El patronus front al rei realitza petició per escrit. Destaca tractament rajoles, escalons i el tron reial
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&division=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	pàgina, fitomorfe.
Personatges	Animals a part esquerra i inferior de orla
Altres decoracions	escut d'armes amb creu vermella i caps
Observacions	Riquesa ornamental

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort de Pere IV d'Aragó
Suport	pergamí
Incipit	a servey sens migà de nostra persona a Nos familiarment [...]
Excipit	[...] sens constitució real estans per adjutori de nostra auc
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 2v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	U
Iconografia	Majordom
Descripció	El majordom rep el bàcul, símbol del seu ofici, de la mà del propi rei
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&divi sion=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe superior i inferior i mig columna.
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	Per la orla utilització vermell, blau i or.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. esp. 99
Ubicació actual Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó

Suport Pergamí
Incipit sapien sonar esturments en les festes e en los altres dies segons que serà convingent [...]

Excipit [...] Emperamor d'açò, ordonam a les coses damunt

Cronologia s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 28v
Inicial historiada Si
Frontispici miniat No
Lletra S
Iconografia Camarlenc
Descripció Tres camarlencs porten objecte que ofereixen al rei elevat per un baldaquí
Tintes Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&divi-sion=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla fitomorfe inferior i mig columna
Personatges No
Altres decoracions No
Observacions Alternança a l'orla de vermell, blau i or

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	assignades haurà e los noms d'aquells per a qui seran cascun dia Nos caminan [...]
Excipit	[...] la cort de la nostra casa, la qual a Nos pus propinca esguar
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 49r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	D
Iconografia	Algutzir
Descripció	Rei al tron amb els estaments al voltant i l'algutzir i l'escrivà front a ell
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Mandragore. < http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&divi sion=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190 >

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe superior i marge dret
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	Alternança en orla de vermell, blau i or

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	cavalcar per la ciutat o en altre manera, si ja per camí no era [...]
Excipit	[...] manam per aquesta profitosa sancció que en la nostra cancellaria haja un canceller
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 52v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	P
Iconografia	Canceller
Descripció	Imatge de la cancelleria amb els 5 juristes discutint allò que es llegit
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&division=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe superior i inferior i mig columna
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	La grafia de la P s'allarga fins al marge inferior

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. esp. 99
Ubicació actual Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó

Suport Pergamí
Incipit - No accés -

Excipit - No accés -

Cronologia s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 72r
Inicial historiada Si
Frontispici miniat No
Lletra E
Iconografia Mestre racional
Descripció El mestre racional i els seus oficials revisen els llibres de comptes
Tintes Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Mandragore. <<http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&division=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190>>

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla -
Personatges -
Altres decoracions -
Observacions

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Ordinació feta per lo molt alt e molt excel·lent príncep e senyor lo senyor en Pere Terç [...]
Excipit	[...] sens perill d'alcuna sublevació de cor, saben lo po
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 129r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	N
Iconografia	Coronació rei
Descripció	Moment coronació a altar eclesiàstic on el propi rei col·loca la corona sobre el seu cap. Assisteixen arquebisbe, nobles i bisbe.
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Mandragore. < http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&divi sion=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190 >

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe marge esquerre, superior, inferior
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. esp. 99
Ubicació actual	Bibliothèque Nationale, Paris
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Ordinació feta per lo dit senyor rey de la manera con les reynes d'aragó [...]
Excipit	[...] de les quals la sancta mara Esgleya ha ennobleïts e exaltats
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 147r
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Coronació reina
Descripció	Reina agenollada entre rei i bisbe, el rei col·loca la corona al seu cap
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Mandragore. < http://mandragore.bnf.fr/jsp/switch.jsp?lassement=1&niveauRech=3&idRech=610&idPere=647&divi sion=Mix&desc=pierre.4.d%27aragon&idDesc=190 >

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. R. 14425
Ubicació actual	Fundación Lázaro Galdiano
Títol genèric	Cerimonial de coronació dels reis d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Ordinacion feyta por el muy alto e muyt excellente princep e senyor el senyor don Pedro Tercero [...]
Excipit	[...] con gran devoción segun que se conviene aquella reciba. E asi mismo por alguna
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 1r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	N
Iconografia	Coronació rei
Descripció	Moment coronació a altar eclesiàstic on el propi rei col·loca la corona sobre el seu cap. Assisteixen arquebisbe, nobles i bisbe.
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Reproducció digital a la pàgina web de la Fundació Lázaro Galdiano. <<http://www.bibliotecalazarogaldiano.es/mss/r14425l.html>>.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	Escuts d'armes
Observacions	Escuts d'armes d'Aragó: barres, creu de Sant Jordi i creu de Sobrarbe

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. R. 14425
Ubicació actual	Fundación Lázaro Galdiano
Títol genèric	Cerimonial coronació dels reis d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Scripto es en la Sancta Scriptura que despues que dios todopoderoso[...]
Excipit	[...] fue presa i formada i no de las partes jusanas adat a entender que no fuesse
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 29r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	S
Iconografia	Coronació reina
Descripció	Reina agenollada entre rei i bisbe, el rei col·loca la corona al seu cap
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Reproducció digital a la pàgina web de la Fundació Lázaro Galdiano. <<http://www.bibliotecalazarogaldiano.es/mss/r14425l.html>>.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	Escut
Observacions	Escut marge inferior centre de la Corona d'Aragó

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Ordinacions fetes per lo senyor en Pere terç rey d'aragó sobre lo regiment de tots [...]
Excipit	[...] a semblança de cors human, en lo qual per varietat de membres ha diverses
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 1r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	N
Iconografia	Rei amb estaments nobiliar i eclesiàstic
Descripció	Rei entronitzat i elevats envers els membres del consell. El patronus front al rei realitza petició per escrit.
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	Músics, ocells
Altres decoracions	Escuts d'armes
Observacions	Escut d'armes de la Corona d'Aragó i escut antic dels reis d'Aragó amb creu platejada sobre fons blau

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	nostres officials seran majors. Mas empero en special sots si hauran tots los familiars [...]
Excipit	[...] observades sien corregides per remey de nostra serenitat ab
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 2r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	U
Iconografia	Majordom
Descripció	El majordom rep el bàcul, símbol del seu ofici, de la mà del propi rei
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe superior i inferior mig columna
Personatges	No
Altres decoracions	Faixa en alternança vermell i blau
Observacions	En inicial part fons totalment en or

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Si de les coses foranes degudament governadores ab vigilant estudi anos [...]
Excipit	[...] la moneda empero que per nostres oblacions necessaria sera de nostre prothonotari
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 20v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	S
Iconografia	Camarlenc
Descripció	Tres camarlencs porten objecte que ofereixen al rei elevat per un baldaquí
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	Fitomorfe i rombes
Observacions	De la inicial destaca el tractament fons, amb arquitectura

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	E si en la posada que a un assignada haura altre per la temeritat occupara[...]
Excipit	[...] fet de la recepció damunt dita si esser sotsmes a tota jurisdiccional legitima
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 35v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	D
Iconografia	algutzirs
Descripció	Rei al tron amb els estaments al voltant i l'algutzir i l'escrivà front a ell
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe tota pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	Fitomorfe, fulles, rombes
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	resquen feelment en lo loch destinat recuylega. E xi recuyletes cautament [...]
Excipit	[...] e per aço, axi a infinites despeses es posada
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 52v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	E
Iconografia	mestre racional
Descripció	El mestre racional i els seus oficials revisen els llibres de comptes
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe marge inferior i mig columna
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	E apres lo rey entresen en la sua cambra la qual sia ornada en la forma següent [...]
Excipit	[...] E axí que Eva dou dada a Adam per companyona, cor del mig
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 110r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	S
Iconografia	coronació reina
Descripció	Reina agenollada entre rei i bisbe, el rei col·loca la corona al seu cap
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe superior i inferior i mig columna
Personatges	No
Altres decoracions	
Observacions	A inicial destaca tractament arquitectònic fons i mobiliari

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 2633, Phillips
Ubicació actual	Biblioteca Bartolomé March, Palma
Títol genèric	Ordinacions de la casa i cort, Pere IV d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	Ordinacio feta per lo molt alt e molt excellent princep e senyor lo senyor en Pere Terç [...]
Excipit	[...] dignitat reebre que per aquells qui aquella solemnitat i
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 98r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	N
Iconografia	coronació rei
Descripció	Coronació rei agenollat front a l'arquebisbe el qual col·loca la corona sobre el seu cap. Al voltant bisbes i al fons arquitectura
Tintes	

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil del ms. Phillips (PALACIOS 1994).

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe marge esquerre, superior i inferior
Personatges	No
Altres decoracions	Rombes enmig columna
Observacions	Tractament arquitectura fons de la inicial.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monasterio Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	El rey debe cavalgar cavallo blanco e deve ir [...]
Excipit	[...]ordenadament en manera que non si meta ninguno en medio: deve meter
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 36v
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Rei a cavall i cavallers amb armes, estendard
Descripció	3 arcades dividides per columnes. Centre rei a cavall: vestimenta quatrí barrada i corona. Dreta: cavaller que li dirigeix la mirada i porta arma. Esquerra cavaller pendó. Fons or, torre
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida. © Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	inicial, marge esquerre i inferior
Personatges	2 masculins i nin a marge dret, arquer a inf
Altres decoracions	
Observacions	Inicial "e" decorada amb or i colors, sense història. Riquesa desenvolupament

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monasterio Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	candelladores aquellos que ell se querra: Quando salle el rey de sus casas [...]
Excipit	[...] E entre los otros deven himeter bramdones gordos quantos ell se querra
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 37r
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	rei arribant a església amb cavallers
Descripció	Comitiva reial arriba a església (altar amb creu). Cavallers entren davant amb espasa i pendó
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida. © Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	inicial, marge esquerre i inferior
Personatges	personatge masculí bufa instrument i arquer
Altres decoracions	
Observacions	Inicial "Q" decorada profusament, no historiada

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monestir Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	depues entrasen de, e deve dormir vestido, deven enveylar las armas richos hombres [...]
Excipit	[...] oyr una missa privada en una de las capiellas, a missa oyda deve se
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 38r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	Si
Lletra	E
Iconografia	Rey agenollat, arquebisbe consagrando
Descripció	E amb dues escenes: superior, rei agenollat; inferior 3 personatges en actitud orant. Frontispici arquebisbe consagrando a l'altar amb copa i escut.
Tintes	No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida. © Patrimoni Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge dret i inferior
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	Inicial, frontispici i orles inacabats. Presenten esbós del disseny.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monestir Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	posar en el sitio maior, e los ricos hombres deven se posar delante el rey, e deve estar [...]
Excipit	[...]deve sen entrar en la sagrestia, e deve se despullar la guarnacha e el manto, e deve seer de
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 38v
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Rei amb vestimenta, arquebisbe i prelats
Descripció	Arquebisbe i prelats que sostenen les vestimentes del protocol al rei, al mig de l'escena
Tintes	No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida.©Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	inicial, marge esquerre i inferior
Personatges	Personatge humà i animal fantàstic
Altres decoracions	
Observacions	Inicial, frontispici i orles inacabats. Presenten esbós del disseny. Restes pigments

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. &. III. 3
Ubicació actual Biblioteca del Monestir Escorial, Madrid
Títol genèric Cerimonial coronació rei d'Aragó

Suport Pergamí
Incipit bien obrado, deve se cenyir un i cinyello de seda blanca, sobra todo esto deve vestir la dalmatiga de vellut [...]
Excipit [...]con piedras preciosas feyto a questo hase a peynar el rey e ha lo a penar ric hommne

Cronologia s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 39v
Inicial historiada No
Frontispici miniat Si
Lletra -
Iconografia Rei,arquebisbe,prelats, ceptre,corona
Descripció Comitiva encapçalada per arquebisbe, prelats que du els símbols reials ceptre i corona. Hi apareixeria el rei en últim lloc.
Tintes No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida.©Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla No
Personatges No
Altres decoracions No
Observacions Frontispici inacabat. Presenta esbós del disseny.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monestir Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	El rey deve ir con los vispes e prelados entro al altar, alli deven fer choro [...]
Excipit	[...]se contiene, preleyson, yrieleyson, preaudinos, preeraudi
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 40v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	E
Iconografia	Rei agenollat davant altar
Descripció	Rei agenollat davant altar fent oració
Tintes	No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida.©Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge esquerre i inferior
Personatges	No
Altres decoracions	No
Observacions	Inicial i orles inacabats. Presenten esbós del disseny.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monasterio Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació del rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	sancti amen, Deinde dicitur oratio. Accipe gladium per manus episcoporum licet indignas [...]
Excipit	[...] fideles deffendas protegas nec minus sub
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 44r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	A
Iconografia	Arquebisbe beneint espasa, rei cenyint-se
Descripció	Escena superior de la A: arquebisbe beneint espasa amb oració. Escena inferior A: el rei es cenyeix la espasa tot sol
Tintes	No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida.©Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge superior, esquerre i inferior
Personatges	Personatges fantàstics, arquers, cavallers
Altres decoracions	
Observacions	Inicial, frontispici i orles inacabats. Presenten esbós del disseny.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. &. III. 3
Ubicació actual	Biblioteca del Monasterio Escorial, Madrid
Títol genèric	Cerimonial coronació del rei d'Aragó
Suport	Pergamí
Incipit	manos iuntas en alto e deve fer oracion, feyta la oracion deve decender la mano dreyta [...]
Excipit	[...] Esto feyto deven venir ricos hombres
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 45r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	Si
Lletra	E
Iconografia	Rei a altar a missa, prelats i gent a missa
Descripció	Part superior inicial prelats com a cor, part inferior "tota la gent" que participa de la missa. A frontispici rei, arquebisbe i prelats orant en missa
Tintes	No

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Reproducció digital adquirida a la Biblioteca del Monasterio del Escorial. Sotmesa a drets. La seva reproducció i difusió queda restringida. © Patrimonio Nacional.

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge inferior
Personatges	Arquer
Altres decoracions	
Observacions	Inicial, frontispici i orles inacabats. Presenten esbós del disseny.

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	Incipit prologus sive promulgatio constitutionum sive ordinationum [...]
Excipit	[...] cum vix possit aliquis unum dumtaxat diligenter explere. Quippe
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 1r
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Rei amb estaments nobiliar i eclesiàstic
Descripció	Rei baix dossier amb estaments nobiliar i eclesiàstic. Destaca tractament individualitzat, dossier gòtic, fons malla
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe pàgina i escacat
Personatges	Representació rei sobre lleó, animals, busts
Altres decoracions	Escut
Observacions	Riquesa ornamental

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	et in illorum familias onmimodam iurisdictionem habebunt, tam in criminalibus [...]
Excipit	[...] remedio nostrae serenitatis provido consilio introducto
Cronologia	s. XIV

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 2r
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	U
Iconografia	Majordom
Descripció	Majordom donant ordres a dos oficials. Fons malla blau i blanc
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe pàgina i escacat
Personatges	Personatges fantàstics amb armes i música
Altres decoracions	Escut
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. 9169
Ubicació actual Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca

Suport Pergamí
Incipit Incipit secunda pars. Super officio
 camerlengorum et eis subiectorum [...]

Excipit [...]in reverentia sactarum reliquiarum festivare
 consuevimus maior

Cronologia 1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 20v
Inicial historiada No
Frontispici miniat Si
Lletra -
Iconografia Camarlenc
Descripció Rei dins arquitectura religiosa agenollat besant
 estola. Dignataris cort acompanyant a rei. Destaca
 arquitectura i detalls
Tintes Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV,
 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla inicial, marge esquerre i inferior
Personatges No
Altres decoracions
Observacions

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	Domino evitare quae pluribus divis principibus audivimus [...]
Excipit	[...]se ipsum principem confiteri. Et revera maius Regno
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 18v
Inicial historiada	Si
Frontispici miniat	No
Lletra	U
Iconografia	Algutzir
Descripció	Dos presoners de mans i peus
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	fitomorfe pàgina
Personatges	No
Altres decoracions	
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. 9169
Ubicació actual Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca

Suport Pergamí
Incipit palatiis a folrerio recepta, debitis spargant temporibus [...]

Excipit [...] et ad formam iuris rationique congruam redigendae

Cronologia 1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 35r
Inicial historiada No
Frontispici miniat Si
Lletra -
Iconografia Cancellor
Descripció Representació del consell reial: canceller, vicecancellor, auditor, promotor, secretari i altres dignataris
Tintes Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla No
Personatges No
Altres decoracions
Observacions

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	qui litteras nostras mittendas portare debeant, praecaventis quod [...]
Excipit	[...]in suum aerarium deferuntur. Ideo necessarium dore dignoscitur
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 46r
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Mestre racional
Descripció	mestre racional revisant llibres comptes i monedes. Fons arquitectònic
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge inferior
Personatges	Personatge masculí llegint nota
Altres decoracions	
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms. ms. 9169
Ubicació actual Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca

Suport Pergamí
Incipit Incipit quinta pars, De ordinationibus ad officium maiorum domus [...]
Excipit [...]praedictis fore faciendum decernimus, ut tanti dies et sic

Cronologia 1337

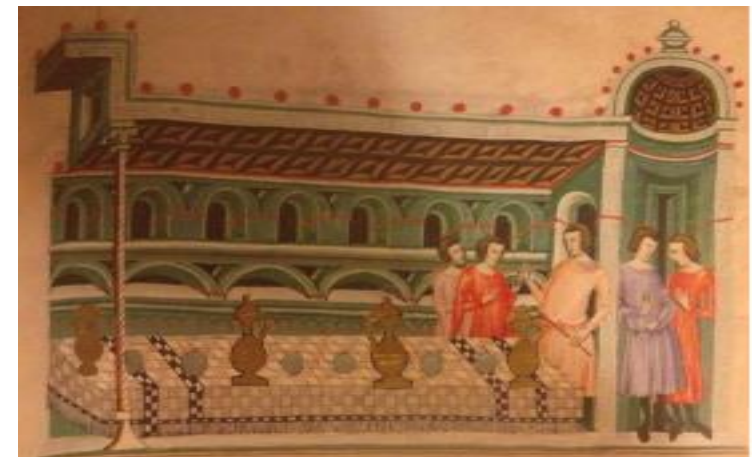
2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol. f. 51r
Inicial historiada No
Frontispici miniat Si
Lletra -
Iconografia Majordom
Descripció El majordom dóna ordres, bàcul, taula reial

Tintes Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla marge esquerre i inferior
Personatges No
Altres decoracions
Observacions

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	vero duarum sellarum habentium coria on cooperta veluto [...]
Excipit	[...] taliter quod gratus omnibus appareat et honestus
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 52v
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Camarlenc
Descripció	El camarlenc dóna ordres al sastre. Destaca arquitectura i detalls
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge inferior
Personatges	No
Altres decoracions	
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	De Consiliariis. Subiectorum nostrorum regimen Nos habemus [...]
Excipit	[...] promissis observandis obviare valeant quoquomodo
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 56v
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Canceller; rei
Descripció	Rei entre consellers i eclesiàstics
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge esquerre i inferior
Personatges	No
Altres decoracions	
Observacions	

I. 2. CATÀLEG DE FRONTISPICIS I INICIALS HISTORIADES

1. IDENTIFICACIÓ

Signatura ms.	ms. 9169
Ubicació actual	Bibliothèque Royale Albert I, Brussel·les
Títol genèric	Leges Palatinae, Jaume III de Mallorca
Suport	Pergamí
Incipit	De falliss. Cum deceat principes providos, circa ea quae eorum honores videntur [...]
Excipit	[...] Nec etiam iura alia eis, ultra
Cronologia	1337

2. ANÀLISI INICIAL/FRONTISPICI

Fol.	f. 78v
Inicial historiada	No
Frontispici miniat	Si
Lletra	-
Iconografia	Mestre racional, rei a cavall
Descripció	Oficials en la tresoreria amb llibres de comptes i rei a exterior a cavall. Destaca arquitectura
Tintes	Varis colors

3. IMATGE INICIAL/FRONTISPICI

Imatge

Fotografia	Edició facsímil de les Leges Palatinae (AA.VV, 1991)

4. ANÀLISI PÀGINA

Orla	marge esquerre i inferior
Personatges	No
Altres decoracions	
Observacions	

ANNEX II. Taula oficis *Leges Palatinae* i
Ordinacions

Taula de la relació d'oficis entre les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions*¹.

<i>Leges Palatinae</i>	<i>Ordinacions</i>
IPRIMA PARS	PRIMERA PART
I.1. De officio Magistrorum hospitii sive Maourum domus	I.1. Dels maiordòmens
I.2. De Scutiferis potum nobis ministrantibus	I.2. Dels copers
I.3. De Botellerio maiori et speciali aulae nostrae regalis et Subbotellerio	I.3. Dels boteylers majors
I.4. De Pistore regio	I.8. Del pastador
I.5. De Botelleriis nostris familiaribus deputatis	I.4. Dels boteylers comuns
I.6. De Servitoribus sive aquae ductoribus botelleriae	I.5. Del portant aygua a la boteylaria
	I.6. Dels panicers majors
	I.7. Dels panicers comuns
	I.8. Del pastador
I.7. De Scutiferis ad scindedum coram nobis destinatis	I.9. Dels escuders davans Nòs tallar ordonats
I.8. De Scutelliferis regiis	I.10. Dels sobrecochs
I.9. De Emptore et Subemptore	I.19. Del comprador
I.10. De Ministris coquinae oris regii	I.11. Dels coyners majors
I.11. De Argentario coquinae oris regii	I.12. De l'argenter de la nostra cuyna
I.12. De Coquinariis pro communi regiorum domesticorum	I.13. Dels cochs comuns
I.13. De Museo	I.14. Del moseu
	I.15. Del manucier
I.14. De Argentariis coquinae domesticorum regiorum	I.16. Dels argenters de la cuyna comuna
I.15. De Aquae Portitoribus ad coquinam domesticorum regiorum	I.17. Del portador d'aygua a la coyna
I.16. De Scutiferis deferentibus scissorium regium	I.18. Dels escuders portants lo taylador real
	I.19. Del comprador
I. 17. De Magistris equorum et stratoribus qui cavallericii nuncupantur	I.20. Dels cavallerices
I. 18. De Civaderio	
I.19. De Marescallo equorum	I.21. Del menescal
I.20 De Mancipiis stabulorum	I.22. Dels hòmens de la escuderia
I.21. De Falconerio maiori	I.23. Del falconer mayor
I.22. De Falconeriis minoribus	I.24. Dels falconers

¹ Procedent de GIMENO, F.; GOZALVO, D.; TRENCHS, J., *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, Universitat de València, València, 2009, p. 25-32.

- I.23. De Venatore seu custodiente canes venatorios
 I.24. De Algotzirio
 I.25. De Procuratore fiscali in curia Magistrorum seu Maiorum domus
 I.26. De Zemblerio maiori et Sumzemblerio
 I.27. De Zembleriis specialibus
 I.28. [De Mimis seu Jocularibus]
- I.25. Dels caçadors o guarda de cans
 II.48. Dels algutzirs
 I.26. Del sobreazembler e sorsazembler
 I.27. Dels azemblers
 I. 28 Dels juglars

II PARS

- II.29. Super officio Camerlengorum et eius subiectorum
 II.30. De Scutiferis camerae
 II.31. De Camerariis
 II.32. De Barbitonsoribus
 II.33. De Medicis
 II.34. De Sirurgicis
 II.35. De Secretariis scriptoribus
 II.36. De Uxeriis armorum
 II.37. De Servientibus armorum
 II.38. De Uxeriis aulae sive Subportariis [De Nuntiis virgae]
 II.39. De Armatore regis
 II.40. De Sartore et eius coadiutore
 II.41. De Surtrive et ius coadiutrice
 II.42. De Apothecario et eius coauditore
 II.43. De Fructerio et ius coauditore
 II.44. De Argenrario et ius coauditore
 II.45. De Folrerio
 II.46. De Paratore et ius coauditore
 II.47. De Custode tentoriorum
 II.48. De Scopatoribus

SEGONA PART

- II.29 Dels camarlenchs
 II.30. Dels escuders de la cambra
 II.31. Dels ajudants de la cambra
 II.32. Del barbaer
 II.33. Dels meges de la física
 II.34. Dels meges de la cirurgia
 II.35. Dels escrivans secretaris
 II.45. Dels uxers d'armes
 II.36. De l'armador real
 II.37. De la guarda de les tendes
 II.38. Del sartre e sos coadjutors
 II.39. De la custurera e de la coadjuntora
 II.40. De l'apothecari
 II.47. Del posador
 II.41. Dels rebosters majors
 II.42. Dels rebostés comuns
 II.43. De l'escombrador del palau e lavador de l'argent
 II.44. Dels uxers d'armes
 II.45. Dels porters de massa
 II.46. Dels porters de porta forana
 II.47. Del posador

- II.48. Dels algutzirs
- II.49. Dels hòmens de l'offici de l'algotzir

III TERTIA PARS

- III.49. Super officio Cancellarii et eorum qui ei submissi dignoscuntur
- III.50. De Vicecancellario

III.51. De Scriptoribus cancellariae

III.52. De rectoribus Conscientiae regiae

III.53. De Auditoribus

III.54. De Promotoribus

III.55. De Confessore

III.56. De Sacerdotibus ad capellam deputatis

III.57. De Scholari capellae

III.58. De Eleemosynariis

III.59. De Scholari eleemosynae

III.60. De Servitoribus eleemosynae

III.61. De Cursoribus

IV QUARTA PARS

IV.62. Super officio magistri rationalis et ollirum qui sibi sunt submissi

IV.63. De scriptore magistri rationalis

IV.64. De thesaurario

IV.65. De scriptore thesaurarii

IV.66. De scriptore rationis

IV.67. De scriptore scriptoris rationis

TERCERA PART

III.50. Del canceller

III.51. Del vicecanceller

III.52. De l'offici del prothonotari tinent los segells

III.53. Dels escrivans de manament de la nostra scrivania

III.54. Dels ajudants de la nostra scrivania

III.60. Dels oydors

III.55. Dels promovadors

III.56. Dels missatgés de verga de la cancellaria

III.57. Del Calfador de la cera per als segells pendants

III.58. Offici dels segelladors de la scrivania

III.59. Dels endreçadors de la conciència

III.60. Dels oydors

III.61. Dels scrivans dels oydors

III.62. Dels porters ho sotsporters que són liurats als hoïdors

III.63. Del confessor

III.64. De l'abbat de Sanctas Creus

III.65. Dels monges de la cappella

III.66. De l'escolan de la cappella

III.67. Dels almoyners

III.68. De l'escolan de la almoyna

III.69. Del servidor de la almoyna

III.70. Dels correus

QUARTA PART

IV.71. Del maestre racional

IV.72. Del tesaurer

IV.73. Del lochtinent e scrivans de thesaurer

IV.74. De l'escrivan de ració

IV.75. Del lochtinent e scrivans de ració

V QUINTA PARS De ordinationibus ad officium maiorum domus sive illorum qui eis immediate sunt submissi pertinentibus

v.68. De Conviviis

v.69. De Ferculis

v.70. De Sellis, frenis et aliis paramentis equorum

iv.77. Dels convits

iv.78. De les viandes

iv.79. De la manera de dar racions

iv.80. Dels frens e altres aparellaments de cavals

VI SEXTA PARS De Ordinationibus ad officium camerlengorum et eis subiectorum pertinentibus

vi.71. De vestibus et aliis ornamentis

vi.72. De oblationibus

vi.73. De honoribus quibusdam personis ut congruit adhibendis

vi.74. De fructibus in mensa ministrandis

vi.75. De illuminatione

vi.76. De honoribus exhibendis

iv.81. De les vestedures e altres ornaments

iv.82. De les oblacions

iv.83. De les honors a alguns con se pertanyen faedores

iv.84. De les fuÿtes en la taula ministradores

iv.85. De la il·luminació de la cort real

iv.86. De la il·luminària quan per defunct se celebra

iv.87. De l'argent de la cort nostra

VII SEPTIMA PARS De ordinationibus ad officium cancellarii et sibi subiectorum pertinentibus

vii.77. De Consiliariis

vii.78. De sessione in consilio

vii.79. De servitiis [De acceptione munerum]

vii.80. De salariis commissariorum

vii.81. De modo scribendi litteras ad diversas personas

vii.82. Quae personae praemitti debeant in scribendo

vii.83. Quae personae postponi debeant

vii.84. Quomodo debet scribi diversis personis secundum gradum cuiuslibet et promo de illis qui in litteris praeponuntur

vii. 85. [De modo scribendi illis personis quae sunt postponendae nobis in litteris

iv.88. Dels consellers nostres

iv.89. De la manera del seer e proposar en consell nostre

iv.90. Dels serveys

iv.91. Dels salaris dels commissaris

iv.92. De la manera de scriure letres a diverses persones

iv.93. Quales persones deuen ésser davant posades

iv.94. Quales persones deuen ésser postposades

iv.95. Com se deu scriure a diverses persones segons grau de cascun, e primerament qui en les letres deuen ésser preposats

iv.96. De la manera de scriure als cardenals

iv.97. De la manera de l'escriure a aquelles

- VII.86. De modo sigillandi
- VII.87. De taxatione litterarum
- VII.88. De beneficiis conferendis
- VII.89. De ordinatione capellae
- VII.90. De vigilia et die Nativitatis Domini
- VII.91. In die Sancti Iohannis apostoli et evangelistae
- VII.92. In die Circumcisionis Domini
- VII.93. In die Epiphaniae
- VII.94. In Conversione S. Pauli et Cathedra S. Petri
- VII. 95. De die in ramis et palmarum
- VII.96. De die iovis Cenae Domini
- VII.97. In Parasceve Domini
- VII.98. In vigilia et die Resurrectionis Domini
- VII.99. De die lunae et maris sequentibus
- VII.100. De festo Inventionis Sanctae Crucis
- VII.101. In Apparitione Sancti Michaelis
- VII.102. De festo Ascensionis Domini
- VII.103. De vigilia et die Pentecostes et die lunae et martis sequentibus
VII.123. De Trinitate
- VII. 104. De festo Corporis Christi
- VII.105. In festo Nativitatis Beati Iohannis Baptistae
- VII.106. Ub festi Sanctae Annae
- VII.107. In festo Transfigurationis Domini
- VII.108. De festo Exaltationis Sanctae Crucis
- VII.109. In Dedicacione Sancti Michaelis
- persones les quals són postposades a Nós en les letres
- IV.98. De la manera de sagellar ab segells de cera e ab bulla
- IV.99. De la taxació de les cartes e letres qui ixiran de la nostra cort
- IV.100. Dels beneficis donadors
- IV.101. De la ordinació de la capella
- IV.102. De la vigília e de la nativitat de Noste Senyor
- IV.103. De la festa de sent Johan evangelista
- IV.104. De la festa de la circumcisió de Nostre Senyor
- IV.105. De la festa de la Epiphania
- IV.106. De la conversió de sent Paül
- IV.107. De la cadira de sent Pere
- IV.108. De la festa de Ramspalma
- IV.109. Del Dijous de la Cena
- IV.110. Imparaceve de Nostre Senyor
- IV.111. De la vigília e del dia de la resurreció del Nostre Senyor
- IV.112. Dels dilluns e del dimarts següents
- IV.113. De la festa de la invenció de la santa Creu
- IV.114. De la festa de la Ascensió de Nostre Senyor
- IV.115. De la vigília de Pentacosta e del dia e del diluns e del dimarts següents
- IV.116. Del dicmenge de Trinitat
- IV.117. De la festa de Cors de Nostre Senyor
- IV.118. De la festa de la nativitat de sent Johan baplista
- IV.119. De la festa de sent Pere
- IV.120. De la festa de Santa Anna
- IV.121. De la transfiguració de Nostre Senyor
- IV.122. De la festa de sent Lorenç
- IV.123. De la corona de Iesucrist.
- IV.124. De la festa de la exaltació de Santa Creu
- IV.125. De la dedicació de sent Miquel
- IV.126. De la festa de sent Luch Evangelista

- VII.110. In die Omnium Sanctorum
VII.111. De Mortuis
- VII.112. In festo Passionis Imaginis Domini
- VII.113. De Trinitate
- VII. 114. De Festivitatibus Beatae Mariae
- VII.115. De Martyribus
- VII.116. De Confessoribus
- VII.117. De Virginibus
- VII.118. De octavis festorum Domini, Beatae Virginis et aliorum sanctorum
- VII.119. De vigilis festorum
- VII.120. De Dominicis diebus
- VII.121. De diebus veneris
- VII.122. De diebus sabbatinis
- VII.123. De ferialibus diebus
- VII.124. De quator Temporibus anni
[Addenda de variis divinis officis]
- VII.135. De eleemosyna per ellemosynarios distribuenda
- Octava Particula De ordinationibus ad officium magistri rationalis et sibi subiectorum pertinentibus
- VIII.136. De faliis [seu absentis a regia curia]
- VIII.137. De logueriis animalium
- IV.127. Del dia de Tots Sants
- IV.128. De la commemoració dels defuncts e tota hora que per defuncts se faça
- IV.129. De la festa de la passió de la ymage de Jesucrist
- IV.120. De la festa de sent Martí
- IV.131. De la festa de santa Katerina
- IV.132. De la festa de sent Nicholau
iv.116. Del dicmenge de Trinitat
- IV.133. De les III festivitats de la mare de Déu
- IV.134. Dels màrtirs
- IV.135. Dels confessors
- IV.136. De les verges
- IV.137. De les huytaves de les festes de Nostre Senyor e de la verge Maria e de tots los altres Sants
- IV.138. De les vigílies de les festes
- IV.139. Dels dies dominicals
- IV.140. Dels divendres
- IV.141. Dels dissaptes
- IV.142. Dels dies ferials
- IV.143. De les III tèmpores de l'any
- IV.144. De la almoyna
- IV.145. De les fayles e dels missatgés
- IV.146. Dels loguers de les bèsties logades
- IV.147. Declaració feta sobre totes les direns Ordinacions.

ANNEX III. Notícies documentals

I

1382, agost, 20, València

El rei Pere el Cerimoniós encarrega a l'abat de Poblet la construcció de la biblioteca règia.

Lo Rey

Honrat abat: ja per II letres vos havcem escrit e pregat que les nostres obres haguessen bon espatxament, e principalment que la libreria fos acabada de volta de pedra picada, que fos honor de Deu e nostra, qui la fem fer a decoració daqueix monastir. e com ho tingam fort a cor, pregam vos e ecarragam que ab sobirana cura e diligencia hi façats entendre. e per res no mudets que no sia de volta, per ço que null temps pusca venir a menys, nels llibres nos poguessen consumir, e que façats fer vers la claustra les nostres armes ab nostre timbre e que ab bones letres e grosses sia escrit: aquesta es la libreria del rey en Pere III en diferencia dels reys altres qui han aqui nom Pere. e fets hi fer bells banchs ab senyals reials e ab moltes cadenes, a fi que nos hi façam clavar los libres, e davant nos si posen, abans quen partescam e hi façam venir los altres libres qui son en Barchinona. frare Guillem nos ha dit que sobre la capella de sant Esteve havets feta una bella cambra e de fer continuareu VI archs a les nostres cambres velles, e dessusobrareu vostres cambres noves, per les quals porem anar per la claustra sobirana. e confiam de vostra promenia que u haurets acabat quant nos hi serem, vinent de les corts generals. e par nos que dejats considerar que ço que obravets en II o en III anys, que hajats tants de maestres de pedra e de fusta que sia honor de Deu e nostra honor e plaer vostre. dada en Valencia, sots nostre segell secret a XX dies dagost de lany MCCCLXXXII. rex Petrus.

II

1370, setembre, 28, Barcelona

Pere el Cerimoniós encarrega a Berenguer d'Abella, que està a França, que li compri el llibre de que li ha parlat i altres cròniques de reis.

Lo Rey

Mossen Berenguer: vostra letra havem reebuda, e entes ço que i contenia vos responen que us agraim molt de les noves quens fets saber de els parts de França, e farets nots gran plaer, tota vegada que altres noves sabrets, que les nos enviets a dir. a aço que dehits que moltes vegades nos havets escrit e res no us havem respost, sapiats que no vos havem escrit, mas pensam quels correus sien estats preses o robades en lo

camí. e si no us havem respost a les novelles del matrimoni que Berenguer vostre fill nos aporta, no us maravellets, car aço ses esdevengut per ço car esperavem de dia en dia que ell sen tornas, e ell ha tardat de tornar aquí entro ara, e era rao que, pus per ell haviem haudas les novelles, per ell vos rescrivissem, per que per ell tremetem letras al rei de França, e a les reynes e a la duguesa, e a vosaltres, certificant a ells e a vosaltres que havem gran plaer del matrimoni, e axi presentar les ets azi com se pertany. a aço que deys del libre, volem quel comprets, car no vos farem donar los CXX franchs, o aquí o aci. ets si altres libres de croniques dels reys d'Ongria, de Dacia, de Noruega o altres venien a vostra ma, comprats los sense consultar nos en, e fer nos nets gran plaer [...]

III

1357, març, 3, Saragossa.

Pere el Cerimoniós reclama la conclusió i enviament de varis manuscrits de les Ordinacions

Lo rey d'Aragó

Molt nós maravellam com no havets expatxat lo llibre nou de la nostra *Ordinació de casa nostra*, ne adobat lo veyll, ne tramés lo de paper, lo qual tenits per exemplar; per que us manam, sots pena de la nostra gràcia, que si acabat no és, que façats per guisa que tots sia acabat, e quels tramats tots o que acabats lo aportets a la reyna, saben que Nos scrivim an Huguet Cardona que, si res hi fa a pagar per capletrar o il·luminar, que ho pach.

Dada en Saragoça, sots nostre segell secret, a III dies de març en l'any de la nativitat de Nostre Senyor MCCCLVII

Jacobus Conesa ex cedula sibi missa pro domino rege manu sua scripta.

Fuit missa Eximino de Monteregali.

IV

1357, febrero, 10, Saragossa

Pere el Cerimoniós demana a Eiximen de Monreal que li torni el manuscrit de les Ordinacions i la còpia.

Lo Rey d'Aragó

Si lo trellat del libre de les *Ordinacions de casa nostra* és fet, aportats-lons per persona certa segurament e bé e que nos puguem afollar per pluja ne per als, e axi l'original com lo trellat. E si acabat no es, continuats ho tots a deliradament e fets Nos saber en quiny punt ne sots.

Dada en Saragoça, sots nostre segell secret, a X dies de febrer en l'any de la nativitat de Nostre Senyor, MCCCLVII

Fuit missa al feel de la capella nostra Exemeno de Muntreal.

V

1352, desembre, 9, València.

Pere el Cerimoniós paga a Joan Gil de Castiello per la còpia de les *Ordinacions* i un llibre d'astrologia

Petrus, etc.

Dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinellis militi, legum doctori, salutem et dileccionem, dicimus et mandamus vobis quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes vos, detis et solvatis fideli de scribania nostra Johanni Egidii de Castielli sexcentos solidos barchinonenses quos racione laboris per eum sustenti in scribendo de nostro speciali mandato facto, duos libros, alterum ordinacionis domus nostre, et alterum de astrologia, sibi dari prividimus cum presentis, et facta solucione recuperetis presentem loco apoche et mandati, datum Valencia IX die decembris anno a nativitate Domini MCCCL secundo

VI

1357, abril, 6, Almunia.

Pere el cerimoniós encarrega a Hug de Cardona que col·loqui a l'arxiu de Barcelona dos manuscrits de les *Ordinacions* i que li envii l'original.

Lo Rey d'Aragó

Volem e manam que si aquells llibres de la *Ordinació de casa nostra* que fa Eximeno de Muntreyal son acabats, que aquells dos de pergamí, lo veyll e el nou, metats en l'archiu nostre de Barchenona, e aquell de paper nos trematats per persona certa.

Dada en lo loc de l'Almunia, sots nostre segell secret a VI dies de abril en l'any de la nativitat de Nostre Senyor MCCCLVII

Fuit directa al feel scrivà de la nostra tresoreria a Huguet Cardona

VII

1384, febrer, 5, Muntsó.

Pere el Cerimoniós demana a Mestre Ramon per fer el trasllar de les Ordinacions de la Casa Reial.

Lo Rey

Com nos haiam mester mestre Ramon, escriva de letra radona, qui esta ab vos, per trasladar lo libre de les ordinacions de casa nostra, lo traslat del qual devem trametre a nostre car fill lo rey de Castella, manam que encontinent nos façats venir lo dit mestre Ramon, tots afers lexats, e aço per res no mudets. Dada en Monto, sots nostre segell secret, a v dies de febrer de lany MCCCLXXXIII, rex Petrus.

VIII

1384, febrer, 5, Muntsó

Pere el Cerimoniós encarrega deu dotzenes de bons pergamins per al llibre de les Ordinacions del rei de Castella.

Lo Rey

Com nostre car fill lo rey de Castella nos haia escrit per sa letra que li trametam traslat del libre de les ordinacions de casa nostra e nos li vullam trametre lo dit libre notablement escrit e ens bons pergamis, axi com se pertany e hayam aci los maestres quel deuen escriure, manam vos quens trametats X dotzenes de pergamis, los millos que esser puguen per obs del dit libre, e aço encontinent, sens tarda alguna. Dada en Montço, sots nostre segell secret a v dies de febrer de lany MCCCLXXXIII, rex Petrus.

IX

1383, desembre, 20, Muntsó

Pere el Cerimoniós demana un llibre "Leccioner" que havia fet il·luminar Domingo Crespí, il·luminador de València.

Lo Rey

Mossen Aznar: per frare Antoni Ciges, regent la nostra capella, fo entany comanat per illuminar an Domingo Crespí, illuminador de Valencia, un libre nostre appellat leccioner, ço es, sanctoral e dominical. e com ara haiam entes que es acabat de illuminar, e si u es, trametets lons per persona certa ben cubert e endreçat, de guisa que per aygua ne en altra manera no puxe dampnatge reebre. e comptades totes les capletres a rao de VIII solidos per centenar, pagats al dit Domingo de la moneda que es o sera vers vos per rao de loffici de la batlia general, ço a que muntara, recobrant ne apoca. car nos manam ab la present a nostre racional o a altre qualsevol de vos compte oidor, que tot ço que pagat havrets per la dita rao vos reebe en compte, vos restituent la apoca dessus dita ab la present. e si per ventura lo dit libre no es acabat perfetament, fets ho de fer e encara fets corregir e be adobat totes errades e defaliments que hi fossen. dada en Monço, sots nostre segell secre a XX dies decembre de lany MCCCLXXXIII. rex Petrus.

Dirigitur Azenario Pardo, baiulo generali Valencie.